

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1925:16
FINANSDEPARTEMENTET

KONSUMENTKOOOPERATIONEN
I SVERIGE

AV

AXEL GJÖRES

STOCKHOLM

1925

Statens offentliga utredningar 1925

Kronologisk förteckning

1. Utredning av vissa frågor rörande privatläroverken. Norstedt. 173 s. 2 pat.-tab. **E.**
2. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 31. Den svenska tvättmedelsindustrin med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget. Av Hj. Heimbürger. Marcus. 108 s. **Fi.**
3. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 29. Den svenska skoindustrin med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget. Av W. Smith. Tullberg. 104 s. **Fi.**
4. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 30. Den svenska porslinsindustrin med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget. Av O. Edström. Marcus. 48 s. **Fi.**
5. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 32. Den svenska porslinsindustrin med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget. Av E. W. Tillberg. Tullberg. 64 s. **Fi.**
6. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 33. Tryckeri- och pappersförädlingsindustri i Sverige. Av F. Hilgerdt. Marcus. 125 s. **Fi.**
7. Underofficersakkunnigas yttrande och förslag jämte personalrepresentanternas särskilda yttrande. Fahlcrantz. 140 s. **Fö.**
8. Betänkande med utredning och förslag angående socialförsäkringens organisation. Norstedt. viij, 355 s. **Fi.**
9. Betänkande med förslag till grunder för avsättning till de under Kungl. kommunikationsdepartementet lydande affärsdrivande verkens förnyelsefonder samt för användning och placering av förnyelsefondernas medel. Norstedt. 44 s. **K.**
10. Förslag till förordning angående statlig inkomst- och förmögenhetsskatt jämte motiv. Norstedt. 40 s. **Fi.**
11. Det svenska skogsbrukets förutsättningar och historia. Av N. Schager. Tiden. viij, 168 s. **Fi.**
12. Sveriges enskilda skogar. Av N. Schager. Tiden. viij, 309 s. **Fi.**
13. Byggnadsstyrelsesakkunnigas betänkande angående omorganisation av byggnadsstyrelsens byggnadsbyrå m. m. Marcus. 110 s. **K.**
14. Utkast till ändrad lydelse av 1—12, 19, 21—24, 26, 28—35, 40 samt 48 och 49 §§ i kungl. stadgan den 22 juni 1920 med vissa föreskrifter angående domsagornas förvaltning. Marcus. 39 s. **Ju.**
15. Betänkande angående ordnandet av statens byggnadsverksamhet inom Stockholm. Centraltr. xvij, 527 s. 12 pl. **K.**
16. Konsumentkooperationen i Sverige. Av A. Gjores. Tiden. viij, 168 s. **Fi.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

KONSUMENTKOOPERATIONEN I SVERIGE

CONSTITUTIONAL HISTORY OF ILLINOIS

KONSUMENTKOOPERATIONEN I SVERIGE

AV

AXEL GJÖRES

STOCKHOLM
BOKFÖRLAGS-A.-B. TIDENS TRYCKERI
1925.

Inledning.

De föreningar, som äro föremål för efterföljande framställning, äro sådana kooperativa sammanslutningar, som ha till uppgift att främja sina medlemmars hushållning genom att åt dem på möjligast fördelaktiga villkor anskaffa varor eller nytigheter. Sådana föreningar äro till det yttre av olika slag alltefter de särskilda behov, de avse att fylla. Hur olika deras yttre gestaltning, beroende på verksamhetens föremål, än kan vara, ha de dock i sin egenskap av konsumentföretag en absolut enhetlighet i teoretiskt avseende. Denna enhetlighet, som har sin grund i föreningarnas intresseinriktning, sträcker sig även till de allmänna grundsatser föreningarna tillämpa i sin organisation och verksamhet.

Efter den i Rochdale, England, år 1844 startade Rochdale Equitable Pioneer Society, vilken allmänt betecknas som den första i egentlig mening kooperativa konsumentsammanslutningen, kallas dessa grundsatser ofta Rochdalegrundsatserna, men vanligen endast de kooperativa grundsatserna. De brukas formuleras sålunda:

Det behöfliga kapitalet tillskjutes av medlemmarna och erhåller en fixerad ränta;

blott de renaste varor, som stå att uppbringa, skola tillhandahållas av företaget;

full vikt och fullt mått skola givas;

vanliga dagspriser hållas, och ingen kredit får givas eller begäras;

överskottet fördelas i förhållande till varje medlems inköp;

principen "en medlem — en röst" tillämpas, och män och kvinnor ha lika rätt som medlemmar;

en bestämd procent av nettot användes för uppfostningsändamål.

En sammanslutning av denna typ kan sålunda i sina huvuddrag karakteriseras såsom en för alla konsumenterna utan sociala, politiska eller konfessionella hänsyn öppen förening, vilken genom upprättandet och drivandet av ett, på av medlemmarna tillskjutet kapital, ekonomiskt baserat företag vill främja medlemmarnas hushållning medelst anskaffning av varor och nyttigheter eller beredandet av tjänster. Alla föreningens medlemmar ha lika rätt, yttrande sig däri, att varje medlem har en röst och att hans del i det överskott, som kan uppstå på föreningens verksamhet, därigenom att föreningen vid prissättning på varor, nyttigheter eller tjänster tillämpat marknadspriset, ställes i exakt proportion till hans anlitande av föreningen.

Det är redan sagt, att de konsumentkooperativa sammanslutningarna äro av olika slag, beroende på det speciella syfte de fullfölja. Vanligast äro konsumtions- eller hushållsföreningarna, ofta även kallade kooperativa handelsföreningar. Dessa föreningar ha till uppgift att åt medlemmarna anskaffa livsmedel och gängse konsumtionsartiklar och bruka, i mån som deras möjligheter tillväxa, utsträcka sin verksamhet till att omfatta anskaffningen av alla de förnödenheter, som vanligen ingå i hushållens förbrukning. Föreningarna kunna i överensstämmelse härmed sägas vara *allmänna konsumentföreningar*.

Emellertid finnas även andra, låt vara smärre och mindre betydande, grupper av föreningar med strängt begränsade uppgifter. Hit höra av konsumenterna upprättade mjölkanskaffningsföreningar, vilka åt medlemmarna tillhandahålla mjölk och smör samt stundom bröd, ost och ägg men som ytterst sällan sträcka sin sortering utöver dessa varor. Kooperativa matlag och kaféföreningar samt av konsumenterna upprättade produk-

tionsföreningar (bageri- och slakteriföreningar) höra också till denna grupp, liksom även bostadsföreningar. Utmärkande för dessa konsumentföreningar, vilka med hänsyn till sin verksamhet äro så olikartade, är deras till speciella uppgifter strängt begränsade verksamhet. De kunna till skillnad från den förutnämnda gruppen av föreningar lämpligen rubriceras som *speciella konsumentföreningar*.

Samtliga dessa föreningar karakteriseras av att deras medlemmar genomgående äro enskilda hushåll eller personer, d. v. s. omedelbara konsumenter, bosatta på samma ort eller i samma socken, stundom inom ett något större område, som ur bebyggelse- eller kommunikationssynpunkt företer enhetliga drag. I överensstämmelse härmed är föreningarnas verksamhet lokalt begränsad.

För lösande av sina uppgifter ha konsumentföreningarna bildat centrala sammanslutningar. Detta gäller i synnerhet om de allmänna konsumentföreningarna, som vid varornas anskaffning ledas av ett klart intresse att träda i direkt eller möjligast nära förbindelse med producenterna eller att själva bli i stånd att framställa varorna, då därav normalt bör följa, att dessa kunna anskaffas till fördelaktigare pris. Med handelns och produktionens nuvarande organisation är detta vanligen omöjligt för en ensam konsumentförening, som i regel förfogar varken över den omsättning eller de ekonomiska resurser, som här för äro behövlige. Först genom flera sådana föreningars samverkan i en central organisation blir det möjligt att lösa de antydda uppgifterna. Kooperativa förbundet utgör i vårt land en sådan central sammanslutning, som till skillnad från tidigare behandlade sammanslutningar icke mottager enskilda personer som medlemmar utan endast föreningar. Kooperativa förbundet är med andra ord en konsumentföreningarnas förening och tillhör sålunda en högre ordning än de förut nämnda föreningarna.

Bland de speciella konsumentföreningarna förekomma inga motsvarande, hela landet omfattande centralorganisationer. Dock kan, utan jämförelse i övrigt, en av de sydsvenska bageri-

föreningarna bildad centralförening hänföres till organisatoriskt samma klass som K. F.

Den svenska konsumentkooperationen företer sålunda följande schema av föreningstyper och ordningar av föreningar:

Allmänna konsumentföreningar:

1. Konsumtions-, hushålls- eller kooperativa handelsföreningar.
2. Kooperativa förbundet.

Speciella konsumentföreningar:

1. Konsumenternas produktionsföreningar (bageri- och slakteriföreningar), mjölkföreningar, matlag och kafé-föreningar, bostadsföreningar.
2. Bageriföreningarnas centralförening.

Till de allmänna konsumentföreningarnas grupp kan dessutom läggas en organisation av tredje ordningen, nämligen det i Danmark registrerade Nordisk Andelsforbund, som utgöres av Kooperativa förbundet i Sverige och motsvarande organisationer i Danmark (Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger) och Norge (Norges kooperative landsforening).

Den utan jämförelse viktigaste bland de båda grupperna är de allmänna konsumentföreningarna, vilka därför också påkalla den största uppmärksamheten.

Allmänna konsumentföreningar.

Historik.

Konsumentkooperativa företag började framträda i vårt land vid mitten av 1860-talet. Redan tidigare hade visserligen förekommit enstaka sådana företag, men större utbredning vunno de först, sedan några om Kooperationen upplysande skrifter utkommit av trycket. Den viktigaste av dessa skrifter var den av professor G. K. Hamilton författade framställningen "om arbetsklassen och arbetareföreningar", utgiven 1865. Till denna bok, som gav en översikt över olika kooperativa föreningsars förekomst och verksamhet i skilda länder, slöto sig några skrifter av dåvarande notarien i Kammarkollegium Carl Edvard Ljungberg. Det i Stockholm verksamma sällskapet för arbetareföreningsars befrämjande utgav dessutom under några år en serie småskrifter.

I dessa skrifter pläderades icke uteslutande eller ens huvudsakligen för konsumtionsföreningar. Tvärtom intogo dessa en jämförelsevis underordnad plats, medan däremot stor vikt lades vid olika slag av kooperativa hantverkarsammanslutningar, vilka tillmättes en stor betydelse för stärkande av hantverkets ställning i konkurrensen med den växande fabriksindustrien.

Konsumtionsföreningar voro ur denna synpunkt så till vida gagneliga, som de förbilligade levnadskostnaderna och bidrogo till en gynnsammare driftskalkyl. Även åt arbetarna i egentlig mening rekommenderades konsumtionsföreningarna ur spar-samhetssynpunkt.

Dessa skrifter, som beteckna den litterära utgångspunkten för den kooperativa verksamheten, vunno stark resonans och ledde till bildandet av ett stort antal kooperativa sammanslutningar, vilka så gott som undantagslöst utgjordes av konsumentföretag.

I många fall voro de under 1860-talet så vanliga arbetareföreningarna bärare av det konsumentkooperativa intresset, och flera av dessa föreningar upprättade endera i omedelbar anslutning till sin egen verksamhet eller organisatoriskt fristående från denna konsumentföretag av kooperativ karaktär. De sannolikt allra flesta av de konsumentföretag, som under denna tid grundades, hade emellertid formen av aktiebolag. Orsaken härtill är att finna i frånvaron av lagstiftning för ekonomiska föreningar, som föranledde de sammanslutningar, vilka eftersträvade en fast organisation i otvetydig överensstämmelse med gällande rätt, att välja aktiebolagsformen.

Att bestämt angiva hur många konsumentkooperativa företag, som under 1860—1870-talen grundades i vårt land, är omöjligt, då veterligen ett stort antal, varav flera drevo omfattande verksamhet, uraktlätto att söka registrering. Det har emellertid beräknats, att av de handels- och hushållsföreningsaktiebolag, som registrerades under tiden 1865—1880, icke färre än cirka 300 utgjorts av konsumentkooperativa företag.¹⁾

Ifråga om organisation och grundsatser företedde dessa företag en brokig bild, och de flesta av dem avveko åtminstone i något avseende från den moderna konsumtionsföreningens normaltyp. De vanligaste och allvarligaste avvikelserna gällde röst-rätten och grunderna för överskottsfördelningen. I de företag, som valt aktiebolagsformen, synes röstning efter aktie ha varit genomgående, även om man förebyggde ett rent plutokratiskt system genom att begränsa rätten till aktieinnehav eller genom att fastställa ett högsta tillåtet antal röster.²⁾

Att aktiekapitalet utgjorde grund för överskottsfördelningen var också ytterst vanligt. Emellertid förekommo även företag

¹⁾ Gjöres: Svensk Kooperation före åttiotalet, s. 148—149.

²⁾ Gjöres: Svensk Kooperation före åttiotalet, s. 145—146.

av ren konsumentkooperativ typ. Dit hörde bl. a. Växjö hushållsbesparingsförening, grundad på initiativ av dåvarande lektorn Abraham Rundbäck, vilken år 1869 i en "Avhandling om konsumtionsföreningar" framträdde som förespråkare för konsumtionsföreningar av Rochdale-typ. Till de fåtaliga föreningarna av denna typ hörde de ännu existerande hushållsföreningarna i Åtvidaberg och Bersbo.

Av vilken ekonomisk omfattning den sålunda gestaltade konsumentkooperativa rörelsen var låter sig icke sägas, men på några orter förekom, om även under kort tid, verksamhet av förhållandevis stora dimensioner.

På grund av ringa ekonomiska insikter hos deltagarna, bristfälliga förvaltningsmetoder samt frånvaro av organiserad samverkan mellan föreningarna gick rörelsen redan efter kort tid starkt tillbaka. Vid ingången av åttioalet hade sålunda omkring hälften av de under perioden 1865—1880 registrerade handels- och hushållsföreningsaktiebolagen upphört,¹⁾ och säkerligen har manspillan bland de oregistrerade företagen varit minst lika stor. För närvarande kvarstå av de nämnda aktiebolagen blott ett tjugotal, och dessa ha alltmåra fjärmat sig från Kooperationen. Av verkligt kooperativa företag från denna tid finnes, utom de redan nämnda föreningarna i Åtvidaberg och Bersbo, den år 1867 bildade Trollhättans arbetareförenings handelsförening.

Under 1880-talet fingo de konsumentkooperativa strävandena, vilka på grund av talrika misslyckanden började mattas av mot 1870-talets slut, en ny stöt framåt genom den från L. O. Smith utgående propagandan för arbetareringar. Dessa arbetareringar hade bland mycket annat även det syftet att förbilliga levnadskostnaderna för sina medlemmar. L. O. Smith synes visserligen ha tänkt sig (efter vad som framgår av ett från honom den 10 november 1883 utgivet "Öppet brev till Sveriges arbetare"), att detta syfte enkelt nog skulle kunna uppnås därigenom, att ringarna med vissa enskilda köpmän träffade avtal om att dessa lämnade ringarnas medlemmar en från bör-

¹⁾ Gjörös: Svensk Kooperation före åttioalet, s. 150.

jan överenskommen rabatt på köpta varor. Detta rabattsystem skulle främjas och stödjas genom den på L. O. Smiths initiativ grundade "Arbetareringens bank", vilken skulle ordna varubelåning för sådana köpmän, som ingått rabattavtal med ringarna. Banken skulle dessutom driva särskild kommissionsverksamhet för att sätta såväl dessa köpmän som de enskilda ringmedlemmarna och bankens aktieägare i förbindelse med tillverkare och partiaffärer i in- och utlandet. Även fabrikanter, som förbundo sig att till ringmedlemmarna och bankens aktieägare sälja av dem tillverkade varor till lägsta pris, skulle få anlita banken som kommissionär eller för belåning av råvaror. Om sålunda någon plan att upprätta varuförmedling i av ringarna ägda och ledda företag icke synes ha från början föresvävat arbetareringens upphovsman, så var det dock i denna form, som ringrörelsen kom att framträda. Man började visserligen här och var att träffa rabattavtal med vissa köpmän, men då man snart fann värdet av dessa avtal rent illusoriskt, upprättade man ett eget företag. På detta sätt har sålunda Arbetarnas ring i Landskrona, ett av de ytterst få kvarlevande ringföretagen, uppstått. Genom en energisk och efter den tidens förhållanden uppseendeväckande propaganda blevo arbetaringarna snart kända över landet, och ett stort antal sådana sammanslutningar tillkommo under de närmaste åren efter 1883. Det står icke att erhålla några exakta uppgifter om ringarnas utbredning, men redan år 1884 skattades deras antal till över 100.¹⁾

Snart nog började rörelsen emellertid att gå tillbaka, beroende dels på splittring bland medlemmarna och dels på grund av den organisatoriska oklarhet, som utmärkte rörelsen och varom oöverensstämmelsen mellan det av Smith utvecklade programmet och den faktiska verksamheten till fullo vittnar. För närvarande torde av arbetareringar återstå endast fyra, nämligen, förutom den tidigare nämnda Arbetarnas ring i Landskrona, ringarna i Motala, Bångbro och Boxholm. Dessutom

¹⁾ Johan Leffler: Om "kooperation" eller ekonomisk samverksamhet. Läsning för folket 1884, s. 188.

fanns ända till år 1922 en dylik ring i Hallsberg, vilken sagda år uppgick i Konsumtionsföreningen Örebro, som därigenom övertog dess rörelse.

Under 1880-talets senare hälft har veterligen ingen planmässigt kooperativ propaganda ägt rum, men här och var bildades dock någon förening, varjämte trots alla misslyckanden ett stort antal av de tidigare startade företagen levde kvar.

Vid 1880-talets slut beräknas antalet företag ha uppgått till minst 400, med en omsättning av "minst 20 miljoner kronor, men antagligen betydligt mera".¹⁾

Det är visserligen vanskligt att härom fälla ett omdöme, då faktiska uppgifter äro i större utsträckning så gott som oåtkomliga, men det förefaller dock, som om den konsumentkooperativa verksamheten skulle under hela 1890-talet ha fört en i det hela stationär tillvaro eller som om i varje fall en tämligen obetydlig utveckling skulle ha ägt rum. Under denna tid torde flertalet av dem som stodo i spetsen för de lokala konsumentföreningarna, för att ej tala om de breda medlemskretsarna, ha sett konsumtionsföreningarnas uppgift uteslutande i att åt medlemmarna inbespara minuthandels mellanhandsvinst. Denna syn på uppgiften bestämde på mångahanda sätt föreningarnas verksamhet och kom denna att löpa ut i strävandet att utan tanke på företagets konsolidering eller en för vidare utveckling nödvändig kapitalbildning lämna medlemmarna högsta möjliga återbäring på av dem köpta varor. I överensstämmelse härmed hade man mycket otillfredsställande bestämmelser i fråga om det insatskapital, medlem skulle deltaga med. Vanligen nöjde man sig med att kräva ett insatsminimum av tio kronor, och i ett fåtal fall tjugo eller tjugofem kronor per medlem, och då insatsminimum, i praktiken så gott som alltid var insatsmaximum, blev den ekonomiska grunden genomgå-

¹⁾ Hj. L. Hammarskjöld: Redogörelse för den utländska bolags- och föreningsrättens utveckling och nuvarande ståndpunkt, den svenska bolagsrättens utveckling samt de svenska föreningarna (för ekonomiskt ändamål), sid. 102, 104. Bilaga till Förslag till lagar om enkla bolag och handelsbolag, om aktiebolag samt om föreningar för ekonomisk verksamhet m. m., avgivna av den därtill i nåder utsedda kommittén. Stockholm 1890.

ende svag. Föreningarnas egna resurser räckte sällan till för finansiering av deras aktuella verksamhet, hur begränsad denna än var, och voro naturligtvis absolut otillräckliga för en utvidgning av rörelsen. I regel synes man visserligen ha haft bestämmelser om avsättningar till reservfond, men dessa voro ofta små och tillåtna blott inom vissa och ganska snäva gränser. Kredithandel florerade i stor utsträckning, varigenom rörelsekapitalet på ett farligt sätt begränsades och föreningarnas ekonomi undergrävdes, varjämte verksamhetens sociala gagn däri-genom starkt förminskades. Det hörde till dessa föreningars karaktär, att de, bildade som de ofta voro av arbetarna eller tjänstemännen vid ett visst företag eller verk, uttryckligt eller åtminstone i praktiken inskränkte sin verksamhet till blott en del av orten eller en viss yrkesgrupp. Härav följde, att i större orter ofta mer än en förening uppstod. Verksamheten var sålunda månganstädes särdeles planlös.

Den bestämmande orsaken till att den konsumentkooperativa verksamheten i vårt land under sina första decennier icke nådde någon större utveckling eller förvärvade organisatorisk fasthet och principiell enhetlighet får sökas däri, att de olika föreningarna levde fullständigt isolerade från varandra. Därigenom saknade de möjlighet att till gemensam fördel utbyta och draga lärdom av ömsesidiga erfarenheter. De saknade stödet av en centralorganisation, som kunde vägleda och råda vid verksamhetens planläggning och ledning, och de saknade också ett eget partihandelsföretag att anlita vid inköpen. Helt hänvisade till egna krafter och instängda inom det egna verksamhetsområdets trånga horisont, upprepade föreningarna i tröstlös enformighet samma misstag i förvaltning och organisation, och det var ofta nog beroende på tillfälliga omständigheter, om föreningarna lyckades bestå.

I allmänhet saknade man väl förståelse för nyttan av en organiserad samverkan föreningarna emellan, men bland de mera insiktsfulla framstod det som en alltmera oavvislig nödvändighet att få till stånd en sammanslutning mellan landets

kooperativa föreningar, och år 1899 utfärdades av Kooperativa föreningen Pan, Malmö, Kooperativa föreningen Fram, Göteborg, och Aktiebolaget Arbetarnes konsumtionsförening, Stockholm, inbjudan till en "allmän svensk kooperativ kongress i Stockholm den 4 september 1899". Vid denna kongress, som räknade 44 representanter för 41 kooperativa företag, bildades Kooperativa förbundet. Därmed hade man efter 30—40 års föga resultatbringande konsumentkooperativ verksamhet kommit fram till den nödvändiga påbyggnaden av den lokala konsumentföreningen och därmed också till vad den senare erfarenheten visat vara själva centralpunkten i den yttre och inre utveckling av konsumentkooperationen, som ägt rum under det senaste kvartseket.

Föreningarnas organisation.

Det rättsliga underlaget för de kooperativa föreningarnas organisation är givet i lagen om ekonomiska föreningar av den 22 juni 1911. Inom lagens ram äro dock högst betydande olikheter ifråga om den närmare utformningen av föreningarnas organisation möjlig.

Bland konsumtionsföreningarna är emellertid på denna punkt stark enhetlighet för handen, beroende därpå, att det övervägande flertalet av dessa föreningar tillhöra Kooperativa förbundet och antagit dess mönsterstadgar för konsumtionsföreningar. En redogörelse för innehållet i dessa stadgar ger därför också en möjligast tillförlitlig bild av konsumtionsföreningarnas organisation. Ifråga om den parlamentariska organisationen föreligger emellertid en markant skillnad mellan det stora flertalet föreningar och en grupp stora föreningar, varom vi lämna en närmare redogörelse i den del av framställningen, som rör föreningarnas inre organisation och förvaltning.

I K(operativa) F(örbundet)s mönsterstadgar för konsumtionsföreningar (typ D) anges en konsumtionsförening vara

"en kooperativ sammanslutning av konsumenter" med syfte "att främja sina medlemmars hushållning genom att i samverkan med Kooperativa förbundet anskaffa och åt medlemmarna mot kontant betalning och till i orten gängse priser tillhandahålla sunda och oförfalskade livsmedel och andra förbrukningsartiklar".

I föreningen, vars medlemsantal är uppåt obegränsat, kan medlemskap förvärfvas "av varje inom föreningens verksamhetsområde bosatt man eller kvinna, som är villig att redligt främja föreningens ändamål, oberoende av åskådning, yrke eller samhällsställning". Stadgarna ge även tillfälle för "organisationer och samfälligheter, som vilja främja föreningens ändamål", att vinna inträde. I överensstämmelse härmed förekommer det, att nykterhetssällskap, folkets-husföreningar och dylika sammanslutningar ingå som medlemmar i konsumtionsföreningar för att genom dem anskaffa varor för serveringsrörelse, samkväm och sådant. Det händer även, att kommuner ansluta sig till konsumtionsföreningar för att bli i tillfälle att genom dem anskaffa varor för olika inrättningar.

Föreningens organ äro: sammanträdet, styrelsen och revisorerna.

Vid det ordinarie sammanträdet, som hålles årligen efter räkenskapsavslutningen, utöva medlemmarna sitt inflytande över föreningens angelägenheter. Vid detta sammanträde föreläggas medlemmarna styrelse- och revisionsberättelser för det förflutna verksamhetsåret, och de ha att på basis av dessa besluta om ansvarsfrihet för styrelsen samt om användning av föreningens överskott. Dessutom ha medlemmarna att vid dessa sammanträden taga ställning till sådana förslag, som av styrelsen hänskjutits till sammanträdet, såsom exempelvis förslag till stadgändring, utvidgning av föreningens verksamhet, upptagande av nya branscher, öppnande av filialer, förvärv eller avyttring av fastigheter o. s. v. Medlemmarna äro också berättigade att till sammanträdet inlämna förslag. Dessa skola för att bli upptagna på dagordningen vara till styrelsen avlämnade inom två månader efter räkenskapsavslutningen.

Extra sammanträde kan sammankallas av föreningens styrelse eller revisorer. Om minst $\frac{1}{10}$ av föreningens medlemmar för skriftligen uppgivet ändamål så påfordra, må även extra sammanträde utlysas.

Vid ordinarie sammanträde ha medlemmarna jämväl att utse styrelse och revisorer i föreningen.

Styrelsen består vanligen av fem ledamöter och utses för en tid av två år. Ledamöterna avgå växelvis två och tre vartannat år. Styrelsen, som är föreningens förvaltande organ, handhar föreningens angelägenheter i överensstämmelse med lag och stadgar samt i laga ordning tillkomna beslut vid sammanträdet. Ansvar för affärsskötseln, bokföringen och verksamheten i övrigt åligger sålunda styrelsen, vilken även äger att utan sammanträdes hörande utse erforderlig personal och bestämma lönerna för denna.

För granskning av föreningens räkenskaper och styrelsens förvaltning utser sammanträdet inom eller utom föreningen två eller tre revisorer. I de föreningar, som äro anslutna till Kooperativa förbundets revisionsavdelning, utses dessutom en av denna avdelning förordnad revisor. Till stadgarnas ytterligare bestämmelser angående revisionen återkomma vi vid behandlingen av konsumtionsföreningarnas förvaltning.

Beträffande styrelseledamöters och revisorers kvalifikationer innehålla stadgarna ifråga om de förra den bestämmelsen, att styrelseledamot skall vara svensk undersåte och ej idka samma slag av affärsrörelse som föreningen. Vidare skall medlem för att vara valbar till styrelseledamot eller revisor ha fullgjort stadgeenlig insatsbetalning och under det närmast föregående räkenskapsåret köpt varor till visst belopp, vanligen 200—400 kr., genom föreningen. Denna bestämmelse gäller för valbarhet till revisorsuppdrag endast om vederbörande är bosatt på orten och har eget hushåll.

Medlemmarna i konsumtionsföreningarna äro stadgeenligt pliktiga att gälda visst insatskapital. I flertalet till förbundet anslutna föreningar gäller den bestämmelsen, att varje medlem skall innehava minst tio insatser lydande å tio kronor. Vid in-

träde i föreningen skall medlem omedelbart erlägga fem kronor av det stadgeenliga insatsbeloppet, och inom ett år efter inträdet skola ytterligare tio kronor vara inbetalda "vid risk att redan erlagt belopp eljest anses förverkat och tillfaller reservfonden". Intill dess medlem inbetalt 50:— kronor, äger han ej rätt kontant uppbära honom tillkommande del i föreningens överskott, s. k. återbäring, som då oavkortat överföres till hans insatskonto. Sedan femtio kronor gäldats, har han rätt uppbära hälften av återbäringen kontant, medan den andra hälften lägges till hans insatskonto, tills detta uppgår till det i stadgarna fastställda minimibeloppet 100:— kr.

Medlem är berättigad att vid utträde ur föreningen återfå sitt insatskapital, "i den mån det kan ske utan förnärmande av medlemmarnas lika rätt och utan anlitanande av fonderade medel". Utträdet kan äga rum endast vid tiden för räkenskapsavslutning, och anmälan härom skall vara inlämnad till styrelsen minst två månader före räkenskapsavslutning, och sex månader efter denna utbetalas insatsbeloppet, därest detta med hänsyn till ovan citerade stadgebestämmelse kan ske. För att ge föreningen större ekonomisk fasthet innehålla stadgarna bestämmelsen, att "där ej styrelsen för särskilda fall finner sig böra medgiva undantag, må under räkenskapsår icke utbetalas mer än 5 procent av föreningens insatskapital".

Då konsumtionsföreningarna genomgående ha formen "utan personlig ansvarighet", är medlemmarnas ansvarighet för föreningens förbindelser begränsad till inbetalda insatser samt förfallna men ej guldna sådana.

Ifråga om värdering av lager och avskrivning å inventarier och fastigheter innehålla stadgarna följande bestämmelse:

"Vid räkenskapsavslutning skall varulagret upptagas till minst 10 procent lägre värde än inköpsvärdet, varjämte å anskaffningskostnaden för inventarier avskrives minst 15 procent och å fastighets brandförsäkringsvärde 1 procent å stenbyggnad och 2 procent å träbyggnad."

Angående användning av förenings överskott ha stadgarna fastslagit följande ordning: insatskapitalet förräntas med högst

5 procent, 15 procent av överskottet avsätts till reservfond, och resten fördelas bland medlemmarna i förhållande till gjorda inköp. I § 10 av mönsterstadgarna, typ D, meddelas följande detaljerade föreskrifter för överskottets fördelning:

”Är överskottet mindre än 5 procent av tillfullo inbetalda insatser, föres det i sin helhet till reservfonden.

Är överskottet större än 5 procent av tillfullo inbetalda insatser, förräntas dessa insatser med 5 procent. Därefter återstående överskott fördelas sålunda: först avsättes till reservfonden 15 procent av beloppet; återstående återbäres till medlemmarna i förhållande till vars och ens medelst inlämnade kassakvitton eller på annat sätt verifierade köp genom föreningen under räkenskapsåret. Härvid skall dock iakttagas följande:

Uppgår ej vad som återstår efter ovan stadgade avsättning till reservfonden till minst 1 procent å föreningens hela försäljningssumma, skall även återstoden läggas till reservfonden. Uppgår återstoden till 1 procent, men ej till 2 procent, återbäres 1 procent, och det överskjutande lägges till reservfonden, byggnadsfonden, överskottsregleringsfonden eller annan fond eller uppdelas på dessa fonder eller avsättes till upplysningsverksamhet, allt efter föreningssammanträdets beslut.

Uppgår återstoden till 2 procent, men ej till 3 procent, återbäras 2 procent, och med det överskjutande förfäres som nyss sagts o. s. v.

Föreningens styrelse må undantaga köp av viss vara från rätt till återbäring, om anslag därom göres i försäljningslokal.

Har föreningen en särskild överskottsregleringsfond, må ur denna fond medel tagas till återbäring å köpta varor för att utjämna bråkdelen av procent till hel procent, dock högst $\frac{1}{4}$ av fondens belopp varje år. Eljest må föreningens fonder icke minskas genom att utdelas till medlemmarna.

Köpare är skyldig att inom av styrelsen genom anslag i föreningens butiker fastställd tid efter räkenskapsavslutningen inlämna verifikationer å köp, vid risk att rätten till återbörd eljest förverkas. Dylikt anslag skall vara uppsatt senast sex veckor före inlämningstidens utgång och innehålla erinran om nyssnämnda risk."

I samband härmed bör meddelas, att i det fall förening säljer jämväl till utomstående, dessa äro berättigade till samma procentiska återbäring som medlemmarna, därest de i den för dessa gällande ordningen inlämna verifikationer på sina köp. Inträder sådan köpare i föreningen, överföres hans sålunda uppkomna tillgodohavande till hans insatskonto. Skulle han däremot icke ansöka om medlemskap före utgången av året efter det då tillgodohavandet gottskrevs honom, överföres detta till reservfonden. Om däremot hans ansökan avslås, äger han kontant utfå redan inestående tillgodohavande, varjämte han även fortsättningsvis äger kontant utfå återbäring, som kan tillkomma honom.

Bland de allmänna bestämmelserna i stadgarna må framhållas, att förslag till stadgeändring skall underställas Kooperativa förbundets prövning och att ändring av stadgarna ej är giltig med mindre förbundet givit sitt bifall därtill.

Ifråga om skyldighet för föreningen att träda i likvidation innehålla stadgarna den bestämmelsen, att sådan skyldighet föreligger,

"då det inbetalda insatskapitalet till två tredjedelar gått förlorat och ej inom tre månader, sedan det blivit anmält å föreningssammanträde, bristen blivit fylld."

Skulle vid upplösning av förening visa sig, att sedan verksamheten lagligen avvecklats, tillgångarna överstiga skulderna, skall enligt stadgarna

"insatskapitalet återbetalas till medlemmarna".

Befintliga fonder skola däremot anslås till sådant allmännyttigt ändamål, som godkännes av Kooperativa förbundets styrelse.

Föreningarnas utbredning och medlemsbestånd.

Konsumtionsföreningarnas utbredning under tidigare perioder låter sig icke med säkerhet angivas, då någon tillförlitlig statistisk undersökning icke föreligger och materialet för en sådan nu är oåtkomligt. De ungefärliga uppgifter om antalet föreningar under tiden 1865—1880 och vid 1880-talets slut, som förut anförts, ge dock någon föreställning om verksamhetens förgrening under dessa skeden.

För det senaste kvartsseket är materialet mera lättillgängligt, och från år 1900 föreligga av Kooperativa förbundet årligen publicerade uppgifter, vilka emellertid hänföra sig endast till de till förbundet anslutna föreningarna. Under förbundets tidigare verksamhetsår ange dessa siffror icke på något sätt den faktiska omfattningen av konsumtionsföreningsverksamheten, ty ett stort antal konsumentföretag funnos vid denna tid och anslöto sig blott tveksamt till den nya, oprövade och föga betydande centralorganisationen.

Tillförlitliga siffermässiga uttryck för konsumentföreningarnas utbredning finner man först i Socialstyrelsens redogörelser över den kooperativa verksamheten i Sverige, vilka föreligga i en första volym omfattande åren 1908—1910 och i trenne följande volymer fram t. o. m. 1919. Enligt dessa redogörelser skulle i landet ha funnits vid utgången av år 1910 högst 733 verksamma konsumtionsföreningar.¹⁾ För år 1919 redovisas ett antal av 1,292 föreningar.²⁾ Det har icke varit möjligt att från alla dessa föreningar erhålla statistiska uppgifter om deras omfattning och verksamhet, men man kan förmoda, att de föreningar, som uraktlåtit insända uppgifter, äro av mindre betydelse. Tabellen å sid. 18, hämtad ur Socialstyrelsens redogörelser, ger en bild av konsumtionsföreningarnas utveckling och omfattning under åren 1908—1919.

¹⁾ Kooperativ verksamhet i Sverige 1908—1910, s. 27.

²⁾ Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1917—1919, s. 9.

Konsumtionsföreningarnas medlemsantal åren 1908—1919.

År	Till Koop. förbundet anslutna föreningar			Fristående föreningar			Samtliga föreningar		
	Antal redovisande föreningar	Medlemsantal		Antal redovisande föreningar	Medlemsantal		Antal redovisande föreningar	Medlemsantal	
		Summa	I genomsnitt per förening		Summa	I genomsnitt per förening		Summa	I genomsnitt per förening
1908 ...	360	63,775	177	126	12,628	100	486	76,451	157
1909 ...	367	66,535	181	193	20,716	107	560	87,251	156
1910 ...	370	67,928	184	166	17,430	105	536	85,358	159
1911 ...	446	81,938	184	93	12,691	136	539	94,629	176
1912 ...	490	89,689	183	95	13,673	144	585	103,362	177
1913 ...	532	97,716	184	99	14,978	151	631	112,694	179
1914 ...	555	111,819	202	119	19,248	162	674	131,067	195
1915 ...	633	127,183	201	109	22,228	204	742	149,411	201
1916 ...	745	163,549	220	83	19,817	239	828	183,366	221
1917 ...	795	192,675	242	84	18,699	223	879	211,374	240
1918 ...	823	207,754	252	74	20,099	272	897	227,853	254
1919 ...	888	228,465	257	101	22,862	226	989	251,327	254

Som synes härav uppdelas föreningarna i tvenne grupper: till K. F. anslutna och fristående föreningar. Skälet härför har av Socialstyrelsen angetts vara, att beträffande de förra föreningarna större garantier finnas för att uppgifter skola erhållas och att dessa uppgifter dels genom av K. F. utövad kontroll och dels genom den större enhetligheten i föreningarnas bokförings-system, äro tillförlitligare och mera användbara än beträffande de fristående föreningarna, vilka dels äro mera obenägna att lämna uppgifter och dels även tillämpa inbördes så olikartade bokföringssystem, att det ofta visat sig svårt att normalisera de erhållna uppgifterna.

Denna senare grupp av föreningar är f. ö. med hänsyn till sin inre sammansättning föga homogen. I densamma ingå sålunda alltid flera eller färre föreningar, som ha för avsikt att inträda i K. F. och som därom inlett förhandlingar med för-

bundet. Av de 1919 redovisade fristående föreningarna ha icke mindre än 15 senare vunnit anslutning till K. F., bland dem de tvenne föreningar, som sagda år redovisade den största försäljningssumman bland de fristående, nämligen Sällskapet arbetarnas ring vid Motala verkstad och Ramnäs handelsförening. Inalles representerade de nämnda 15 föreningarna c:a $\frac{1}{6}$ av de redovisade fristående föreningarnas medlemsantal och icke mindre än $\frac{1}{3}$ av deras uppgivna försäljningssumma.

Av de återstående utgöres ett tiotal av bland personalen vid vissa allmänna verk och enskilda företag bildade inköpsammanslutningar. Dessa stå i regel öppna endast för vissa grupper och tillämpa sålunda icke det öppna medlemskap, som är utmärkande för de allmänna konsumtionsföreningarna. Statistiken för år 1919 upptager 14 föreningar, som kunna hänföras till denna grupp. Medlemsantalet (i 13 därom redovisande föreningar) var 6,427 och omsättningen (i 11 därom redovisande föreningar) 2,014,869 kr.

Till de fristående föreningarna räknas i Socialstyrelsens statistik jämväl de s. k. mjölkföreningarna, vilka enligt vår indelningsgrund äro att hänföra till de speciella konsumentföreningarna. Antalet redovisade sådana år 1919 var 19 med ett medlemsantal (i 18 därom redovisande föreningar) av 6,854 och med en omsättning (i 16 därom redovisande föreningar) av 2,225,747 kr.

Vi ha i tabellen här ovan uraktlåtit skilja dessa föreningar, då detta skulle vara mycket svårt att i fortsättningen genomföra. För övrigt spela dessa föreningar en i det hela så underordnad roll, att de icke torde nämnvärt förskjuta den statistiska bilden av de fristående föreningarna, vilka även som helhet äro av mindre intresse i jämförelse med de organisatoriskt och principiellt enhetliga samt ekonomiskt långt mera betydelsefulla föreningar, som äro anslutna till Kooperativa förbundet.

De i tabellen införda uppgifterna över antalet föreningar och medlemmar kunna ifråga om de till förbundet anslutna föreningarna kompletteras för åren 1920—1922 med ur K. F:s verksamhetsberättelser hämtade siffror. Enligt dessa voro

År	Antal föreningar	Antal medlemmar
1920	931	235,347
1921	902	246,953
1922	880	253,451

De meddelade uppgifterna ge vid handen, att en stark utveckling av konsumtionsföreningsverksamheten ägt rum sedan år 1908. Medlemsantalet har i de redovisande föreningarna ökat från 76,451 till 251,327 år 1919, varav i de till K. F. anslutna från 63,775 år 1908 till 228,465 år 1919 och 253,451 år 1922. Då det i vårt land är regel, att varje medlem i en konsumtionsförening representerar ett hushåll, som kan beräknas omfatta fyra personer, skulle man komma fram till att den för år 1922 redovisade medlemssiffran i de till K. F. anslutna konsumtionsföreningarna representerar en befolkning av något över en miljon.

Vad angår antalet föreningar har också detta kraftigt ökat, men man lägger märke till att enligt de här meddelade uppgifterna ur K. F:s verksamhetsberättelser antalet till förbundet anslutna konsumtionsföreningar minskats under de senaste åren, från 931 år 1920 till 880 år 1922. Till en del beror detta på att föreningar av ekonomiska skäl nödgats upphöra med verksamheten. Under krisen 1921—1923 har detta skett i åtskilliga fall, varom, liksom om upplösningsfrekvensen i allmänhet, vi lämna en närmare framställning längre fram.

Vi vilja dock i detta sammanhang fästa uppmärksamheten vid en tendens, som, på samma gång den innebär konsolidering och utveckling av föreningarnas verksamhet, bidrager att reducera föreningarnas antal såväl direkt som indirekt. Vi avse den strävan till lokal koncentration av konsumtionsföreningsverksamheten, vilken yttrar sig dels däri, att flera på samma plats eller i varandras grannskap arbetande föreningar sammanslås till en enda, och dels däri, att konsumenterna i stället för att inom en ort bilda nya, självständiga föreningar ansluta sig till en på orten eller i dess närhet redan befintlig förening, som för dem upprättar försäljningsställe. Denna koncentrations-

tendens, som är ett framträdande drag inom alla länders konsumentkooperation, syftar till att inom varje naturligt befolkningsområde få till stånd enhetliga företag med större resurser och bättre möjligheter att rationellt utnyttja dessa, än vad flera smärre företag skulle ha. Kooperativa förbundet har alltid sökt trygga uppkomsten av enhetliga företag, bland annat däri-genom att förbundet mottager som medlem endast en förening inom varje ort. I de fall, då flera företag opererat inom samma område, har förbundet sökt åvägabringa deras sammanslagning. Sedan år 1915 ha sammanslagningar ägt rum på flera platser, men även dessförinnan förekommo sådana, och under åren 1907—1922 ha icke färre än 88 föreningar avförts ur förbundets matrikel som självständiga föreningar, därför att de uppgått i andra sådana. Särskilt stark har denna koncentrationstendens varit åren 1920—1922, då 51 föreningar upphört som självständiga föreningar för att tillsammans med andra bilda större enheter.

Konsumtionsföreningarnas utbredning i olika delar av landet vid slutet av 1922 framgår av följande uppställning (sid. 22), som rör endast till K. F. anslutna föreningar, då motsvarande uppgifter icke föreligga för samtliga föreningar senare än för år 1919.

Som synes härav, uppvisar Västernorrlands län det största antalet (86) föreningar och Stockholms stad det lägsta antalet (6), medan antalet medlemmar är högst i Gävleborgs (20,775) och lägst i Gottlands län (1,544). Tabellen å nästa sida visar också relationen mellan medlemsantal och befolkning i de olika länen. Det framgår härav, att verksamhetens relativa utbredning är störst i Gävleborgs, Jämtlands, Kopparbergs och Södermanlands län, där medlemsantalet i relation till befolkningen varierade mellan 7,61—6,86 %. Rörelsens svagaste utbredningsområden äro däremot Uppsala, Kalmar, Skaraborgs, Göteborgs och Bohus, Kristianstads, Gottlands och Älvsborgs län, där relationen mellan medlemsantal och befolkning växlade mellan 1,60 % och 2,75 %. Medeltalet för hela riket utgör 4,23 %. De anförda siffrorna utsäga dock icke omedelbart hur

Till K. F. anslutna konsumtionsföreningars utbredning i
olika län ^{31/12} 1922.

L ä n	Antalet föreningar	Medlemsantal i dessa	Medlems- antalet i % av folkmängden
Stockholms stad	6	16,579	3,90
Stockholms län	43	8,813	3,51
Uppsala »	14	2,225	1,60
Södermanlands »	37	13,232	6,86
Östergötlands »	43	11,572	3,76
Jönköpings »	30	7,332	3,19
Kronobergs »	31	6,442	4,06
Kalmar »	29	5,595	2,41
Gottlands »	14	1,544	2,78
Blekinge »	16	4,865	3,26
Kristianstads »	33	6,487	2,66
Malmöhus »	34	19,340	4,33
Hallands »	22	6,755	4,50
Göteborgs och Bohus »	29	11,189	2,59
Älvsborgs »	33	8,417	2,75
Skaraborgs »	26	5,960	2,42
Värmlands »	48	13,814	5,08
Örebro »	34	13,171	5,95
Västmanlands »	25	8,853	5,24
Kopparbergs »	64	18,373	7,15
Gävleborgs »	46	20,775	7,61
Västernorrlands »	86	17,099	6,32
Jämtlands »	68	9,998	7,37
Västerbottens »	34	6,503	3,46
Norrbottens »	35	8,518	4,54
Hela riket	880	253,451	4,23

stor del av befolkningen, som reguljärt fyller sina behov genom konsumtionsföreningarna. Då varje medlem, som ovan sagts, i regel representerar ett hushåll, och man genomsnittligen kan beräkna fyra personer per hushåll, skulle i de kooperativt star-

kast utvecklade länen, såsom Gävleborgs, Jämtlands, Kopparbergs och Södermanlands län, icke mindre än 30,44 %, 29,46 %, 28,61 % och 27,45 % av hela befolkningen täcka sina varubehov genom konsumtionsföreningarna. I de sju svagast utvecklade, härövan angivna länen skulle motsvarande siffra växla mellan 6,40 % (Uppsala län) och 11,01 % (Älvsborgs län). I medeltal för hela riket skulle enligt denna beräkningsmetod 16,93 % av befolkningen höra inom de till K. F. anslutna konsumtionsföreningarnas sfär.

Olika typer av samhällen.

Den svenska konsumentkooperationen har sin huvudsakliga utbredning på landsbygden. Av nedanstående uppställning, som uppgjorts efter Socialstyrelsens statistik och som visar föreningsbeståndets och omsättningens fördelning på olika typer av samhällen, framgår, vad beträffar antalet föreningar, att år 1919 icke mindre än 76,6 % av samtliga konsumtionsföreningar voro belägna på landsbygden, 10,3 % i köpingar och municipal-samhällen samt 13,1 % i städer. Siffrorna avslöja intet oväntat, ty det är blott naturligt, att i ett land med Sveriges ekonomiska och geografiska struktur konsumtionsföreningarna måste komma att få sin största utbredning på landsbygden.

Den å nästa sida återgivna uppställningen visar även, att landsbygdens övervikt över städer och stadsliknande samhällen förstärkts från år 1908, då endast 65,6 % av föreningarna funnos på landsbygden. Det är sålunda en ganska betydande stegring, som ägt rum sedan dess, i trots av att samtidigt en ökning i antalet städer och stadsliknande samhällen skett. Landsbygdens dominerande ställning förklaras till en del av att industrien i vårt land i så hög grad är belägen på rena landsbygden, men man har även att beakta, att Kooperationen, vilket närmare utvecklas på annat ställe i denna framställning, under senare år kommit att i allt högre grad omfattas av den jordbrukande befolkningen, vilken länge stått relativt främmande för dess strävanden.

Föreningsbestånd och omsättning i olika typer av samhällen.

	Föreningsbeståndets fördelning			Omsättningens fördelning		
	1908	1914	1919	1908	1914	1919
	%	%	%	%	%	%
Städer.....	18,0	16,3	13,1	33,7	30,5	29,2
Köpingar och municipalsam- hällen	16,4	11,4	10,3	21,6	16,3	16,8
Landsbygden ...	65,6	72,3	76,6	44,7	53,2	54,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Undersöker man i stället, hur konsumtionsföreningarnas försäljning fördelar sig på olika typer av samhällen, skall man finna, att landsbygdens ställning icke alls har samma dominerande karaktär som ifråga om föreningsbeståndets fördelning. Landsbygdsföreningarna kunde år 1919 redovisa endast 54 % av den samlade omsättningen, medan på städer kommo 29,2 % och på köpingar och municipalsamhällen 16,8 %. Förklaringen till den bristande överensstämmelsen mellan föreningsbeståndets och omsättningens fördelning på de olika typerna av samhällen är naturligtvis den, att städerna och de stadsliknande samhällena möjliggöra uppkomsten av större föreningar än på rena landsbygden. Vidare bör man beakta, att koncentrationen av konsumtionsföreningarnas verksamhet möjliggör för i städer eller stadsliknande samhällen belägna föreningar att redovisa en betydande omsättning, som faktiskt skett på ren landsbygd. Man bör också lägga märke till att även de föreningar, som icke sökt skapa filialnät för omkringliggande landsbygd, dock i många fall räkna medlemmar, bosatta utanför de egentliga samhällena.

Föreningarnas storlek.

Det följer av vad ovan sagts om föreningarnas utbredning i olika typer av samhällen, att medlemsgenomsnittet i konsumtionsföreningarna måste vara förhållandevis lågt. År 1919 var

det genomsnittliga medlemsantalet i samtliga föreningar 254. 1922 var motsvarande siffra för de till K. F. anslutna konsumtionsföreningarna 288. För jämförelsens skull kan nämnas, att för år 1919 redovisades ett genomsnittligt medlemsantal av 3,045 i Storbritannien, 2,039 i Tyskland, 743 i Schweiz, 493 i Finland, 325 i Frankrike, 241 i Norge och 188 i Danmark. Härav framgår, att med undantag för Danmark och Norge, Sverige har ett avsevärt lägre medlemsgenomsnitt än de anförda länderna. Vad Storbritannien och Tyskland beträffar, är ju detta icke alls överraskande, men det är ju däremot rätt påfallande ifråga om Finland. Man kan dock även för Sveriges del påvisa en jämn utveckling, som från 1908 höjt medlemsgenomsnittet från 157 till 254 år 1919 och till 288 i förbunds-föreningarna år 1922. Den starka nybildning av konsumtionsföreningar, som ägt rum under den anförda perioden, har motverkat det statistiska medeltalets höjning, då de nybildade föreningarna så gott som undantagslöst redovisat ett ganska lågt medlemsantal vid starten. Det visar sig också av i K. F:s verksamhetsberättelse 1920 meddelade uppgifter, att bland de till förbundet anslutna föreningarna medlemsgenomsnittet vid utgången av 1920 var 525 i de till och med år 1899 bildade föreningarna, 418 i de 1900—1904 bildade föreningarna, 321 i de 1905—1909 bildade föreningarna, medan de därefter tillkomna föreningarna lågo under genomsnittet.

Bland föreningarna förekomma dock stora variationer ifråga om storlek. För 1919 redovisas sålunda 42 föreningar med högst 50 medlemmar (varav 34 till K. F. anslutna) och samtidigt 4 föreningar (samtliga anslutna till K. F.) med mer än 3,000 medlemmar. Huvudparten av de till K. F. anslutna föreningarna hade år 1919 en medlemsnumerär av 50—200: inom denna grupp kommo nämligen nära $\frac{2}{3}$ av samtliga anslutna föreningar.

Hur föreningarnas totala medlemsantal och omsättning fördela sig på olika storleksklasser av föreningar under skilda år framgår av uppställningen å nästa sida, som omfattar endast till K. F. anslutna konsumtionsföreningar.

	Medlemsantalets fördelning på olika storleksklasser av föreningar			Omsättningens fördelning på olika storleksklasser av föreningar		
	1910	1919	1922	1910	1919	1922
Föreningar med	%	%	%	%	%	%
I— 200 medl.	36,77	29,18	27,40	38,51	31,89	28,48
200— 500 »	30,53	30,75	25,51	32,80	31,03	24,76
500—1,000 »	12,22	14,18	16,04	10,80	13,15	14,56
över 1,000 »	20,48	25,89	31,05	17,89	23,93	32,40
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Det framgår härav, att beträffande både medlemsantal och omsättning föreligger en tydlig tendens till förmån för de föreningar, som ha flera än 500 medlemmar. Medan år 1910 endast 32,70 % av medlemsantalet och 28,69 av omsättningen i de till K. F. anslutna konsumtionsföreningarna kommo på föreningar med mer än 500 medlemmar, hade dessa tal år 1922 ökat till 47,09 och 46,76 resp. Som synes härav, har förskjutningen varit särskilt stark ifråga om omsättningen. Denna förskjutning till förmån för de större föreningarna är givetvis ett uttryck för den tidigare nämnda koncentrationstendensen.

Social struktur.

I likhet med vad förhållandet varit i de flesta västeuropeiska länder, med undantag för Danmark, har konsumentkooperationen i vårt land från början i främsta rummet uppburits av den egentliga lönarbetareklassen. Detta torde bero därpå, att arbetarna haft lättare att organisera sig än övriga samhällsgrupper, vilka dels levat mera spridda (exempelvis jordbrukarna), dels kanske icke heller känt behovet att tillvarataga sina intressen som konsument i samma grad som de penningavlönade arbetarna, vilkas inkomster gemenligen legat så lågt, att den möjlighet att utdryga lönens köpkraft, som normalt ligger i anlitandet av konsumentföretagen, av dem ivrigare tillvaratagits.

Medlemmarnas yrkesgruppering tedde sig på följande sätt för nedan angivna år:

Medlemmarnas yrkesfördelning i samtliga konsumtions-
föreningar.

	1913	1916	1919
Jordbrukare	11,123	23,980	36,860
Jordbruksarbetare	4,356	7,569	11,241
Hantverksmästare och hantverksarbetare	7,352	12,318	5,772 9,536
Industriarbetare	41,354	58,680	63,004
Övriga arbetare	15,906	31,894	35,663
Högre tjänstemän	9,147	18,970	4,565
Lägre tjänstemän			16,463
Korporationer	1,008	1,363	1,607
Övriga	3,209	11,729	15,962
	93,455	166,503	200,673

Man finner härav, att industriarbetarna år 1919 utgjorde den absolut taget största gruppen med 63,004. Därefter i betydelse kommer jordbrukargruppen med 36,860, och i ungefär samma höjd stannar gruppen "övriga arbetare" med 35,663. Om man hänför jordbrukare, hantverksmästare, högre tjänstemän och "övriga" till en medelklassgrupp, skulle denna år 1919 ha utgjort 63,159 eller ungefär $\frac{1}{3}$ av hela medlemsbeståndet. De återstående $\frac{2}{3}$ omfatta i stället mera utpräglade lönarbetarelement.

En jämförelse med 1913 visar, att de självständiga jordbrukarna ökats med icke mindre än 25,737, vilket är en starkare stegring, än vad någon annan grupp kan uppvisa. Industriarbetarna komma närmast med en ökning av 21,650 och därefter "övriga arbetare" med 19,757.

Hur relationen mellan de olika grupperna förskjutit sig från 1913 till 1919 framgår av nedanstående uppställning (sid. 28), där de olika yrkeskategoriernas storlek angivits i procent av hela medlemsantalet och varvid även uppgifter kunna företes för såväl förbundsföreningarna som för de fristående.

Medlemsbeståndets sociala fördelning.

	1913			1919		
	Till K. F. anslutna före- ningar	Fri- stående före- ningar	Samtliga redo- visande före- ningar	Till K. F. anslutna före- ningar	Fri- stående före- ningar	Samtliga redo- visande före- ningar
	%	%	%	%	%	%
Jordbrukare	10,1	21,5	11,9	18,9	11,6	18,4
Jordbruksarbetare ...	4,6	5,4	4,7	5,8	3,6	5,6
Hantverksmästare o. ...	8,7	3,4	7,9	2,9	1,9	2,9
Hantverksarbetare ...				4,9	2,8	4,7
Industriarbetare	44,6	42,6	44,2	30,7	40,4	31,4
Övriga arbetare	18,6	8,2	17,0	18,2	11,5	17,8
Högre tjänstemän ...	8,8	15,0	9,8	2,1	5,0	2,3
Lägre tjänstemän ...				7,3	20,8	8,2
Korporationer	1,2	0,3	1,1	0,8	0,3	0,8
Övriga	3,4	3,6	3,4	8,4	2,1	7,9
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Det framgår av denna, att tendensen närmast gått mot en större social uppblandning av medlemsbeståndet, främst kännetecknad av den ovan påtalade starka ökningen av de självständiga jordbrukarnas grupp. Från att ha utgjort 11,9 % av samtliga medlemmar 1913, hade den stigit till 18,4 1919. Särskilt frappant är, att denna ökning har skett uteslutande i de till K. F. anslutna föreningarna, där siffran 1913 var endast 10,1 % mot 18,9 % 1919. Däremot har i de fristående föreningarna inträtt en minskning från 21,5 % till 11,6 %. För såväl lägre som högre tjänstemän redovisa de fristående föreningarna år 1919 högre siffror än de till K. F. anslutna föreningarna, beroende på de förut nämnda speciella inköpssammanslutningarna bland tjänstemän.

Det framgår vidare, att medelklassgrupperna i det hela äro svagare företrädta i de fristående föreningarna än inom de till K. F. anslutna.

Med hänsyn till jordbrukarnas ökade anslutning till konsumtionsföreningarna kan det förtjäna påpekas, att det synes ha varit de ekonomiska förhållandena under krigsåren, som närmast föranlett deras ökade intresse för den konsumentkooperativa verksamheten. Nybildningen av föreningar under krigsåren var särskilt stark i jordbrukaredistriktet, och år 1915 exempelvis utgjordes mer än hälften av samtliga medlemmar i då nybildade och till K. F. anslutna föreningar av jordbrukare. Även om det rena arbetareelementet hittills varit det mest framträdande i konsumtionsföreningarna och även om man på grund av den egentliga arbetareklassens talrikhet och det ekonomiska läge, denna lever i, får räkna med att den i fortsättningen kommer att utgöra huvudstommen i konsumentkooperationen, så kan man redan konstatera, att konsumtionsföreningarna i växande grad samla även andra samhällsgrupper.

Detta är för övrigt icke överraskande, då man också i andra länder gjort den erfarenheten, att konsumtionsföreningarna, från början uppburna endast av de fattigare befolkningsgrupperna, i mån av yttre utveckling och inre stabilisering förmått draga till sig medlemmar även ur sådana sociala skikt, där det omedelbara ekonomiska intresset för anlitandet av föreningen icke kan vara på samma sätt dominerande som i de lägre sociala lagren. Ehuru man likaledes inom dessa befolkningsgrupper har att räkna med sparsamhetsintresset som motiv för anslutning till konsumtionsföreningarna, så torde dock denna i hög grad bestämmas jämväl av förtroende till föreningarnas affärsprinciper och -metoder. I de samhällen, där konsumtionsföreningarna nått fram till en ledande ställning, torde man jämväl få räkna med den attraktion, som väl skötta företag redan genom sin utveckling och sitt yttre framträdande utöva på publiken.

Klart är, att föreningarnas sociala struktur varierar mycket i olika landsdelar, beroende på näringslivets karaktär i skilda delar av landet. I de industriellt mera utvecklade områdena

spela givetvis industriarbetarna en större roll, medan däremot i jordbruksprovinserna jordbrukarelementet är mera framträdande. I jordbruksdistrikt är det sålunda icke sällsynt att finna föreningar, vilka uteslutande bestå av lantmän. Det är också mycket vanligt att inom samma förening finna såväl industriarbetare som jordbrukare starkt företrädde, och det är med hänsyn till rörelsens utveckling mycket löftesrikt att kunna konstatera, att denna samverkan mellan de olika grupperna genomgående går mycket bra. I några fall förekommer dock, att lantmännens anskaffningsföreningar jämte sin egentliga verksamhet även bedriva inköp av kolonialvaror och övriga livsförnödenheter i öppen bod. Detta äger oftast rum på sådana orter, där någon konsumtionsförening icke finnes och där följaktligen lantmannaaorganisationen framstått som lämpligaste organet för dessa uppgifter, men det händer också att lantmannaföreningar utvecklas på detta sätt, även fastän väl förvaltade konsumtionsföreningar arbeta på samma ort. I sådana fall kan man visserligen tala om en efter klasslinjer skedd splittring av den konsumentkooperativa verksamheten på en ort, men ett sådant särgående grundar sig dock sällan på medvetna klassmotsättningar utan beror oftast på rena tillfälligheter och av vad man i ett visst läge funnit praktiskt, även om detta i längden blivit synnerligen oändamålsenligt.

Konsumtionsföreningarnas verksamhet.

Konsumtionsföreningarnas verksamhet ter sig något olika på skilda orter, beroende på platsens och föreningens förhållanden samt givetvis även på medlemmarnas behov.

Konsumtionsföreningarna i städerna ha i regel begränsat sin verksamhet till att omfatta specier och de mest gängse livsförnödenheterna. Däremot är i landsbygdsföreningarna lager-sorteringen synnerligen omfattande, vilket för övrigt även gäller en del av de i municipalsamhällena verkamma föreningarna, som i många fall sträcka sin verksamhet ut på landsbygden.

I denna senare grupp av föreningar finner man en varusortering, som icke endast upptager kolonialvaror och specerier utan i många fall även textilvaror, garn, glas och porslin, skor, korta varor, i viss utsträckning järnvaror, oljor, fodermedel o. s. v.

Landsbygdsföreningarnas varusortering sträcker sig sålunda i vissa fall utöver den gräns, som bestämmes av den egentliga hushållsförbrukningen. I jordbrukaredistriktet är det mycket vanligt, att föreningarna tillhandahålla handredskap, spik, hästskor och andra sådana artiklar, och om särskild anskaffningsförening för lantbruket icke finnes, även fodermedel, gödningsämnen, utsäde o. s. v. Det är icke heller sällsynt, att föreningar i sådana trakter mottaga produkter av medlemmarnas näringsverksamhet, såsom ägg, smör o. dyl. Detta är särskilt fallet i sådana bygder, där den lokala produktionen icke är så starkt utvecklad, att särskilda föreningar för avsättning av dessa varor ha kunnat bildas. Det förekommer också på orter, där medlemsbeståndet i föreningarna är mera blandat, att sådana från jordbruksmedlemmarna mottagna produkter helt eller huvudsakligen avsättas till de av föreningens medlemmar, vilka äro industriarbetare eller ha annan yrkesställning, som tvingar dem att inköpa dylika varor för sitt hushåll.

Att föreningarna i städerna, som ovan sagts, vanligen inskränka sig till ett relativt fåtal artiklar, medan däremot landsbygdsföreningarna omgripa en mångfald varor, kan i förstone vara ägnat att förvåna, då ju stadsföreningarna genomgående äro större och rimligen borde ha gynnsammare förutsättningar att mångsidigare betjäna sina medlemmar. Att de ändå i regel begränsa sig till de mest vanliga livsförnödenheterna beror på handelns långt drivna specialisering i städerna. Medan man i den vanliga lanthandeln utan egentliga svårigheter kan i samma bod tillhandahålla en mångfald av sinsemellan olika varuslag, är detta icke möjligt i städerna, där specialbutiker erfordras. En dylik utsträckning av rörelsen är dock rätt kapitalkrävande, och det är förnämligast av detta skäl, som stadsföreningarna hittills uraktlåtit att i större utsträckning taga upp dessa verk-

samhetsgrenar. Betydande undantag från den här angivna regeln finnas dock. Åtskilliga stadsföreningar ha sålunda sedan länge haft specialbutiker för olika beklädnadsvaror och husgeråd, och under de senare åren har detta i växande grad blivit fallet. De faktorer, man härvid har att räkna med, äro dels kapitalets och dels medlemskretsens storlek. Med ökade ekonomiska resurser och med en växande krets av konsumenter, varigenom en betryggad avsättning av även sådana artiklar, som icke ingå i den dagliga förbrukningen eller som äga längre varaktighet, kan ernås, finnas givetvis de bästa förutsättningar för konsumtionsföreningarna att gripa sig an nya verksamhetsgrenar. Utländska erfarenheter ge till fullo vid handen, att Kooperationen har synnerligen stora möjligheter icke endast på den vanliga livsmedelsförmedlingens område utan inom alla gebit av distributionen av konsumtionsfärdiga nyttigheter. Om stadsföreningarna sålunda hittills mera undantagsvis tagit upp beklädnads- och husgerädsbranscherna, ha de i stället i långt högre grad än landsortsföreningarna organiserat anskaffning av färska livsmedel, kött, mjölk, grönsaker o. s. v. Specialbutiker för mjölk, bröd och charkuterivaror förekomma ej så sällan. Denna sida av verksamheten är stundom förenad jämväl med tillverkning.

Förgreningen och omfattningen av den lokala konsumentkooperativa verksamheten är, som framgår av det ovan sagda, intimt beroende av befolkningsförhållandena inom verksamhetsområdet.

Ur denna synpunkt kan det vara motiverat att nämna något om de konsumentsammanslutningar, som man med hänsyn till svenska förhållanden är berättigad kalla storföreningar och som framträda mest renodlade i huvudstaden samt i några andra större städer. Dessa storföreningar ha ofta nog uppkommit genom sådana sammanslagningar av flera inom samma område arbetande föreningar, varom vi tidigare talat. Så är fallet med landets största förening, Konsumtionsföreningen Stockholm med omnejd eller K. F. S., som den i dagligt tal kallas.

Konsumtionsföreningen Stockholm med omnejd 1916—1923.

31/ 12 år	Med- lems- antal	Insatser	Fonder	Summa eget kapital	Omsättning	Netto- överskott	An- tal försälj- ningsstäl- len	An- tal anställda
1916	4,461	45,780: 59	48,433: 92	94,214: 51	2,776,174: 64	49,770: 76	12	93
1917	9,076	123,064: 41	72,079: 65	195,144: 06	4,311,628: 92	79,008: 31	20	142
1918	9,779	171,845: 92	100,652: 73	272,498: 65	7,051,028: 78	148,830: 81	23	146
1919	10,694	250,305: 77	125,193: 12	375,498: 89	8,692,479: 23	196,079: 43	35	196
1920	12,672	435,831: 35	273,605: 06	709,436: 41	11,111,828: 96	426,702: 62	49	261
1921	15,204	598,906: 20	536,184: 84	1,135,091: 04	12,550,956: 56	558,124: 61	68	348
1922	15,376	786,306: 43	730,648: 55	1,516,954: 98	13,897,635: 37	573,105: 09	83	434
1923	19,279	925,212: 99	863,465: 69	1,788,678: 68	16,967,771: 46	665,970: 22	91	531

Denna förening bildades år 1915 genom sammanslagning av Kooperativa föreningen Thule samt Kooperativa charkuteri-fabriken och Kooperativa bageriföreningen Trygg, de båda sistnämnda produktionsföreningar av konsumentkaraktär. Icke långt därefter anslöt sig den av kvinnor ur över- och medel-klassen upprättade Kvinnornas andelsförening Svenska Hem till K. F. S. Sedan dess ha av de inom huvudstaden arbetande, till K. F. anslutna konsumtionsföreningarna alla utom fyra uppgått i K. F. S. (Av dessa fyra föreningar äro tre belägna i förorter inom stadsområdet.) Härigenom och i ännu högre grad på grund av de enskilda hushållens växande anslutning till föreningen har denna på kort tid ernått en betydande omfattning.

Av den siffersammanställning rörande föreningen åren 1916—1923, som ovan meddelas, framgår, att en mycket stark utveckling ägt rum på alla punkter. Medlemsantalet har vuxit från 4,461 till 19,279, och det egna kapitalet — insatser och fonder — som vid utgången av 1923 belöpte sig till 1,788,678 kr., är närmare nitton gånger större, än det var vid utgången av föreningens första verksamhetsår. Med hänsyn till denna snabba utveckling är det särskilt anmärkningsvärt, att fonderna utgöra icke mindre än 48 % av det egna kapitalet. Omsätt-

ningen var år 1923 mer än sju gånger större än år 1916, liksom även försäljningsställenas antal ökats i liknande grad. Försäljningsställena fördelade sig vid utgången av 1923 på följande sätt: speceributiker 32, charkuteributiker 30, bröd- och mjölkbutiker 28, skobutik 1. Antalet försäljningsställen inom de tre huvudbranscherna, speceri-, charkuteri- samt brödbranscherna, är som synes ungefär lika stort, vilket beror därpå att föreningen i görligaste mån sökt åstadkomma enhetliga försäljningspunkter, vid vilka alla tre rörelsegrenarna äro företrädda. Förutom här redovisade försäljningsställen förfogade föreningen över tre kiosker i olika koloniträdgårdsområden. I dessa, som hållas öppna endast om sommaren, tillhandahållas huvudsakligen specerier.

Föreningens omsättning under år 1923 fördelade sig på följande sätt på de olika branscherna:

	Kr.
speceriavdelningen	8,023,380: 50
charkuteriavdelningen	5,948,183: 15
bageriavdelningen	2,638,891: 76
skoavdelningen (öppnad under året) ..	357,316: 05

Föreningen driver tillverkning i egna anläggningar av charkuterivaror, mjukt bröd och konditorivaror. Brödtillverkningen har hittills varit förlagd till trenne mindre bagerier i olika delar av staden, men skall under 1924 koncentreras till ett under byggnad varande bageri.

Landets näst största förening är Konsumtionsföreningen Örebro, bildad år 1917 genom sammanslagning av Örebro kooperativa handelsförening och Handelsföreningen Engelbrekt. I föreningen har sedermera uppgått den år 1884 bildade handelsföreningen Arbetarnas ring i Hallsberg. Föreningens medlemsantal har ökats från 2,508 1917 till 6,794 1923. Det egna kapitalet har vuxit från 75,770 kr. 1917 till 836,529 kr. 1923, varav 604,934 kr. i insatser och 231,595 kr. i fonder. Omsättningen har vuxit från 1,125,497 kr. 1917 till 7,379,692 kr. 1923. Försäljningsställena voro vid 1922 års slut 35, varav 22 spe-

ceributiker, 6 charkuteributiker, 1 fiskbutik, 1 mjölk- och brödbutik, 1 skobutik, 1 manufakturbutik, 1 bosättningsbutik samt 2 försäljningshallar för skodon, manufaktur- och bosättningsartiklar. Dessutom försäljer föreningen fisk från bil samt vissa dagar från stånd i stadens saluhall. Av de 35 försäljningsställena äro 24 belägna inom staden, de övriga 11 äro belägna i följande förorter och närgränsande samhällen: Almby, Långbro, Fjugesta, Kumla och Hallsberg. Som synes härav, arbetar föreningen inom en rätt vidsträckt rayon.

Föreningen förfogar över eget bageri, som under 1923 nådde en tillverkningssumma av 198,472 kr., och öppnade i juni månad 1923 en nyuppförd charkuterifabrik, vars tillverkning under de sju månader av 1923, verksamheten varit i gång, uppgått till 191,872 kr. Både bageriets och charkuterifabrikens tillverkningsciffror äro inräknade i den ovan meddelade omsättningssiffran.

För de åtta föreningar, som under 1923 nådde en omsättning av lägst två miljoner kr., anföra vi härnadan uppgifter om medlemsantal, eget kapital, omsättning och antal försäljningsställena. Föreningarna äro samtliga anslutna till K. F.

Föreningens namn	Medlems- antal ³¹ / ₁₂ 1923	Insatser Kr.	Fonder Kr.	Omsättning Kr.	Antal försälj- nings- ställena
Konsumtionsföreningen Stock- holm m. o.....	19,279	925,212	863,465	16,967,771	91
Konsumtionsföreningen Örebro	6,794	604,934	231,595	7,379,692	35
Konsumtionsföreningen Alfa, Gävle	6,419	274,741	439,594	3,899,518	32
Eskilstuna konsumtionsföre- ning.....	4,770	267,204	332,129	4,745,353	33
Kooperativa föreningen Svea, Hälsingborg.....	4,768	279,021	366,937	3,879,943	11
Konsumtionsföreningen Göte- borg.....	4,540	214,058	144,474	3,804,687	43
Kooperativa föreningen Svea, Västerås	2,703	89,132	274,980	2,110,790	29
Kiruna arb. handelsförening...	1,495	103,613	136,384	2,289,776	6

Försäljningssumman.

Den av föreningarna redovisade försäljningssumman, varvid partiförsäljning av jordbruksprodukter och försäljning av jordbruksförnödenheter frändragits, utvisar följande förändringar under åren 1908—1919:

Försäljningssumman i:

	Till K. F. anslutna föreningar	Fristående föreningar	Samtliga föreningar
1908	22,022,229	3,762,667	25,784,896
1913	33,415,818	5,843,243	39,259,061
1916	77,631,579	7,952,251	85,583,830
1919	211,648,365	12,043,454	223,691,819

Den starka nominella ökningen bör reduceras med hänsyn till de våldsamma prisförändringarna under perioden. Vid en omräkning enligt Socialstyrelsens livsmedelsindex visar sig ökningen från 1913 till 1919 belöpa sig till omkring 80 %, och stegringen från 1908 till 1919 kan beräknas uppgå till c:a 175 %.

Per invånare i riket belöpte sig konsumtionsföreningarnas försäljning år 1908 till kr. 4:75 och år 1919 till kr. 38:26. Efter hänsyn tagen till förändringarna i penningvärdet är stegringen c:a 210 %.¹⁾

För de till K. F. anslutna konsumtionsföreningarna ha följande omsättningssiffror redovisats för åren 1920—1922:

1920	251,235,551 kr.
1921	222,778,972 kr.
1922	196,277,198 kr.

Omsättningen per förening uppgick för samtliga redovisande föreningar, som varit i verksamhet ett år, till 250,000 kr. år 1919 (259,000 kr. i till K. F. anslutna och 159,000 kr. i fristående föreningar).²⁾ År 1922 redovisade förbunds-föreningarna

¹⁾ Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1917—1919, s. 22.

²⁾ Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1917—1919, s. 24.

en genomsnittlig omsättning av 223,000 kr. I jämförelse med andra länder är siffran mycket låg, men dock högre än för motsvarande föreningar i Danmark och Norge. Orsaken härtill är givetvis att söka dels däri, att konsumtionsföreningarna vanligen äro relativt sent tillkomna och blott i undantagsfall nått gränserna för sina utvecklingsmöjligheter, men dels och huvudsakligen däri, att det långt öfvervägande flertalet av föreningarna, som tidigare påpekats, arbeta på ren landsbygd. Det visar sig också, att de föreningar, som äro belägna i städer och stadsliknande samhällen, uppnå en försäljning avsevärt högre än genomsnittet. År 1919 uppvisade föreningarna i städer en genomsnittsförsäljning av 531,000 kr., i köpingar och municipal-samhällen 340,000 kr., medan föreningarna på landsbygden uppvisade ett genomsnitt av 181,000 kr.¹⁾

För den kooperativa verksamhetens utveckling är det en allvarlig olägenhet, att de lokala enheterna äro så små som dessa siffror ge vid handen, ty det är regel, att fördelarna av verksamheten ökas i samma mån, som denna får större omfattning. Ett större företag kan tillämpa bättre ekonomi vid inköp och transporter, kan bedriva egen produktion av vissa varor och är i allmänhet i tillfälle att mera effektivt tillgodose medlemmarnas behov och intressen. Av tidigare meddelade uppgifter framgår otvetydigt, att de lokala sammanslutningarna med hänsyn till sin omfattning oavbrutet utvecklas.

Redan nu äro för övrigt de konsumentkooperativa företagsenheter i det hela taget större än motsvarande enskilda företag. Aktuella uppgifter föreligga visserligen icke beträffande omsättningen i de enskilda affärsföretagen, men med ledning av uppgifter från Sveriges minuthandlares riksförbund, avseende dess medlemmars omsättning år 1912, kan man beräkna, att den genomsnittliga försäljningen hos de enskilda köpmännen sagda år skulle ha uppgått till högst 48,000 kr.²⁾ År 1912 var genomsnittliga försäljningen i de till K. F. anslutna konsum-

¹⁾ Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1917—1919, s. 25.

²⁾ Mellanhandssakkunniges betänkande angående olägenheterna vid mellanhandssystemet inom livsmedelshandeln. Sthlm 1922, s. 29—30.

tionsföreningarna c:a 79,000 kr., alltså avsevärt högre. Man kan på goda grunder antaga, att relationen mellan de privata affärsföretagens och konsumtionsföreningarnas omsättning sedan dess förskjutit sig till ytterligare favör för de senare.

Försäljning till icke medlemmar.

Ehuru konsumtionsföreningarnas uppgift är att åt sina medlemmar anskaffa och tillhandahålla varor, begränsa de dock icke alltid sin verksamhet till endast medlemmar. Något mer än hälften av de föreningar, som för år 1919 lämnat uppgifter till Socialstyrelsen,¹⁾ ha uppgivit, att de bedriva försäljning även till icke medlemmar, och det kan antagas, att långt flera föreningar idka sådan försäljning. Skälet varför föreningarna på detta sätt gått utom medlemmarnas krets är huvudsakligen det, att man funnit det vara ett berättigat krav hos de utomstående konsumenterna att liksom få köpa på prov i föreningens butik, innan de anmäla sig för medlemskap. Ett strikt fasthållande vid försäljning endast till medlemmar skulle dessutom särskilt i de större föreningarna, där biträdena icke alltid personligen känna medlemmarna, skapa behov av att kunderna styrkte sin behörighet. En sådan ordning skulle emellertid vara obekväm och för kunderna irriterande.²⁾ Från rent kooperativ synpunkt är heller intet att invända mot försäljning till icke-medlemmar, därest den icke tager alltför stor omfattning och därest icke-medlemmar få rätt till samma återbäring på köpen som medlemmarna. Ännu för några år sedan var det icke så sällsynt, att föreningar, som drevo handel även med

¹⁾ Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1917—1919, s. 26.

²⁾ Den tyska föreningslagen innehåller förbud mot handel med icke medlemmar. Denna lagbestämmelse har tillkommit på initiativ av kooperationens motståndare, som ansågo, att rörelsens utveckling härigenom skulle avsevärt försvåras. Detta synes dock icke ha inträffat. Sålunda uppger Deumer (Das deutsche Genossenschaftswesen II, s. 26, Berlin 1919), att effekten blev motsatsen mot vad man beräknat, då förbudet föranledde sådana köpare, som ännu icke voro medlemmar, att förvärva medlemskap. Man torde dock härvid få taga hänsyn till att åtgärder, vidtagna mot den kooperativa rörelsen, visat sig utlösa ett stegrat intresse hos rörelsens medlemmar.

icke-medlemmar, gävo dessa köpare rätt till endast hälften av den återbäring, som tillkom medlemmarna. Numera är detta rena undantag, då i K. F:s mönsterstadgar för konsumtionsföreningar, typ D, uttryckligen fastslagits, att därest förening säljer varor jämväl till utomstående, dessa skola ha rätt till samma procentiska återbäring som medlemmar. För övrigt verka de nuvarande beskattningsbestämmelserna i den riktningen, att icke-medlemmar tillföras samma rätt som medlemmar.

Försäljningsställen.

I konsumtionsföreningsrörelsens barndom var det så gott som regel, att en förening startade på ytterst anspråkslöst sätt. Sedan ett, dessvärre allt för knappt, rörelsekapital sammanskjutits, så att man vanligen blott med strängt anlitan- de av leverantörernas kredit kunde hemtaga ett parti av de mest nödvändiga varuslagen, hyrde man en lokal, vilken kunde nyttjas på en gång som magasin och butik. Ofta utgjordes denna lokal av en källare i ett bostadshus, men ibland kunde den vara en helt vanlig vedbod, som efter en del primitiva inredningsarbeten nöd- torftigt kunde göra tjänst som försäljningsställe.

"Butiken" hölls öppen endast på kvällarna, så att styrelsen, möjligen med tillhjälp av några bland medlemmarna, kunde efter arbetets slut ombesörja expedieringen och andra sysslor. Först sedan föreningen efter någon tids arbete vunnit en viss stadga, vågade den sig på att hyra en mera affärsmässig lokal och övergick därmed också till att hålla butiken öppen hela dagarna. En stor del av landets äldre konsumtionsföreningar kunna se tillbaka på en start av detta slag.

Konsumtionsföreningen Alfa i Gävle, vilken, såsom framgår av tidigare anförd tabell, hör till landets största konsumtionsföreningar, startade på det sätt, som beskrivits. Verksamheten tog sin början de första dagarna av december 1898 i en källarlokal, vars beskaffenhet man får en föreställning om, då man erfar, att den betingade en hyra av 3 kronor i månaden. Butiksutrustningen åstadkoms delvis genom lån. En av sty-

relseledamöterna ställde till förfogande en våg, och en annan var i tillfälle att låna föreningen en provisorisk disk. "Butiken" hölls öppen endast fredags- och lördagskvällar, och styrelsens ledamöter tjänstgjorde som expeditör.¹⁾

Sedan mer än tio år har dock denna startmetod varit övergiven. Numera söka de nybildade konsumtionsföreningarna att redan före verksamhetens början samla inom föreningen ett så stort antal hushåll, att det blir ekonomiskt möjligt att omedelbart ge rörelsen en fullt affärsmässig gestaltning.

Föreningarna förfoga sålunda numera redan från början över ett försäljningsställe, vilket i mån som rörelsen utvecklas kan utvidgas eller bytas ut mot ett större eller kompletteras med en eller flera filialer på lämpliga punkter inom verksamhetsområdet. Hela antalet försäljningsställen, varmed avses både huvudaffärer och filialer, har för samtliga föreningar ökat från 580 år 1908 till 1,663 år 1919, d. v. s. nära nog tredubblats.²⁾ Då föreningarnas antal samtidigt endast fördubblats, har det skett en markerad förskjutning till förmån för föreningar med mera än ett försäljningsställe. Fortfarande hade dock det övervägande flertalet eller 69 % av samtliga föreningar endast ett försäljningsställe. En undersökning för år 1922 angående de till K. F. anslutna föreningarna visar, att 65 % av dessa hade ett försäljningsställe. Siffran innebär ingen överraskning utan stämmer väl överens med vad man kunde vänta ifråga om en verksamhet, som i så övervägande grad är förlagd till den glest befolkade svenska landsbygden. Man kan dock räkna med en fortsatt och sannolikt allt mera prononcerad tendens till ökning av föreningarna med mer än ett försäljningsställe.

Under de senare åren har även skett en anmärkningsvärd höjning av konsumtionsföreningarnas butikstandard. Föreningarna ha systematiskt eftersträvat att vid inredning av butiker och lagerrum iakttaga alla rimliga hygieniska krav. På flera orter äro föreningarnas försäljningsställen verkliga mönster-

¹⁾ Konsumtionsföreningen Alfa, Tjugofem år, s. 5—6, Gävle 1923.

²⁾ Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1917—1919, s. 19.

företag, och överhuvudtaget befinna sig konsumtionsföreningarna i rask utveckling på denna punkt. Man torde kunna räkna med att konsumtionsföreningarnas insatser i detta avseende komma att bidra till en höjning av livsmedelshandels allmänna hygieniska standard.¹⁾

Det är av stort intresse att se, i vilket förhållande försäljningsställets antal står till föreningarnas medlemsiffra. En undersökning av förbunds-föreningarna i detta avseende ger till resultat, att det år 1922 fanns 1,786 försäljningsställen för en medlemskrets i härom redovisande föreningar av 251,552. Sålunda komma på varje försäljningsställe 141 medlemmar, vilka, som tidigare utvecklats, torde representera lika många hushåll.

Enligt vad som framgår av mellanhandssakkunniges undersökningar²⁾ skulle inom livsmedelshandeln i allmänhet komma blott något över 30 hushåll per butik. Som synes härav, föreligger inom konsumtionsföreningarna en högst betydande koncentration av omsättningen.

Varuinköp.

Ifråga om anskaffningen av de varor, som föreningarna tillhandahålla sina medlemmar, erbjuda endast de till K. F. anslutna föreningarna något av intresse, medan de fristående konsumtionsföreningarna härutinnan intaga precis samma ställning som en enskild köpman. De förstnämnda föreningarna ha däremot genom sin anslutning till den kooperativa centralorganisationen skaffat sig möjlighet att från dess varuavdelning täcka en stor del av sina behov.

K. F:s partihandelsverksamhet omfattar dock långt ifrån alla de varuslag, som ingå i konsumtionsföreningarnas sortering. Till endast för några år sedan tillhandahöll K. F. ute-

¹⁾ Vid styrelsesammanträde i Skånes köpmannaförbund, mars 1924, beslöts att till tjänst för de till förbundet anslutna köpmännen utarbeta standardritningar för butiker. Åtgärden motiverades med "att kooperationen lägger mycket an på att göra sina affärslokaler ljusa, trevliga och ändamålsenliga". (Gjöres: Butiker och personal. Kooperatören 1924, s. 89.)

²⁾ Mellanhandssakkunniges betänkande s. 26.

slutande sådana varor, som vanligen förekomma i s. k. specerifaffärer, d. v. s. speceri- och kolonialvaror samt vissa i hushållsförbrukningen gängse industriprodukter. Först under de allra senaste åren har K. F. börjat tillhandahålla manufakturvaror och skor, men de speciella avdelningar, som inrättats härför, ha ännu icke kommit till full utveckling. Detta gäller i ännu högre grad om den specialavdelning för husgerådsvaror, som inrättats under 1923. Så viktiga varuslag som kött och färskt fläsk samt färska livsmedel i allmänhet, potatis m. m. tillhandahållas däremot icke alls av K. F. Tobaksvaror, av vilka föreningarna ha en årlig omsättning av 5—6 miljoner kr., förmedlas ej heller av K. F. Åtskilliga tyngre artiklar, som i ett stort antal landsbygdsföreningar spela en betydande roll, såsom exempelvis fodermedel, järnvaror o. d., föras lika litet av förbundet.

Med hänsyn härtill ha de till förbundet anslutna föreningarna varit och äro alltför, fastän i avtagande grad, hänvisade att för en del av sin anskaffning anlita enskilda leverantörer, vilket förklarar, att deras inköp från förbundets varuavdelning är lägre, än vad man möjligen skulle ha väntat sig.

Av de siffror angående föreningarnas inköp, som av förbundet offentliggjorts, äro de för perioden 1914—1921 dessvärre föga upplysande, då åren fram till vapenstillståndet kännetecknades av en växande varubrist, och åren 1919—1921 fingo sin karaktär dels av det våldsamma stillande av varuhungern, som ägde rum när tillgången förbättrades och dels av den mot 1920 års slut framträdande avsättningskrisen. Dessa tre olika faktorer ha utlöst så starka och skiljaktiga tendenser, att en för alla dessa år genomförd jämförelse mellan konsumtionsföreningarnas omsättning och köp från förbundet icke skulle säga mycket.

Vi lämna därför uppgift endast för 1922, vilket år kan betecknas som normalt i här ifrågavarande avseende och i det hela ger en trogen avspeglning av konsumtionsföreningarnas kooperativa inköpsintensitet. Vid beräkningen ha vi från konsumtionsföreningarnas samlade redovisade omsättning avdragit

totala bruttoöverskottet samt dessutom frakter, vilka senare ha beräknats utgöra 3 % av omsättningens bruttovärde. Det däri-genom erhållna restbeloppet representerar visserligen icke exakt omsättningen omräknad i nettopriser, då lokala avvikelser ifråga om bl. a. omkostnadsbokföringen kunna förekomma, men den felaktighet, som ligger häri, torde icke i någon väsentlig grad påverka resultatet.

Enligt detta beräkningssätt ha konsumtionsföreningarna under 1922 från K. F:s varuavdelning köpt varor utgörande 37,6 % av deras samlade omsättning. År 1914, vars senare månader dock påverkades av kriget, var motsvarande siffra 28,8 %. En jämförelse mellan dessa siffror uttrycker emellertid icke tillfullo den under perioden inträdda inköpsstegringen ifråga om de varor, förbundet tillhandahåller. Sedan 1914 har nämligen skett ett betydande uppsving i konsumtionsföreningarnas försäljning av kött och fläsk och andra färska livs-medel, vilka, som ovan sagts, K. F:s varuavdelning icke förmedlar.

Vi vilja här till endast anmärka, att föreningarna icke ha något som helst köptvång utan äro fullständigt fria att köpa, var helst de vilja. Då de olika föreningsstyrelserna alltid äro angelägna att framvisa ett möjligast gynnsamt resultat av den lokala verksamheten, bruka de också vid inköpen draga nytta av de billigare anbud, som kunna framgå ur konkurrensen. De växande inköpen från K. F. kunna sålunda utan risk för misstag uppfattas som ett uttryck för den ökade prestations-dugligheten hos föreningarnas gemensamma inköpsorgan.

Egen tillverkning.

När konsumtionsföreningarna i sina stadgar förklara sig ha till uppgift att åt sina medlemmar *anskaffa* livsmedel och förbrukningsartiklar, innebär detta icke, att föreningarna nödvändigtvis skola inskränka sig till att uteslutande förmedla konsumtionsfärdiga varor från leverantörerna till de enskilda hushållen. I den mån så befinnes lämpligt, kunna föreningarna även

själva tillverka varor. Det är dock tydligt, att möjligheterna härför äro strängt begränsade. Sådana varuslag, som bäst lämpa sig för centraliserad storproduktion, ligga sålunda helt utanför föreningarnas område. Tillverkningen av sådana varor hör naturligen till K. F:s industriella uppgifter. Föreningarna äro för sin produktiva verksamhet hänvisade till sådan tillverkning, som på grund av varornas beskaffenhet måste försiggå inom rätt begränsade konsumtionsområden, såsom exempelvis framställningen av mjukt bröd, charkuterivaror o. dyl.

Även inom dessa snäva gränser blir det dock möjligt endast för ett fåtal föreningar att framgångsrikt driva egen tillverkning, vilken givetvis måste baseras på en förhållandevis stor omsättning. Den omständigheten, att de svenska konsumtionsföreningarna vanligen äro så små, förklarar sålunda, att den av konsumtionsföreningarna självständigt drivna tillverkningen icke nått större dimensioner.¹⁾

För år 1921 ha 42 föreningar uppgivit sig driva följande produktionsföretag med här nedan angivna tillverkningsvärde och antal anställda:

	Antal	Tillverkningsvärde Kr.	Antal anställda
Bagerier	20	2,023,353	121
Charkuterifabriker	14	2,703,397	43
Bagerier & charkuterifabriker	8	8,647,598	273
	42	13,374,348	437

Härtill kan läggas, att veterligen ett par föreningar hade egna svagdricksbryggerier, ett par även egna skoreparationsverkstäder, några egna kafferosterier och en förening ett mindre mejeri, varjämte en förening drev jordbruk.

¹⁾ I Storbritannien, där konsumtionsföreningarna genomgående äro större, är av föreningarna självständigt driven produktion mycket vanlig. En för år 1916 företagen undersökning har visat, att av 1,267 därom redovisande föreningar (hela antalet föreningar var 1,386) 55,3 % hade egna bagerier, 39,5 % verkstäder för tillverkning eller reparation av skor, 23,7 % skrädderiverkstäder, 18,3 % modeateljéer, 15,9 % ateljéer för klädningssömnad, 10,7 % trätoffelfabriker, 7,4 % charkuterifabriker, 5,8 % jordbruk o. s. v. (The Fiftieth Annual Co-operative Congress 1918, s. 285.)

Det torde vara motiverat att något närmare redogöra för de bägge sistnämnda fallen, därför att de ifråga om produktionens art äro mera ovanliga.

Bristen på ordnad mjölkdistribution föranledde Nykvarns konsumtionsförening, Stockholms län, att hösten 1915 inrätta ett mindre mejeri. I dess utrustning ingår utom de för mjölkbehandlingen erforderliga maskinerna en ältkärna för smörtillverkning och fyra ostpressar.

Under mejeriets första tid uppgick den dagliga mjölktilförseln till 800—900 liter men sjönk avsevärt under livsmedelsbristens år. För närvarande invägas till mejeriet omkring 700 liter mjölk per dag. Av detta kvantum går omkring hälften till konsummjölk, medan den andra hälften användes för smörtillverkning. Ostberedningen är numera ytterst ringa, sedan erfarenheten visat, att denna, driven i en mot mejeriets möjligheter svarande omfattning, var förlustbringande. Med undantag för smör, som i viss utsträckning säljes till närliggande konsumtionsföreningar, avsättes mejeriets hela produktion inom föreningen.

Nykvarns konsumtionsförening utgöres av såväl jordbrukare som arbetare, och mejeriet erbjuder särskilt intresse, därför att det är baserat på råvarutillförsel från den förra medlemsgruppen och avsättning av de färdiga produkterna till den senare gruppen. Leverantörerna betalas efter marknadspris och åtnjuta inga särskilda pristillägg. Samarbetet mellan de båda medlemsgrupperna har gått fullständigt friktionslöst.

Den jordbruksdrivande föreningen är Kooperativa föreningen Svea i Västerås, en av landets större konsumtionsföreningar. I avsikt att öka tillförseln av livsmedel åt medlemmarna inköpte föreningen år 1916 den 6 km. utanför Västerås belägna egendomen Rustberga. Denna omfattar 63 hektar, varav 30 hektar åker och 33 hektar skogs- och ängsmark. Vid utgången av 1923 hade gården följande djurbesättning: 6 hästar, 35 nötkreatur och 12 svin. Avkastningen, som för 1923 belöpte sig till 19,156 kr. förutom produkter för gårdens eget behov, utgjordes av slaktdjur, spannmål, rotfrukter, ärtor, grönsaker och

mjölk. Av mjölk levererade gården 61,734 l., utgörande c:a 15 % av föreningens mjölkförsäljning. Driften har hittills lämnat förlust.¹⁾

De ovan anförda sifferuppgifterna över värdet av de varor, som framställas i av konsumtionsföreningarna ägda anläggningar, äro visserligen icke fullt exakta, då såsom anmärkts, all dylik tillverkning icke redovisats. Då de emellertid icke i väsentlig grad lära underskrida de verkliga tillverkningsciffrorna, kunna de tjäna som mätare på konsumtionsföreningarnas egen produktion. I relation till den av samtliga konsumtionsföreningar omsatta varumängden utgör det redovisade tillverkningsvärdet 6,2 %. År 1914, då antalet föreningar med egen produktion utgjorde 16 med ett tillverkningsvärde av 1,002,170 kr., var motsvarande siffra 2,2 %. En viss utveckling har sålunda ägt rum, och man kan förutse, att i samma mån som storföreningarna ökas i antal och betydelse, även konsumtionsföreningarnas produktiva verksamhet skall tillväxa. Det övervägande flertalet föreningar torde dock sakna möjlighet att självständigt uträtta något i detta avseende. Däremot finnes intet hinder mot att föreningarna inom mindre områden upprätta gemensamma produktionsföretag. Ett exempel härpå erbjuder

¹⁾ I Storbritannien förekommer en rätt omfattande jordbruksdrift inom konsumentkooperationen. Sålunda förfogade de engelska och skotska partihandelsföreningarna samt de lokala konsumtionsföreningarna vid utgången av år 1922 över tillsammans 63,254 acres jord, varjämte de arrenderade 11,003 acres. (The Fifty-fifth Annual Co-operative Congress 1923, s. 473.) En del av denna jord användes dock icke för jordbruk i egentlig mening, fastän den statistiska redovisningen uppgjer hela arealen vara ägnad åt "farming". Åtskilliga föreningar ha nämligen för att utnyttja avfallet från bagerier och andra livsmedelsindustriella inrättningar förvärvat jord för anordnande av svinuppfödning. Andra ha skaffat en liten gård i anslutning till sin slakteriöfvelse eller för odling av grönsaker. Verkliga jordbruk förekomma emellertid även i stor utsträckning. Resultaten av jordbruksdriften äro mycket växlande, och förluster förekomma ofta. Med anledning härav har Co-operative Union i början av år 1924 beslutat igångsätta en undersökning om konsumentkooperationens verksamhet som företagare på jordbrukets område (The Co-operative Official 1924, s. 58). Även i Schweiz har konsumentkooperationen försökt utveckla sig på jordbrukets gebit, i det att förbundet förvärvat ett antal bondgårdar, men resultatet har varit så föga uppmuntrande, att förbundet dels utarrenderat och dels avyttrat de flesta gårdarna. Vid utgången av 1923 drev förbundet självt endast två gårdar. (Verband schweiz. Konsumvereine. Rechenschaftsbericht. Basel 1923, s. 21.)

den av 12 föreningar bildade Västerbergslagens kooperativa bageriförening, som sedan 1918 för de anslutna föreningarnas räkning driver bagerirörelse. Tillverkningen är förlagd till Ludvika, och de till bageriföreningen anslutna konsumtionsföreningarna äro belägna efter de från Ludvika utgående järnvägslinjerna. Bageriföreningen, till vilken de anslutna konsumtionsföreningarna ha en insatsskyldighet utgörande tio kronor per enskild medlem, förfogade vid utgången av 1923 öfver ett insatskapital av 63,000 kr. och 5,000 kr. i reservfond. Tillverkningen omfattar såväl spisbröd som mjukt bröd och hade under 1923 ett värde av 293,000 kr.

Liknande sammanslutningar äro naturligtvis tänkbara inom andra delar av landet, där föreningarna nått en viss utveckling och kommunikationsförhållandena möjliggöra ett samarbete av detta slag.

Konsumtionsföreningarnas kapital.

Konsumtionsföreningarnas egna kapital utgöres av insatskapital och fonder.

Enligt K. F:s mönsterstadgar för konsumtionsföreningar, typ D, förpliktas varje medlem att inbetala tio insatser å tio kronor.

Det är dock icke länge sedan i vårt land bildades konsumtionsföreningar, i vilka kravet på medlemmarnas tillskott var mycket anspråkslöst och där det belopp, som sammansköts vid föreningens tillkomst, var så knappt, att föreningen ovillkorligen måste komma att stå i direkt beroende av sina leverantörer. Att kravet på medlemmarnas tillskott i föreningen sattes så lågt berodde väl dels därpå, att medlemmarna vanligen utgjordes av personer i mycket knappa ekonomiska villkor, som blott med största uppoffring kunde avstå någon del av sin inkomst, och dels därpå, att man saknade insikt om ett affärsföretags ekonomiska betingelser. Ännu för två årtionden sedan var det en så gott som undantagslös regel, att föreningarna satte medlemmarnas insatsbetalningar vid belopp, som varierade mellan 5—25 kr. Genom tillkomsten år 1907 av Kooperativa för-

bundets mönsterstadgar för konsumtionsföreningar, vilkas an- tagande gäller som villkor för inträde, i K. F., och genom det intensiva inre upplysningsarbete, som från förbundets sida be- drivits bland föreningarna, ha förhållandena gradvis förskju- tits i den riktningen, att större krav ställts på de enskilda med- lemmarna. Dessa mönsterstadgar ha från tid till tid reviderats i olika avseenden med hänsyn till vunna erfarenheter, och be- stämmelserna om insatskapitalet ha också under årens lopp för- ändrats. Före kriget var det vanligt, att föreningarnas stadgar bestämde ett insatsminimum av 50 kr., fördelat på 5 insatser å 10 kr. Förändringarna i penningvärdet gjorde det emellertid absolut nödvändigt att skärpa kravet, och i de nu gängse mön- sterstadgarna, typ D, bestämmes, som ovan sagts, att medlem skall inneha minst 10 insatser å 10 kr. Ännu finnas före- ningar, som bibehålla bestämmelserna från fredstiden, men det övervägande flertalet av föreningarna ha övergått till bestäm- melsen om 100 kr. Flera föreningar ha för övrigt ytterligare skärpt stadgandet om insatskapitalet. Det är icke ovanligt att finna föreningar, som föreskriva 15 insatser å 10 kr. Några föreningar ha även stadgat 20 insatser å 10 kr., och i vissa ehuru enstaka fall har man satt insatsminimum så högt som till 250 kr., fördelat på 25 insatser. Så är bl. a. fallet i Konsum- tionsföreningen Örebro.

Ur driftsekonomisk synpunkt vore det givetvis mest fördel- aktigt för föreningarna att få det i stadgarna fastställda insats- kapitalet inbetalt, omedelbart efter det medlem vunnit inträde, men detta skulle uppenbarligen allvarligt försvåra, ja t. o. m. förhindra, för de fattigaste folklagren att delta i den kon- sumentkooperativa föreningsverksamheten, vars sociala värde därmed skulle betänkligt förminskas. För att inga sådana hinder skola föreligga, ha föreningarna nöjt sig med att begära mycket blygsamma omedelbara inbetalningar av de inträdande medlemmarna. I mönsterstadgarna bestämmes sålunda, för vilket vi tidigare redogjort, att medlem vid inträdet skall be- tala fem kronor och att han i fortsättningen kan gälda insat- serna, i den mån han kommer i åtnjutande av återbäring på köpta varor. Sålunda överföres all honom tillkommande åter-

bäring intill dess fem insatser äro fullgjorda, och därefter hälften av återbäringen intill dess samtliga tio insatser äro tillfullo guldna. I åtskilliga fall förekomma inga som helst kontanta inbetalningar, utan hela insatssumman gäldas genom överföring av återbäring. Detta är händelsen i de föreningar, som driva handel jämväl med utomstående och ge dessa rätt till samma procentiska återbäring som medlemmarna.

Det följer härav, att tiden för betalning av insatserna i stort sett blir beroende av föreningarnas möjligheter att lämna återbäring på gjorda köp. Dessa äro givetvis växlande, men om man räknar med att föreningen lämnar 3 % återbäring och att medlemmarna köpa i genomsnitt för 750 kr. varor per år genom föreningen, skulle det draga ungefär sex år efter inträdet, innan det stadgeenliga insatsminimum vore fyllt.

När förening bildas, måste givetvis de blivande medlemmarna göra betydligt större omedelbara kontanta tillskott, än vad här-
ovan sagts. Som en följd av den rådgivande verksamhet, K. F. i sådana fall utövar, göras numera så stora insatsinbetalningar, att föreningarna redan vid starten förfoga över ett mot deras tillämnade rörelse rätt väl svarande kapital.

De under åren 1914—1922 nybildade och till K. F. anslutna föreningarna ägde vid början av sin verksamhet i genomsnitt det insatskapital, som framgår av följande siffror:

Inbetalt insatskapital vid nybildade föreningars inträde i K. F.

År	Per förening	Per medlem
	Kr.	Kr.
1914	1,152	27: 23
1915	1,799	21: 88
1916	2,693	30: 04
1917	7,163	54: 65
1918	9,520	72: 46
1919	11,598	82: 36
1920	10,794	87: 95
1921	9,593	75: 12
1922	12,230	90: 59

Föreningarna erhålla emellertid en betydande del av sitt kapital genom att fondera viss del av årsöverskotten. Som tidigare meddelats, finnes härom i K. F:s mönsterstadgar för konsumtionsföreningar stadgat, att minst 15 % av det årliga nettoöverskottet skall avsättas till en reservfond, vilken blir föreningens gemensamma egendom och som enligt lagen icke får användas till vinstutdelning utan får tillgripas endast för täckande av brist.

Som framgår av den i det följande återgivna uppställningen över de till K. F. anslutna föreningarnas tillgångar och skulder, ha föreningarnas egna kapital ökats avsevärt. Sålunda har insatskapitalet tillväxt från 1,380,700 kr. år 1910 till 16,617,300 kr. år 1922 eller tolv gånger. Reservfonderna ha ökats från 446,200 kr. år 1910 till 6,490,300 kr. år 1922, d. v. s. mer än fjorton gånger. Övriga fonder ha ökats från 134,100 kr. år 1910 till 4,670,100 kr. år 1922 eller närmare trettiofem gånger. Det egna kapitalet som helhet har ökats från 1,961,100 kr. år 1910 till 27,774,800 kr. år 1922 eller fjorton gånger. I genomsnitt per medlem har insatskapitalet ökats från 20:33 kr. år 1910 till 64:10 kr. år 1922, reserv- och övriga fonder från 8:54 kr. år 1910 till 42:91 kr. år 1922, och det egna kapitalet som helhet från 28:87 kr. år 1910 till 107:01 kr. år 1922.

De svenska konsumtionsföreningarna utmärkas av förhållandevis stark fondbildning. Av de till K. F. anslutna föreningarnas egna kapital vid utgången av år 1922 utgjordes icke mindre än 40,2 % av fonder. I de brittiska konsumtionsföreningarna utgjorde vid samma tidpunkt fonderna endast 6 % av det egna kapitalet.¹⁾

I en del föreningar tillåtas de medlemmar, som äro berättigade att kontant utfå återbäring, att låta denna inestå på s. k. överskottsbesparingsräkning. Det följer av de bestämmelser lagen stadgar beträffande insatskapitalet, att medlemmarna i allmänhet icke skola visa någon större benägenhet att

¹⁾ The Fifty-fifth Annual Co-operative Congress 1923, s. 463—465.

inbetala på sina insatskonton mera, än vad stadgarna föreskriva som minimum. Visserligen har medlem rätt att utan uppsägning av sitt medlemskap av inbetalt insatskapital utfå, vad som överstiger den i stadgarna angivna minimisumman, men den termin lagen bestämmer för utbetalningen är så lång, att det ofta kan medföra ganska stora olägenheter för medlem, som kan behöva omedelbart disponera över medlen. Bland medlemmarna har därför den önskan framträtt, att det måtte beredas dem tillfälle att låta dem tillkommande återbäring, sedan den stadgeenliga insatsskyldigheten fullgjorts, innestå i föreningarna, utan att medlen fastlåsas som insatskapital. För att tillmötesgå denna önskan har en del föreningar infört s. k. överskottsbesparingsräkning. De medel, som medlem placerar på sitt överskottsbesparingskonto i föreningen, noteras i en särskild motbok, där även ränta vid varje bokslut införes. Medlen förräntas efter av föreningen fastställd räntefot, som dock ej må vara högre än i orten gängse sparbanks- eller sparkasse-ränta. Medlem har rätt att när som helst uppsäga å överskottsbesparingskontot innestående medel, och utbetalning av dessa sker omedelbart, därest så utan olägenhet kan ske. Föreningen må dock kunna tillämpa följande utbetalningsterminer för uppsagda medel: en vecka, om beloppet ej överstiger 50 kr., två veckor, om beloppet överstiger 50 men ej 100 kr., tre veckor, om beloppet överstiger 100 men ej 200 kr., en månad för belopp över 200 upp till 400 kr., två månader för belopp upp till 600 kr. och tre månader för belopp mellan 600—1,000 kr. Skulle större belopp uppsägas, utbetalas detta efter den tid, varom överenskommelse träffas. På överskottsbesparingsräkningen mottages endast återbäringsmedel, och medlem kan icke göra direkta insättningar på densamma.

Överskottsbesparingsräkningen är sålunda icke att jämföra med vanlig sparkasseverksamhet. Emellertid bedrives också sådan av ett antal föreningar.

Följande uppgifter belysa omfattningen av denna lokalt bedrivna sparkasseverksamhet.

Sparkasserörelsen inom konsumtionsföreningarna.

	Antal redovisan- de sparkassor	Antal motböcker vid årets slut	Behållning vid årets slut Kr.
1910	18	722	66,715
1913	15	2,771	152,676
1916	18	4,524	319,424
1919	10	4,248	553,072
1920	23	7,072	1,033,422
1921	34	12,749	1,804,075
1922	38	16,053	1,986,887

Som synes härav är denna verksamhet av förhållandevis blygsam omfattning, även om en markant utveckling ägt rum sedan år 1919. Huvudparten av sparkasseinlåningen faller på några av landets större föreningar. Vid slutet av år 1922 kom sålunda i det närmaste 60 % av hela insättarebehållningen och 75 % av hela antalet motböcker på följande fem föreningar: Konsumtionsföreningen Stockholm m. o., Eskilstuna konsumtionsförening, Kooperativa föreningen Svea, Hälsingborg, Konsumtionsföreningen Göteborg och Konsumtionsföreningen Örebro.

Att föreningarna icke mottaga sparmedel från medlemmarna i större utsträckning, än vad som framgår av här meddelade uppgifter, beror framför allt därpå, att inom K. F. upprättats en sparkassa, för vilken ett stort antal av de bättre skötta konsumtionsföreningarna tjänstgöra som avdelningar. Närmare redogörelse för denna sparkassa lämnas i samband med behandlingen av K. F.

Föreningarnas ekonomiska förhållanden belysas för övrigt bäst genom ett sammandrag av deras tillgångar och skulder. Med hänsyn till de våldsamma ekonomiska störningar, som inträffat under de senaste tio åren, är det nödvändigt att sammanställa uppgifter för olika år. Vi ha valt åren 1910 och

1914 samt 1919 och 1922 och därvid använt oss av det material, som av Kooperativa förbundet publicerats.¹⁾

Då detta material omfattar endast till förbundet anslutna föreningar, kan därvid ingen hänsyn tagas till de fristående föreningarna.

	1910		1914		1919		1922	
	Tusental	I 0/0 av balansenslutsumma	Tusental	I 0/0 av balansenslutsumma	Tusental	I 0/0 av balansenslutsumma	Tusental	I 0/0 av balansenslutsumma
	Kr.		Kr.		Kr.		Kr.	
<i>Tillgångar:</i>								
Fastigheter	972,9	15,9	2,343,1	20,2	9,616,8	17,5	19,393,6	32,2
Inventarier	361,9	5,9	578,9	5,0	2,327,2	4,2	3,341,7	5,5
Varulager	3,635,1	59,2	6,610,8	56,9	34,247,6	62,1	23,512,5	38,9
Fordringar	587,7	9,6	788,8	6,8	2,053,0	3,7	2,267,5	3,8
På bank	142,0	2,3	332,1	2,9	1,272,0	2,3	4,422,1	7,2
Kontant i kassan...	226,0	3,7	439,5	3,8	1,906,2	3,5	1,432,1	2,4
Övriga tillgångar...	165,7	2,7	445,6	3,8	2,633,9	4,8	4,379,0	7,3
Brist	43,7	0,7	75,3	0,6	1,075,9	1,9	1,603,7	2,7
<i>Skulder:</i>								
Insatser	1,380,7	22,5	2,609,1	22,5	11,071,5	20,1	16,617,3	27,5
Reservfond	446,2	7,3	1,102,2	9,5	3,493,0	6,3	6,490,3	10,7
Övriga fonder	134,1	2,2	422,5	3,6	2,660,4	4,8	4,670,1	7,7
S:a eget kapital	1,961,1	32,0	4,133,8	35,6	17,225,0	31,2	27,774,8	45,9
Lån	840,3	13,7	1,738,0	15,0	9,708,8	17,6	12,858,8	21,4
Skulder till leverantörer	2,231,7	36,4	3,428,6	29,5	20,976,6	38,1	9,701,0	16,1
Övriga skulder	212,0	3,4	486,0	4,2	1,589,9	2,9	3,076,5	5,0
Överskott	890,1	14,5	1,827,9	15,7	5,632,6	10,2	6,945,3	11,6
Summa	6,135,4	100,0	11,614,5	100,0	55,133,1	100,0	60,356,4	100,0

I anslutning till vår framställning om föreningarnas egna kapital och från medlemmarna inlånta medel fästa vi först upp-

¹⁾ Albin Johansson: Kooperationens kapitalfråga, Kooperatören 1921, s. 161 o. följ., Ernst Persson: Konsumtionsföreningarnas ekonomi 1921, Kooperatören 1922, s. 161 o. följ., Ernst Persson: Konsumtionsföreningarnas ekonomi, Kooperatören 1923, s. 133 o. följ.

märksamheten på skuldsidan i balanssammandraget. Det framgår därvid, att det egna kapitalet — insatser och fonder — år 1922 belöpte sig till 27,774,800 kr., vilket i procent av balansens slutsumma (60,356,400 kr.) utgjorde 45,9 %. Läggas härtill överskottet, 6,945,300 kr., ökas de egna medlen till 57,5 % av hela omslutningen. De från medlemmarna inlånta medlen (på sparkasse- och överskottsbesparingsräkningar) ingå jämte andra poster av mindre betydelse under rubriken "övrige skulder", som utgöra (3,076,500 kr.) 5,0 % av det hela.

Bland skulderna till tredje man utgöra lånen den största posten, 12,858,800 kr. eller 21,4 % av balansens slutsumma. Till största delen torde dessa lån vara upptagna mot säkerhet i in-teckning, och en blick på tillgångssidans fastighetsrubrik visar, att det totala lånebeloppet föga överstiger 65 % av det bokförda fastighetsvärdet. Skulderna till leverantörerna uppgå till 9,701,000 kr. eller 16,1 % av omslutningen.

Bland tillgångarna uppgå fastigheter till 19,393,600 kr. eller 32,2 %, vilket är den näst största posten på denna sida i balansen. Inventarier äro upptagna till 3,341,700 eller 5,5 % av det hela, medan varulagret, som är den största posten på tillgångssidan, är upptaget till 23,512,500 eller 38,9 %. Fordringarna äro upptagna till 2,267,500 kr. eller 3,8 %, banktillgodohavanden och kontanter utgöra tillsammans 5,854,200 kr. eller 9,6 %, övriga tillgångar representera ett värde av 4,379,000 eller 7,3 %, varjämte slutligen en del föreningar redovisat brist, sammanlagt uppgående till 1,603,700 kr. eller 2,7 %.

En jämförelse mellan siffrorna i balanssammandraget för olika år visar, att mycket starka förskjutningar ägt rum. Bland tillgångarna gäller detta i anmärkningsvärd grad om varulagret. Denna post kulminerade år 1920, då den nådde 35,887,700 kr. Senare har en kraftig tillbakagång ägt rum. Man kan häri se en avspeglning av förändringarna i det ekonomiska läget, men den torde i ännu högre grad vara ett resultat av den mycket energiska propaganda och rådgivande verksamhet, som från K. F:s sida bedrivits i syfte att förmå föreningarna till en klok hushållning med sina medel. En parallellföreteelse till la-

germinskningen är den reducering av varuskulderna, som balansens passiv-sida uppvisar (från 20,9 milj. kr. 1919 till 9,7 milj. kr. 1922).

Samtidigt med den minskade lagerhållningen har skett en ökning av fastighetsposten, vilken såväl absolut som relativt ungefär fördubblats från 1919 till 1922.

Då förändringarna i balansens olika poster alltid måste ses mot bakgrunden av förskjutningarna i medlemsbeståndet införa vi här nedan en uppställning, vari tillgångar och skulder angivits per medlem och vari förutom 1910 och 1914 samtliga av åren 1918—1922 medtagits.

Tillgångar per medlem. Kronor.							
	1910	1914	1918	1919	1920	1921	1922
Fastigheter.....	14,82	22,47	29,73	41,58	54,73	64,83	74,82
Inventarier.....	5,83	6,10	6,99	10,06	11,64	12,97	12,89
Varulager	53,52	60,13	115,85	148,08	148,33	96,34	90,68
Fordringar.....	8,65	7,63	5,94	8,88	10,21	9,39	8,75
På bank	2,09	3,71	7,47	5,50	9,12	17,16	16,82
Kontant i kassan.....	3,33	4,15	6,64	8,24	8,20	6,28	5,52
Övriga tillgångar	2,44	4,28	7,14	11,39	14,67	16,45	16,93
Brist	0,64	0,62	1,85	4,65	4,41	9,41	6,19
Skulder per medlem. Kronor.							
	1910	1914	1918	1919	1920	1921	1922
Insatser	20,33	24,32	37,99	47,87	57,93	62,31	64,10
Reservfond	6,57	10,51	13,56	15,10	18,14	22,50	24,94
Övriga fonder	1,97	4,16	9,90	11,51	15,16	17,13	17,97
S:a eget kapital	28,87	38,99	61,45	74,48	91,23	101,94	107,01
Lån	12,37	15,91	30,15	41,98	50,02	54,16	49,76
Skuld till leverantörer	32,86	31,33	65,07	90,70	80,63	39,85	37,32
Övriga skulder	3,12	6,84	5,49	6,87	8,87	11,02	11,71
Överskott	13,10	16,02	19,45	24,35	30,56	25,86	26,80

Konsumtionsföreningarnas försäljningsprinciper.

Konsumtionsföreningarnas försäljningsprinciper uttryckas vanligen så, att föreningen skall åt medlemmarna mot *kontant betalning* och till i orten *gängse pris* tillhandahålla *sunda och oförfalskade varor*. Medan väl den sistnämnda av dessa regler icke kräver någon särskild förklaring, torde såväl frågan om prispolitiken som kontanthandeln påkalla uppmärksamhet.

En konsumtionsförenings prispolitik kan ledas efter i stort sett tvenne olika grundsatser. Man kan sålunda eftersträva att sälja varorna till lägsta möjliga pris, d. v. s. tillämpa s. k. självkostnadskalkylering, eller man kan i huvudsak ansluta sig till den prislivå, som är gällande inom ortens detaljhandel, d. v. s. hålla s. k. gängse pris. I valet mellan dessa båda principer synes den första omedelbart vara att föredraga, då den på det mest direkta sätt realiserar föreningens syfte att främja medlemmarnas hushållning. Det är dock vid närmare eftersinnande klart — och erfarenheten har i rikt mått intygat detta — att prissättningen enligt självkostnadsmetoden är förknippad med oerhörda vanskligheter. Varans anskaffningskostnad är visserligen vid kalkylationstillfället känd, och de vanliga omkostnaderna, hyra, värme, lyse, löner o. s. v., kunna om också icke exakt så dock rätt nära fastställas, men det är i de enskilda fallen ofta nog alldeles omöjligt att förutse eller till storleken beräkna de förlustrisker, på grund av varans försämring, prisfall, förändring i efterfrågan till följd av modeväxlingar o. s. v., som kunna inträffa, innan varupartiet är slutsålt. Ett företag, som tillämpar en dylik prispolitik, drabbas därför alltid av förluster, förutsatt att verksamheten icke är begränsad till anskaffning blott av varor, som av medlemmarna förut rekviderats. Driver man verksamheten enligt denna senare metod, d. v. s. utan lagerhållning, så lär man visserligen kunna undgå de förluster, varom här talats, men därmed har man också begränsat rörelsen till blott det fåtal varuslag, som kunna bli föremål för sådana förhandsbeställningar från medlemmarna.

De s. k. delningslagen eller samköpsföreningarna utgöra en karakteristisk illustration till självkostnadskalkyleringens vådor.

Dessa lag, som varit mycket populära, bruka uppkomma vid sådana tillfällen, då varupriserna äro i stigande eller då allmänheten har mer eller mindre grundad anledning förmoda, att detaljhandelns vinstmarginal är orimligt stor. De äro oftast synnerligen lösligt hopfogade och medlemmarna blott i ringa grad genom inbetalningar av rörelsemedel engagerade i verksamheten. I vissa fall ha dock även dessa sammanslutningar en mera fast organisation med tydliga bestämmelser om medlemmarna åliggande insatsskyldighet, även om insatsbeloppen genomgående äro mycket låga. Det mest framträdande draget är emellertid, att delningslagen eftersträva att åt sina medlemmar omedelbart inbespara detaljhandelsvinsten, varför de tillämpa självkostnadskalkylering. Till följd av denna prispolitik bildas aldrig några ekonomiska reserver i dessa sammanslutningar, som sålunda heller aldrig ernå någon egentlig styrka och som bli ur stånd att möta de risker, vilka äro förknippade även med deras mera primitiva affärsrörelse. Det visar sig också, att delningslagen, huru blomstrande de vid begynnelsen än må vara, mycket snart sjunka ihop, och det torde vara blott undantagsvis, som de bli äldre än ett eller ett par år. I de fall, då de uppnå högre ålder, är det oftast beroende på att de åtnjuta särskilda förmåner av den arbetsgivare eller institution, bland vars personal de förekomma, varvid de dock mera äro att betrakta såsom en arbetsgivarens välfärdsinrättning än som självständiga ekonomiska företag.

Det har även inträffat, att konsumtionsföreningar med stadgad organisation och tränad affärsledning börjat tillämpa självkostnadskalkylering, men de ha därvid gjort så nedslående erfarenheter, att de funnit sig böra övergiva denna metod.¹⁾

¹⁾ Hösten 1914 beslöt en mellansvensk konsumtionsförening att övergå från dittills tillämpade gängse pris till självkostnadskalkylering. Resultatet härav framgår av följande siffror över föreningens medlemsantal, omsättning, insatskapital och reservfond, varvid för sammanhangets skull medtagits uppgifter såväl för åren närmast före omläggningen som för åren efter det att föreningen återgått till normal prispolitik.

Så gott som undantagslöst följa konsumtionsföreningarna vid sin prissättning de inom orten gängse prisen, varigenom i normala fall de vådor undvikas, varom i det föregående talats. Vidare uppstår därigenom som regel också ett nettoöverskott, motsvarande den enskilda handelns företagervinst. Härigenom samt genom den ordning för överskottets fördelning, som tillämpas inom konsumtionsföreningarna, uppnå dessa en avsevärt större stabilitet än sådana företag, som tillämpa självkostnadskalkylering. De förlustrisker, som det senare slaget av företag löpa därför att deras prissättning håller sig vid gränsen, upphävas helt eller minskas i varje fall avsevärt för de företag, som hålla gängse pris. Därtill kommer, att denna metod möjliggör inom företaget en fortgående kapitalbildning, och det synes av de bestämmelser, som gälla i konsumtionsföreningarna, att man tagit denna möjlighet i akt. Sedan nämligen 5 % ränta på insatskapitalet utbetalats till medlemmarna, tillföres reservfonden en del (15 %) av det tillgängliga nettoöverskottet, och först därefter sker fördelning av överskott bland medlemmarna i förhållande till deras varuköp. Genom tillämpning av denna prispolitik realiserar konsumtionsföreningen inom sitt verksamhetsområde den inskränkning i ögonblickets kon-

		Medlemsantal.	Omsättning	Insatskapital	Reservfond
			Kr.	Kr.	Kr.
1912		472	193,000	10,600	3,200
1913		529	203,000	12,600	4,300
1914		547	216,000	13,900	4,800
1915*)		—	—	—	—
1916		541	197,000	13,900	5,000
1917		436	189,000	13,900	475
1918		424	294,000	16,800	2,600
1919		482	493,000	18,300	2,600
1920		618	671,000	33,700	6,600

Det framgår av siffrorna, att föreningen, som fram till 1914 befann sig i god utveckling, i och med övergången till självkostnadskalkylering började gå tillbaka. Icke minst anmärkningsvärt är medlemsantalets nedgång, som visar, att konsumenterna icke uppskattade självkostnadskalkyleringen. Sedan föreningen återgått till det vanliga systemet, utvecklade den sig åter snabbt, vilket framgår av uppgifterna för åren 1918—1920.

*) Uppgifter saknas.

sumtion, utan vilken kapitalbildning överhuvudtaget ej kan äga rum. Till dels har denna inskränkning tvångets karaktär, då ju avsättning till reservfonden är stadgemässigt reglerad och icke utan stadgeändring kan bli föremål för föreningssammanträdet beslut. Man torde även kunna säga, att den del av överskottet, som återbäres till medlemmarna, också har uppkommit genom en tvångsinskränkning i konsumtionen, men denna tvångsinskränkning, ehuru den i det ögonblick, då kunden köper varan, är faktiskt förefintlig, är dock av villkorlig karaktär, då ju medlemmen efter den vid räkenskapsårets slut vidtagna avräkningen återfår, vad han betalat för mycket. Men även en sådan inskränkning i konsumtionen är av stor betydelse ur kapitalbildningssynpunkt. Frestelsen att utnyttja de genom inskränkningen vunna besparingarna för ökad konsumtion blir nämligen som regel mindre, när besparingarna föreligga i samlad summa, än därest de omedelbart och dag från dag skulle ha kommit konsumenten tillgodo. En betydande del — hur stor är omöjligt att avgöra — av den återbäring, som lämnas till medlemmarna, sparas sålunda dels på medlemmarnas insatskonton i konsumtionsföreningarna, dels på deras överskottsbesparingsräkningar, om sådana finnas, och dels på deras enskilda sparkasse- eller sparbankskonton. Genom att tillämpa gängse pris verkar konsumtionsföreningen sålunda som en "automatisk sparkassa".¹⁾

Ser man frågan om prispolitiken ur synpunkten av den kooperativa föreningens förhållande till den enskilda handeln, faller det i ögonen, att tillämpningen av gängse pris från den kooperativa föreningens sida bidrager att mildra eller kanske riktigare att dölja den aktuella konkurrensen. Man skulle kanske till och med kunna tro, att denna konkurrens helt upphäves i och med att föreningen förklarar sig villig följa inom orten gängse pris. Efter ordalydelsen vill det nämligen förefalla, som om konsumtionsföreningarna därmed utan vidare godkände den prissättning, som de enskilda handlarna fastställde. Detta vore dock uppenbart orimligt, då det komme att innebära ett accep-

¹⁾ Cassel: Socialpolitik, 2:a upplagan, s. 49—50. Uppsala 1908.

terande till och med av en rent monopolistisk prissättning. Något sådant sker icke i verkligheten. Tvärtom har man talrika exempel på att när en konsumtionsförening tillkommit i en ort, där priserna varit högre än vad förhållandena motiverat, en prisreduktion strax inställt sig, vilken fört ned prisnivån till det läge, som varit rådande inom närgränsande samhällen, där varuförmedlingen arbetade under likartade villkor med hänsyn till omkostnaderna. Man skulle därför kunna säga, att den i föreningens stadgar uttryckta förklaringen, att föreningarna ämna tillämpa de i orten gängse priserna, långt ifrån att innebära ett accepterande av vilka priser som helst, endast uttrycka företagens redobogenhet att tillämpa en sådan prissättning, som mot bakgrunden av de för denna ort gällande förhållandena kan sägas vara skälig. Därför betyder också den kooperativa föreningen, förutsatt att den är ekonomiskt stark och i övrigt besitter kommersiell effektivitet, förhandenvaron av en potentiell konkurrens, vilken aktualiseras i samma ögonblick som prisnivån visar tendens att överskrida den som skälig ansedda nivån.

Vid sidan av den ovan behandlade bestämmelsen, att föreningarna vid sin prissättning tillämpa i orten gängse pris, intager kravet på kontanthandel den viktigaste platsen bland konsumtionsföreningarnas affärsgrundsatser.

Kontanthandeln, vars principiella motivering är den medlemmarnas lika rätt, som genomgår konsumtionsföreningen och som icke låter sig förena med att vissa medlemmar ta föreningens kapital i anspråk i form av varukredit, stödes även av påtagliga ekonomiska skäl. Det är sålunda uppenbart, att kredithandeln alltid medför högre omkostnader för företaget, exempelvis genom det ökade bokföringsarbete, som blir en oundgänglig följd av kredithandel. Stor roll spela också de direkta förluster, som företaget åsamkas därigenom, att en del kunder uraktlåta att göra rätt för sig. Viktigast torde dock vara kredithandelns ogynnsamma inverkan på företagets finansiering. Genom att en del av företagets rörelsemedel omvandlas i varufordringar, tvingas företaget endera att uppbringa större rörelsekapital,

varigenom driftskostnaderna ökas, eller också att i motsvarande grad taga leverantörernas kredit i anspråk, varigenom möjligheten att på marknaden uppsöka den förmånligaste leverantören kringskäres eller försvinner.

Även ur privatekonomisk synpunkt är kredithandeln till skada, då den undergräver den enskildes ekonomi, medan däremot kontanthandeln bidrager till ordning och förutseende i den privata hushållningen.

Frånvaron av statistiskt material rörande den enskilda handeln gör det visserligen omöjligt att exakt angiva, i vilken grad konsumtionskrediten trängts tillbaka i vårt land under det senaste kvartsseket, men att detta ägt rum är tydligt för envar, som är förtrogen med dessa förhållanden. Det är lika tydligt, att denna såväl enskilt som allmänt lyckosamma utveckling skett, på grund av och i samma mån som konsumtionsföreningarna vunnit terräng. För de enskilda handlarna har nämligen konsumtionskrediten varit ett ofta använt medel i konkurrensen inbördes och med konsumtionsföreningarna. Detta var fallet ännu mera förr än nu. Under senare år ha köpmannaorganisationerna sökt att åtminstone begränsa kredithandeln, vilket nog ej varit utan resultat, men fortfarande torde åtskilliga köpmän se en fördel i att draga till sig eller kvarhålla kunder genom kredit. I sådana samhällen, där konkurrensen från konsumtionsföreningar är särskilt kännbar, har man kunnat lägga märke härtill.

Beklagligt nog måste också konstateras, att icke alla konsumtionsföreningar kunnat motstå det tryck, som härigenom uppstått, utan för att bli i tillfälle att på alla punkter ge sina medlemmar samma fördelar som den enskilda handeln — låt vara att det i detta fall rör sig om en minst sagt tvivelaktig fördel — frånträtt kontanthandelsgrundsatsen. Särskilt är detta fallet i en del föreningar på rena landsbygden, där den enskilda lanthandeln grundlagt en säker kredittradition, som ofta nog visat sig mäktig att bryta ned kontantprincipen i konsumtionsföreningarna.

För Norrland föreligga alldeles särskilda förhållanden. På grund av den avlöningsform, som varit rådande inom skogsbruket, enligt vilken arbetslönerna utbetalats först efter timmerdrivningens slut, har detaljhandeln pressats att praktiskt taget förskottera arbetslönen åt de i skogsbruket sysselsatta.

Vad detta inneburit för konsumtionsföreningarnas del, framgår på ett mycket markant sätt av statistiken över de till K. F. anslutna konsumtionsföreningarna. Det visar sig, att de fyra övre norrlandslänen, d. v. s. Norr- och Västerbottens samt Västernorrlands och Jämtlands län, år 1921 hade en samlad omsättning av 44,738,714 kr. Samtidigt redovisade föreningarna i dessa län varufordringar till ett belopp av 774,833 kr., vilket utgör 1,73 % av deras samlade omsättning. Föreningarna i det övriga Sverige hade för samma år en omsättning av 183,007,702 kr. och i utestående fordringar sammanlagt 1,571,642 kr., vilket utgör 0,86 % av omsättningen. Det är sålunda en betydande övervikt för de norrländska länen, vilket utan all fråga sammanhänger med nyss nämnda omständigheter inom skogsbruket. En jämförelse mellan varufordringarna och det egna kapitalet inom de bägge områdena bekräftar ytterligare, vilken relativt större belastning konsumtionskrediten utgör i de fyra norrlandslänen mot i de övriga delarna av landet. Sålunda utgjorde varufordringarna i procent av föreningarnas egna kapital icke mindre än 15,49 % mot 7,53 % i det övriga landet.

Sedan i enlighet med under år 1923 träffade avtal skogsarbetarna tillförsäkrats rätt att under den tid arbetet pågår uppbära intill 80 % av arbetsförtjänsten, torde konsumtionskrediten inom skogsavverkningsområdet komma att minskas. Dock lär man få räkna med att det gamla tillståndet grundlagt en sådan kreditvana hos befolkningen, att verkningarna av de nya avlöningsförhållandena icke omedelbart komma till synes.

Det är redan i översikten över föreningarnas tillgångar och skulder nämnt, att de utestående varufordringarna i de till K. F. anslutna föreningarna år 1922 uppgingo till 2,267,500 kr. För år 1922 föreligga tillsvidare inga uppgifter om hur många av föreningarna, som hade kredithandel, men i K. F:s styrelse-

berättelse för 1921 har meddelats, hur förhållandena sagda år gestaltade sig på denna punkt. Av de 847 föreningar, som där- om lämnat uppgift, hade 506 föreningar absolut kontanthandel, varav 15 infört sådan under berättelseåret. Av de återstående föreningarna hade 258 ren kredithandel, 8 lämnade varor på kredit undantagsvis, 20 föreningar redovisade kredit vid partiförsäljning, och 55 förklarade sig bevilja kredit men ej till enskilda. De bägge senare grupperna stå givetvis i en klass för sig, då den kredit de lämna ej kan utan vidare jämföras med vanlig konsumtionskredit. Partiförsäljningen avser leveranser förnämligast till andra föreningar av från medlemmarna mottagna produkter — smör, ägg o. s. v. — eller av föreningen själv tillverkade varor, och även inom den grupp föreningar, som ha "kredit men ej till enskilda", föreligger ett slags partiförsäljning, d. v. s. leveranser till kommuner, marketenterier vid arbetsplatser o. s. v.

Den varukredit, som dessa 75 föreningar lämna, rör sig helt naturligt om förhållandevis stora belopp, och man är berättigad antaga, att den totala fordringssumman ganska väsentligt ökas genom detta slag av kredit.

Men även helt bortsett från dessa föreningar kvarstår det faktum, att ett icke obetydligt antal konsumtionsföreningar har kredithandel, trots ett energiskt arbete i motsatt riktning från den kooperativa centralorganisationens sida och ett ihärdigt motstånd från de insiktsfulla medlemmarna. I den mån denna kredithandel beror på de avlöningsförhållanden, som voro rådande inom skogsbruket under de år uppgifterna avse, kan man, som ovan sagts, räkna med en förbättring endast efter hand som den nya löneformen hinner verka. Därutöver lär ett tillbakaträngande av konsumtionskrediten kunna ske endast genom ett fortgående upplysningsarbete om kredithandelns vådor för den enskilde medlemmen och det kooperativa företaget samt genom den stabilisering av medlemmarnas ekonomi, som uppnås därigenom, att återbäringsbeloppen från konsumtionsföreningarna sparas av medlemmarna, så att de komma att utgöra personliga reserver. Den av K. F. upprättade sparkassan

har ur denna synpunkt varit av utomordentlig betydelse, liksom även de överskottsbesparingsräkningar vi förut omnämnt.

Till mötande av särskilt ömmande anspråk, då medlem på grund av långvarig sjukdom, arbetslöshet och annan jämförlig anledning råkat i nöd, ha några föreningar upprättat nödhjälpsfonder, ur vilka sådana medlemmar, som under minst ett år gjort sina inköp genom föreningen, mot revers, eventuellt även borgen, kunna erhålla räntefria lån. I vissa fall är lånens löptid fastställd i fondens statuter, oftast till två eller tre månader, i andra fall återigen fastställas tiderna av styrelsen eller den nämnd, som förvaltar fonden. Dessa lånefonder ha visat sig vara till gagn under förutsättning, att de förvaltas med ett strängt aktgivande på syftet med dessa fonder, medan de i motsatt fall lätt nog tenderat att bli skyddande förklädnad för vanlig konsumtionskredit.

Konsumtionsföreningarnas ekonomiska resultat.

Det ekonomiska resultatet av detaljhandelsrörelse överhuvudtaget bestämmes av bruttoöverskottets samt omkostnadernas storlek. Bruttoöverskottet representerar det generella tillägget till varans anskaffningspris efter avdrag för s. k. dolda omkostnader, såsom bortvikt, svinn och vissa emballagekostnader. Dess storlek påverkas således dels av prismarginalens vidd och dels av de dolda omkostnaderna. Huruvida konsumtionsföreningarna i dessa båda avseenden äro gynnsammare ställda än den enskilda handeln, kan icke konstateras, men det är sannolikt, att konsumtionsföreningarna, under förutsättning att de vid försäljningen hålla samma pris som de enskilda köpmännen, röra sig inom en något vidare prismarginal än de senare, då föreningarna ifråga om flera viktiga varuslag kunna genom sin egen partihandel göra fördelaktigare inköp än de privata köpmännen, framför allt de mindre av dessa. Däremot lär man icke kunna räkna med att de dolda omkostnaderna genomgående skulle vara lägre i konsumtionsföreningarna än i de enskilda

detaljhandelsföretagen, även om detta påtagligen är fallet beträffande de mera utvecklade konsumtionsföreningarna, vilka ha bättre möjligheter än de mindre handlarna att i sina lager- rum och försäljningsställen vidtaga åtgärder, som avsevärt reducera riskerna av förlust på grund av varuförsämning.

Om bruttoöverskottet i konsumtionsföreningarna meddelar Socialstyrelsen, att detta år 1913 i samtliga därom redovisande föreningar uppgick till praktiskt taget 13 % av omsättningen och att det åren 1917—1919 höll sig vid 9—9,5 %. För år 1922 uppgick bruttoöverskottet i till K. F. anslutna föreningar till 12,4 % av omsättningen. Angående orsakerna till den markanta nedgången i bruttoöverskottet 1913—1919 hänvisas till vad i det följande sägs om förändringarna i nettoöverskottet under samma tid.

De egentliga omkostnaderna kunna sammanföras under följande rubriker:

- 1) löner,
- 2) hyra,
- 3) övriga omkostnader, såsom värme, lyse, försäkrings- avgifter o. dyl.

Till företagets omkostnader böra visserligen även läggas underhåll av respektive avskrivning å inventarier, men med de bestämmelser ifråga om avskrivningar, som finnas i konsumtionsföreningarnas mönsterstadgar, komma i det stora flertalet föreningar förändringarna i inventariernas värde till uttryck direkt på vinst- och förlustkontot.

För de till K. F. anslutna konsumtionsföreningarna föreligger en undersökning¹⁾ av omkostnadernas relativa storlek för ett antal år under perioden 1912—1922. Sådana föreningar, som sammanfört löner och övriga omkostnader, ha icke medtagits i undersökningen. Denna, som uppdelar omkostnaderna i löner och övriga omkostnader, är i någon mån missvisande, då

¹⁾ Ernst Persson: Konsumtionsföreningarnas ekonomi. Kooperatören 1922, s. 171, och 1923, s. 148.

däri även ingå konsumtionsföreningar med egen produktion, utan att de med denna gren av rörelsen förenade omkostnaderna kunnat fränskiljas. Detta gör, att framförallt löner men även övriga omkostnader framstå såsom avsevärt högre i sådana föreningar än i föreningar med rent distributiv verksamhet.

Det framgår av undersökningen, vars resultat återfinnes å sid. 67, att avsevärda förändringar ifråga om omkostnadernas storlek ha ägt rum. Från att såväl 1912 som 1914 ha utgjort 8,2 % av försäljningssumman, sänktes omkostnaderna gradvis och nådde minimum 1917—1919, då de höllo sig vid omkring 6,5 %. Därefter inträder en kraftig stegring, som höjer omkostnaderna för 1920 till 7,7 % och för 1921 till 9,3 % av omsättningen, varmed förkrigsnivån överskridits. Även under 1922 fortgår ökningen med resultat, att omkostnaderna detta år uppnå den höga nivån av 9,8 % av omsättningen.

Båda huvudgrupperna av omkostnader visa en nedåtgående tendens under de första krigsåren. Lönerna sjunka från 4,1 % 1914 till 3,4 % åren 1916—1917. Därefter stiga de år efter år och särskilt starkt 1920—1921.

Övriga omkostnader, som 1914 i relation till omsättningen stannade vid samma nivå som lönerna, d. v. s. 4,1 %, sjunka ända fram till 1919, då de nå minimum med 2,8 %, varefter de gradvis ökas till 3,9 % år 1922 och ha därvid kommit till ungefär samma höjd som före kriget.

Medan lönekostnadernas nedgång under den förra perioden icke beror på lönesänkningar utan framkallats av att lönerna icke reglerats uppåt i samma takt som prisstegringen, så är ökningen under den senare perioden, framförallt åren 1920—22, ett uttryck för att lönerna icke reducerats i samma grad som prisfallet nedbringat omsättningens värdesiffror. Man lägger därför märke till att lönerna, som redan 1920 överskridit 1914 års nivå, för år 1922 överstego denna med ej mindre än 1,8 %. Av den ökning i bruttoöverskottet, som ägt rum från 1919 till

Till K. F. anslutna konsumtionsföreningars omkostnader 1912—1922.

	1912	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
Löner.....	1,227,0	1,581,0	1,917,0	2,641,0	3,523,0	5,039,0	7,740,0	10,728,0	12,147,0	11,616,8
Övriga omkostnader.....	1,156,0	1,569,0	1,987,0	2,784,0	3,200,0	4,451,0	5,868,0	8,398,0	8,476,0	7,645,2
Summa kostnader	2,383,0	3,150,0	3,904,0	5,425,0	6,723,0	9,490,0	13,608,0	19,126,0	20,623,0	19,261,6
Försäljningssumma	29,448,0	38,620,0	51,900,0	77,632,0	102,344,0	142,701,0	211,648,0	249,893,0	220,988,0	196,410,7
Löner i % av försäljningssumman.....	4,2 %	4,1 %	3,7 %	3,4 %	3,4 %	3,5 %	3,7 %	4,3 %	5,5 %	5,9 %
Övriga omkostnader i % av försäljningssumman	4,0 %	4,1 %	3,8 %	3,6 %	3,1 %	3,1 %	2,8 %	3,4 %	3,8 %	3,9 %
Samtliga omkostnader i % av försäljningssumman	8,2 %	8,2 %	7,5 %	7,0 %	6,5 %	6,6 %	6,5 %	7,7 %	9,3 %	9,8 %

1922, belöpande sig till ungefär 3 %, har sålunda större delen tagits i anspråk av lönekontot.

Huruvida konsumtionsföreningarna arbeta med lägre omkostnader än den enskilda handeln kan ej med siffror belysas, då den senare företagsgruppen sorgfälligt undviker att lämna upplysningar om hithörande förhållanden. Av den opposition, som från de enskilda köpmännen restes vid de offentliga prisregleringarna under krigsåren, fick man dock ett starkt intryck av att den enskilda handeln blott med yttersta svårighet kunde hålla sig inom en omkostnadsmarginal, som visade sig tillräcklig för konsumtionsföreningarna. Ty köpmännen vände sig därvid mindre mot prisregleringen i och för sig än mot den för detaljhandeln beräknade marginalen, som de med kraft hävdade vara allt för knappt tillmätt. Det är också sannolikt, att denna opposition varit ur köpmännens synpunkt befogad, ty med den ringa omsättning, en stor del av de enskilda köpmännen i regel förfogar över, måste deras omkostnader bli rätt betungande, liksom det är uppenbart, att konsumtionsföreningarna med sin för en fast och avsevärt större kundkrets avpassade ekonomiska apparat kunna arbeta relativt billigare. På en punkt torde dock den enskilda handelns driftskalkyl vara gynnsammare än konsumtionsföreningarnas, nämligen ifråga om lönerna. Även fränsett den betydande mängd av detaljaffärer, som drivas rent patriarkaliskt med hjälp av familjemedlemmar eller anställda biträden, vilka helt eller delvis innebo i köpmannens familj och vilkas löner, naturaförmåner inräknade, äro rätt blygsamma, arbetar den enskilda detaljhandeln med låga lönekostnader. Dess personal är blott i ringa utsträckning fackligt organiserad, och även i de fall, då så är förhållandet och arbetsvillkoren avtalsmässigt reglerats, utgå lägre löner än i konsumtionsföreningar arbetande på samma plats.

I de större föreningarna är personalen i allmänhet fackligt organiserad och har med hjälp av sin organisation kommit i åtnjutande av löner, som genomgående torde överstiga, vad som på orten avtalsenligt utgår för samma slags arbete vid enskilda

företag. Detta förhållande, vilket verkar som en indirekt premiering av de företag, med vilka konsumtionsföreningarna ha att konkurrera, bidrager naturligen till att försvåra deras utveckling.

Nettoöverskottet i konsumtionsföreningarna under åren 1913, 1916, 1919 och 1922 framgår av nedanstående tabell, som uppgjorts med ledning av till Socialstyrelsen inlämnade uppgifter, varvid dock för år 1922 de fristående föreningarna ej medtagits. Med nettoöverskott förstås i tabellen det under redovisningsåret verkligen uppkomna nettoöverskottet, och sålunda är i detsamma icke inräknat från föregående räkenskapsår balanserade överskottsmedel.

År	Antal redovisande föreningar		Föreningar med nettoöverskott							
			Antal		Nettoöverskott Kr.		Omsättning Kr.		Netto i % av omsättningen	
	Till K. F. anslutna	Fristående	Till K. F. anslutna	Fristående	I till K. F. anslutna	I fristående	I till K. F. anslutna	I fristående	I till K. F. anslutna	I fristående
1913	441	81	413	75	1,448,834	278,033	30,435,226	5,279,900	4,76	5,27
1916	701	74	655	66	2,820,959	251,421	73,001,237	6,436,087	3,86	3,91
1919	836	76	695	65	5,377,705	361,418	187,519,085	10,474,461	2,87	3,45
1922	853	—	718	—	6,702,685	—	177,930,215	—	3,77	—

Det framgår av tabellen, att nettoöverskottet i relation till omsättningen visar en avtagande tendens under tiden 1913—19. Utan tvivel beror detta därpå, att konsumtionsföreningarna under den uppåtgående prisrörelsen ofta sökte att i det längsta tillbakahålla prisstegringen, dels genom att utsälja ineliggande varulager utan iakttagande av under lagringstiden inträffade stegringar i inköpspriset och dels genom att i möjligaste mån knappa in prismarginalen. Det senare förfarandet måste ju framkalla en direkt sänkning av bruttoöverskottet, och trots den samtidigt inträdda reduceringen av de relativa omkostnaderna, har även nettoöverskottet rönt en väsentlig påverkan.

Från 1919 till 1922 har emellertid en tydlig återhämtning ägt rum i de föreningar, som redovisats för det sistnämnda året. Dock var år 1922 nettoöverskottet i relation till omsättningen fortfarande en procent mindre än år 1913.

Man lägger märke till att de fristående föreningarna genomgående uppvisa högre nettoöverskott i förhållande till omsättningen. Att härav sluta till någon för dessa föreningar gällande ekonomisk överlägsenhet torde vara fullständigt felaktigt. Sålunda är det ett relativt stort antal bland dem, som icke lämnat uppgifter om sitt ekonomiska resultat, och man kan förmoda, att åtskilliga, kanske flertalet, bland de icke redovisande uppvisa förhållandevis ogynnsamma siffror.

Förlust på verksamheten redovisades år 1913 av 28 till K. F. anslutna och 6 fristående föreningar med tillsammans 47,000 kr. (omsättning 2,073,000 kr.) och år 1916 av 46 till K. F. anslutna och 8 fristående föreningar med ett sammanlagt belopp av 64,700 kr. (omsättning 3,400,000 kr.). I samband med det under 1920 inledda prisfallet ha många konsumtionsföreningar ådragit sig stora förluster. 1921, som för konsumtionsföreningarna var det stora avvecklingsåret efter krigstidens högkonjunktur, uppvisade sålunda 236 av de till K. F. anslutna föreningarna en förlust av 1,911,937 kr., och år 1922 rapporterade 135 föreningar ett underskott av 856,759 kr.

I regel vålla väl icke förlusterna några egentliga rubbningar i föreningarnas verksamhet, då de vanligen icke uppgå till större belopp än att de kunna täckas med följande års överskott. Men i åtskilliga fall har verksamheten dock kunnat fortsätta först efter ackordsuppgörelse med fordringsägarna. Fallissemang ha f. ö. ej alltid kunnat undvikas, då den ekonomiska ställningen stundom varit så fullständigt uppfrätt, att varje tanke på rekonstruktion varit utesluten.

Fallissemangsfrekvensen bland de till K. F. anslutna föreningarna framgår av följande siffror:

År	Antal föreningar, som trätt i likvidation eller konkurs	i % av samtliga anslutna före- ningar
1906	2	1,1
1907	3	1,0
1908	11	2,8
1909	28	7,1
1910	32	7,4
1911	35	7,1
1912	21	4,0
1913	12	2,1
1914	13	2,1
1915	20	2,9
1916	7	0,9
1917	15	1,8
1918	14	1,6
1919	21	2,3
1920	23	2,4
1921	36	3,8
1922	22	2,4
1923	8	0,8

Det bör härtill anmärkas, att bland likviderade föreningar icke inräknats sådana som uppgått i annan förening och i samband därmed avvecklat sin verksamhet. Vidare bör här bemärkas, att bland de likviderade föreningar, som medräknats, icke alla avvecklat sin rörelse därför, att deras ekonomiska ställning varit undergrävd. Stundom ha andra omständigheter, såsom exempelvis nedläggande av industrien på orten, varit vållande till beslutet, fastän sådana fall torde vara så fåtaliga, att de icke spela någon roll. De meddelade siffrorna kunna således sägas rätt troget angiva de verkliga fallissemangen.

Granskar man siffrorna, kan man ej undgå att spåra ett intimt samband mellan fallissemangen bland konsumtionsföreningarna och själva konjunkturläget. Åren 1909—1911 utvisa sålunda en stark stegring, som utan tvivel beror av det samtidigt rådande ekonomiska och sociala läget. Efter en till-

bakagång under de därefter följande åren ökas fallissemangen åter 1919 och kulminera 1921. Att detta står i samband med den samtida ekonomiska krisen behöver knappast påpekas.

Orsakerna till förluster och fallissemang bland konsumtionsföreningarna äro flera men torde kunna sammanfattas sålunda: kredithandel, vårdslöshet och bristande kontroll, prisfall samt olämplig avvägning av verksamheten med hänsyn till dess driftskostnader o. s. v.

För kredithandelns betydelse ha vi tidigare redogjort och behöva här endast tillägga, att det är mycket vanligt, att man kan skriva en konsumtionsförenings undergång på kreditsystemets konto. Även om de direkta kreditförlusterna icke alltid varit av den omfattning, att de kunnat helt ödelägga föreningen, så har dock kredithandelns inverkan på föreningens omkostnader och finansiella förhållanden så försvagat företaget och ned-satt dess prestationsduglighet, att rörelsen lämnat förlust och slutligen blivit ekonomiskt omöjlig. Ett företag med vidsträckt kredithandel är f. ö. alltid ytterst känsligt för tillstötande ogynnsamma förhållanden.

Att ett företag även genom bristfällig organisation av affärsrörelsen och vårdslös förvaltning i allmänhet kan tillfogas sådana förluster, att verksamheten måste upphöra, är så uppenbart, att förhållandet blott behöver påpekas.

Vad prisfall på varorna beträffar, torde detta i vanliga fall icke spela någon större roll, då prisrörelsen sällan är enhetlig utan kan för vissa varor gå uppåt, samtidigt som den för andra varor rör sig i riktning nedåt. Förluster på fallande varupriser tagas därför i regel ut av förtjänster på stigande varupriser. Annorlunda ställer sig saken, då praktiskt taget alla varuslag, som ingå i sorteringen, snabbt falla i pris, såsom exempelvis under 1920 och de närmast följande åren. De stora förluster, som många av landets konsumtionsföreningar rapporterade under denna tid, berodde nästan uteslutande på det allmänna prisfallet. Risken för förlust på grund av prisfall är naturligen större för sådana företag, som ligga med stora lager i förhållande till omsättningen. Detta gäller i regel för mindre före-

tag eller avlägset belägna sådana, som icke bekvämt kunna komplettera sina lager utan föranledas rekvirera större partier åt gången. De föreningar återigen, som ur kommunikations-synpunkt ligga bättre till och som överhuvudtaget strängt akt-giva på att rätta lagerhållningen efter föreningens omsättnings-möjligheter, löpa givetvis mindre risk även i en så abnorm eko-nomisk situation, som varit rådande under åren 1920—1922.

Ifråga om olämplig avvägning av verksamheten i allmänhet kan anföras som exempel öppnandet av nya försäljningsställen, utan att den härför behövliga omsättningen är för handen, eller vidtagandet av andra åtgärder, som medföra, att affärens om-kostnader icke komma att stå i rimlig proportion till rörelsens omfattning.

Det är tydligt, att dessa orsaker till fallissemang och förluster icke utmärka ensamt konsumtionsföreningarna utan äro i lika hög grad giltiga för alla företag, som arbeta inom samma om-råde. Visserligen möjliggör icke den svenska konkursstatisti-ken en ingående jämförelse mellan konsumtionsföreningarnas och enskilda företags fallissemangsfrekvens, men man lär utan risk för misstag kunna säga, att konsumtionsföreningarna äro stabilare än de enskilda företagen. Detta beror i första hand därpå, att en konsumtionsförening icke är ett på spekulation grundat företag utan är upprättat som ett anskaffningsorgan för de till föreningen anslutna hushållen. Dessa ikläda sig vis-serligen icke någon köpplikt hos föreningen utan förbehålla sig — och taga även i anspråk — fri prövningsrätt av före-ningens priser och prestanda, men en konsumtionsförening kan dock på ett helt annat sätt än den enskilda handeln påräkna en till volym och sammansättning fast efterfrågan. Men även om verksamheten härigenom erhåller en påtaglig stadga, så är det tydligt, att icke alla risker äro uteslutna. Den ovan påvi-sade överensställelsen mellan konjunkturer och fallissemang visar på förhandenvaron av sådana risker, vilka såväl omedel-bart som medelbart kunna gå ut över en konsumtionsförening. Till de omedelbara riskerna höra de prisfall, som kriserna utlösa och som voro så framträdande under den senaste ekonomiska

krisen, och till de medelbara riskerna höra de störningar i näringslivet, som alltid åtfölja de ekonomiska kriserna: industriella driftinställelser o. s. v. Genom smidig och lätt anpassningsbar organisation samt genom ekonomiskt förutseende kunna dock sådana risker om också icke användas så dock väsentligen begränsas, och det torde vara odisputabelt, att konsumtionsföreningarna på denna punkt väl uthärda en jämförelse med de enskilda företagen inom motsvarande verksamhetsområde. En granskning av den förut återgivna sifferserien ger också vid handen, att en stark minskning i det relativa antalet fallissemang inträtt från 1908—1911 till den senaste krisen, vilket visar, att föreningarna blivit hårdigare. Det är dock av siffrorna tydligt, att det bland konsumtionsföreningarna förekommer fallissemang även på sådana tider, då man icke rimligen kan söka hela eller ens en del av anledningen hos några utanför föreningens kontroll liggande faktorer, utan där orsakerna uppenbarligen äro att finna inom företaget självt. De botemedel man inom den kooperativa rörelsen velat finna häremot äro en alltmera förbättrad affärsorganisation, bättre utbildning av föreningsledarna, effektiv revision och spridande av ekonomisk upplysning bland medlemmarna. Det torde också vara ofrånkomligt, att dylika åtgärder, ehuru de icke verka alldeles omedelbart, dock på längden äro de enda effektiva. Man kan också räkna med att en ökad stabilisering skall bli följden av en talrikare förekomst av större konsumtionsföreningar, vilka redan genom sina dimensioner få större motståndskraft.

Föreningarnas inre organisation och förvaltning.

Tidigare är redogjort för den organisatoriska form, som konsumtionsföreningarna använda sig av. Denna är i flertalet fall enkel nog: medlemmarna utse i demokratisk ordning dels en styrelse, vilken bär ansvaret för affärsskötseln, bokföringen och verksamheten i övrigt, och dels revisorer för granskning av styrelsens förvaltning. I vissa större föreningar förekom-

mer emellertid en mera differentierad organisation. Redogörelsen för organisationens struktur säger dock icke något om dess sätt att verka, varför vi här från denna synpunkt återkomma till saken.

Under de primitiva förhållanden, ur vilka flertalet av de äldre konsumtionsföreningarna i vårt land utvecklats, var det vanligt, att den av medlemmarna utsedda styrelsen icke endast pålades "ansvaret för affärsskötseln, bokföringen och verksamheten i övrigt" utan helt enkelt fick i uppdrag att utföra alla de förrättningar, som kunna rymmas inom de citerade orden. Detta gällde obetingat, därest föreningens försäljningsställe hölls öppet endast efter den vanliga arbetstidens slut. I sådana fall — och de voro för tjugo år sedan mycket talrika inom de då nybildade konsumtionsföreningarna — fingo styrelseledamöterna enligt av dem på egen hand uppgjord, mer eller mindre systematisk, organisation själva verkställa inköp, fördela varorna och sköta bokföringen. I mån som affärsrörelsen vann i omfattning, avlägsnade man sig mer och mer från denna ordning och sökte sig fram till en organisation av förvaltningsledningen, som bättre svarade mot den växande verksamhetens anspråk. Dessa strävanden ha gått fram efter tvenne huvudlinjer, den ena ledande därtill, att den löpande företagsledningen lagts i händerna på en anställd föreståndare, medan den andra direkt knutit an vid den först praktiserade ordningen med styrelsen som verkställande ledning och i denna endast infört en mera rationell organisation. De föreningar, som utvecklats enligt den förra linjen, anställde en helt avlönad föreståndare, så snart rörelsen kunde bära omkostnaderna härför. Ofta utsågs till föreståndare den styrelseledamot, som dessförinnan haft mest att göra med förvaltningen. Till denne föreståndare överlämnades nu mer eller mindre oinskränkt skötseln av det löpande arbetet i föreningen, d. v. s. inköp, bokföring, kassaförvaltning och butiksarbete.

Åtskilliga föreningar, som redan vid starten haft en sådan omfattning, att rörelsen krävt daglig tillsyn av en affärsföreståndare och även kunnat bära lönen för en sådan, ha redan

från början infört en liknande ordning, varvid man dock så gott som undantagslöst anställt en yrkeskunnig person.

Denna ordning, som nu tillämpas i det övervägande flertalet föreningar, är mycket olika beskaffad med hänsyn till detaljer men kan sägas vara byggd på en sådan avvägning av styrelsens och föreståndarens befogenhet, att den senare utan att rådpågå med styrelsen avgör löpande ärenden, medan däremot alla sådana frågor, som röra inköp av större betydelse, införandet av nya varugrupper, öppnandet av filialer samt andra förändringar i föreningens verksamhet, avgöras av styrelsen.

Då ju de löpande ärendena täcka ett betydande fält av föreningarnas verksamhet och icke alltid så lätt kunna avgränsas från de mera betydande ärendena, ger en dylik ordning uppenbarligen stor rörelsefrihet åt föreståndaren och kan i vissa fall leda till att styrelsen kommer en smula vid sidan om den verksamhet, som den i själva verket bär ansvaret för. Det kan icke nekas till att sådant förekommit och ännu förekommer, i vilket fall den demokratiska tanke, som genomgår det kooperativa företaget, äventyras.

I det övervägande flertalet av de föreningar, som bygga på denna ordning, har dock styrelsen en intim kontakt med verksamheten. En god möjlighet härtill gives genom de kontrollsystem för kassan och varulagret, som nu tillämpas i de flesta konsumtionsföreningar och som bygga på styrelsens aktiva och kontinuerliga medverkan. De styrelseledamöter, som utöva denna kontroll — och detta gäller i synnerhet varukontrollen — få en mycket god överblick t. o. m. över förvaltningens enskildheter. Genom de av föreståndaren — eller av bokföraren, om särskild sådan finnes — månadsvis upprättade rapporterna till K. F:s revisionsavdelning — varom redogörelse lämnas här nedan — får styrelsen vidare en fortlöpande översikt över föreningens finansiella situation och allmänna läge.

Inom vissa föreningars styrelser utses även en eller tvenne delegerade med uppdrag att mellan styrelsens sammanträden följa föreståndarens arbete i fråga om inköp, prissättning o. dyl.

I föreningar, där styrelserna utöva själva företagsledningen, ha de icke blott bokföringen och kassaförvaltningen utan även inköpen om hand. För själva butiksarbetet finnes däremot anställd en butiksföreståndare, som har att svara för och ensam eller med hjälp av biträden utföra allt det arbete, som förekommer i butik och lager. Denna ordning har på icke så få, dock i regel mindre platser, visat sig väl motsvara förhållanden och anspråk. Den bildar också grundvalen för den detaljerade plan för affärsorganisationen i mindre konsumtionsföreningar, vilken under senare år utarbetats inom K. F. till tjänst för de föreningar, som ansluta sig till förbundet. Denna organisationsform bygger på en fullständig arbetsfördelning inom föreningens styrelse. Utom ordförande, vice ordförande och sekreterare, vilka ha att utföra de åligganden, som vanligen äro förknippade med dessa poster, utses inom styrelsen jämväl affärsledare och kassör. De båda sistnämnda bilda tillsammans ett affärsutskott för handläggning av löpande affärsgöromål, såsom varuinköp, prissättning, varu- och kassakontroll samt eventuella anmärkningar från kunderna. Dessutom har utskottet att förbereda alla ärenden av ekonomisk art, som skola föreläggas styrelsen. Affärsutskottet sammanträder en gång i veckan eller oftare, varvid den anställde butiksföreståndaren eller, om flera sådana finnas, den av styrelsen därtill utsedde skall vara närvarande och äga yttrande- och förslagsrätt. Mellan affärsutskottets båda ledamöter är arbetet i övrigt fördelat så att affärsledaren, vilken är styrelsens verkställande ledamot i affärsangelägenheter, företager varuinköpen i enlighet med affärsutskottets arbetsordning och beslut, mottager och öppnar alla till föreningen ställda brev samt för föreningens böcker med undantag av kassaboken. Kassören återigen handhar föreningens penningförvaltning och ansvarar inför styrelsen för denna. Han mottager sålunda av butiksföreståndaren den kontanta kassan och verkställer i vederbörlig ordning godkända utbetalningar samt för bok häröver. Medan i mindre föreningar affärsledaren fullgör sin funktion som bisyssla, måste han, när

verksamheten får större omfattning, ägna hela sin tid åt föreningen.

En gång i månaden skall affärsledaren, förutsatt att föreningen är ansluten till K. F:s revisionsavdelning, avlämna den redan tidigare omnämnda siffrerapporten över vissa föreningens förhållanden, vilken efter granskning av de lokala revisorerna överlämnas åt styrelsen. Vid det sammanträde, då denna rapport behandlas av styrelsen, förekomma även rapporter från affärsledaren angående affärsverksamheten i allmänhet, från kassören angående penningförvaltningen och från sekreteraren angående upplysningsverksamheten och medlemsanskaffningen. Dessutom föredragas affärsutskottets beslutsprotokoll sedan styrelsens näst föregående sammanträde.

Medan affärsutskottet, som ovan sagts, handlägger löpande ärenden, hänskjutas allmänna förvaltningsfrågor samt ärenden av principiell art eller större ekonomisk betydelse till styrelsen i dess helhet. Sådana ärenden äro exempelvis:

- 1) anställande av ordinarie personal och bestämmande av lönerna för denna;
- 2) förhyrande av lokaler;
- 3) inköp av inventarier;
- 4) upptagande av nya verksamhetsgrenar och öppnande av nya försäljningsställen;
- 5) upptagande av lån;
- 6) frågor om inköp och försäljning av fastigheter och
- 7) godkännande av säkerhet för omhänderhavda medel.

Detta system utgör i huvudsak endast en rationell utformning av den ordning, som automatiskt växte fram i de äldre konsumtionsföreningarna under deras första tid och som sedan med större eller mindre modifikationer bibehållit sig på ett antal platser. Det har visat sig äga sådana förtjänster, att K. F. sedan några år allmänt rekommenderar dess användning i de nytillkommande mindre konsumtionsföreningarna. Det är också tydligt, att denna anordning på ett ypperligt sätt svarar mot konsumtionsföreningens demokratiska karaktär, då den ger åt

medlemmarna genom den av dem valda styrelsen en direkt ledning och kontroll av alla detaljer i affärsförvaltningen.

Vid föreningssammanträdet välja medlemmarna tre revisorer att övervaka styrelsens arbete och skötseln av föreningen för att ge medlemmarna trygghet mot att deras ekonomiska intressen äventyras. Revisorernas allmänt kontrollerande uppgift avser emellertid icke endast att skydda medlemmarnas intressen utan även att åstadkomma en sådan prövning av föreningens verksamhet och ekonomiska ställning, att vem som helst, som träder i ekonomiska förbindelser med företaget, kan lita på att den kända ställningen också är den faktiska. Det är sålunda ur såväl medlemmarnas som tredje mans synpunkt ytterst viktigt, hur revisionen i konsumtionsföreningarna skötes. Även för förvaltningens effektivitet är revisionen av mycket stor betydelse. Det lider nämligen intet tvivel, att en god revision i en konsumtionsförening avsevärt bidrager att kvalitativt höja styrelsens arbete. För att revisionen skall få denna gagneliga effekt kräves emellertid, att den arbetar kontinuerligt och att den sålunda icke inskränkes till en årligen återkommande granskning av räkenskaperna i samband med bokslutet. Den bör i stället utgöra en löpande kontroll över räkenskaperna och förvaltningen. Men lika viktigt som det är, att revisionen skötes kontinuerligt, lika betydelsefullt är det, att den utövas med tillräcklig insikt. För en konsumtionsförening på landsbygden eller i ett mindre samhälle kan det dock stundom vara mycket svårt att uppbringa tre personer, som äro så hemmastadda i bokföring, att de kunna självständigt granska föreningens räkenskaper. Tidigare var detta t. o. m. ännu svårare än nu. Det torde ha hänt i mer än en konsumtionsförening i vårt land, att revisorerna, när de efter räkenskapernas avslutning skulle ta itu med granskningen av böckerna, fingo anhålla hos föreningens föreståndare eller bokförare, att denne ville sätta dem in i bokföringens mysterier och ge dem åtminstone någon handledning i hur de skulle gå tillväga. Det är uppenbart, att värdet av revisorernas arbete under sådana förhållanden måste vara tämligen tvivelaktigt.

Bokföringsinsikten, ehuru i sig själv absolut oundgänglig, representerar dock endast den mera formella sidan av en revisors kvalifikation. Skall hans omdöme kunna tillmätas något avgörande värde, måste det ha framgått ur en självständig och insiktsfull prövning av föreningens driftsekonomiska förutsättningar och läge. Han skall sålunda kunna bedöma, om styrelsen avvägt rörelsen på ett sätt, som svarat mot föreningens omfattning och finansiella resurser, och han bör givetvis även kunna bedöma, huruvida verksamheten bedrivits på ett med hänsyn till det allmänna ekonomiska läget förnuftigt sätt. Det är uppenbart, att det för konsumtionsföreningarna endast i sällsynta undantagsfall har varit möjligt att för revisionsuppdraget uppbringa personer med sådana kvalifikation. Åstadkommandet av en tillförlitlig revision i konsumtionsföreningarna har därför också varit en av de allra viktigaste angelägenheterna inom den kooperativa rörelsen. Ända sedan sina första verksamhetsår har K. F. intresserat sig för spridande av bokföringskunskap inom föreningarna. Redan tidigt utgavs en handbok i bokföring, avsedd såväl för föreståndare och styrelsemedlemmar som för revisorer i föreningarna. Mera effektiv har bokföringsundervisningen blivit, sedan förbundets studieavdelning år 1919 började meddela undervisning i bokföring per korrespondens. Av denna undervisning har man i ett stort antal föreningar använt sig, och det har förekommit i synnerligen många fall, att styrelsemedlemmar och revisorer gemensamt abonnerat på en sådan kurs i bokföring per korrespondens. Man torde också nu kunna säga, att förhållandena på denna punkt äro tämligen tillfredsställande.

Problemet hur man skulle kunna tillföra den lokala revisionen erforderlig ekonomisk och kommersiell sakkunskap, har emellertid icke kunnat lösas efter denna linje. I stället har härför upprättats inom K. F. ett konsumtionsföreningarnas gemensamma revisionsväsen, som går under namn av K. F:s revisionsavdelning och som startades år 1916. Av nedanstående uppställning framgår, hur många konsumtionsföreningar som vid utgången av 1923 voro anslutna till revisionsväsendet, var-

jämte för jämförelsens skull hela antalet föreningar vid samma tidpunkt uppgives.

		Antalet till revisions- avdelningen anslut- na föreningar	Antalet till K. F. anslutna föreningar
Stockholms stad		3	8
Stockholms	län	30	41
Uppsala	„	13	14
Södermanlands	„	27	34
Östergötlands	„	39	43
Jönköpings	„	18	29
Kronobergs	„	26	33
Kalmar	„	23	30
Gottlands	„	9	14
Blekinge	„	13	15
Kristianstads	„	29	35
Malmöhus	„	28	37
Hallands	„	14	23
Göteborgs och Bohus	„	16	28
Älvsborgs	„	20	34
Skaraborgs	„	15	26
Värmlands	„	43	51
Örebro	„	31	32
Västmanlands	„	20	25
Kopparbergs	„	53	66
Gävleborgs	„	37	47
Västernorrlands	„	71	84
Jämtlands	„	55	67
Västerbottens	„	29	32
Norrbottnens	„	28	36
Summa		690 fören.	884 fören.

Uttryckt i procent av till K. F. anslutna föreningar uppgick antalet av till revisionsavdelningen anslutna föreningar till 78,06 %.

Anslutningen till revisionsavdelningen var från början fullt frivillig, men på grund av den starka nybildning av föreningar, som ägde rum under krigsåren, och med hänsyn till de abnorma ekonomiska förhållanden, under vilka de nya föreningarna hade att starta, uppställde K. F. under 1917 det kravet, att nybildade föreningar måste tillhöra revisionsavdelningen för att kunna vinna anslutning till förbundet. Då denna anordning underlättat för de unga och oprövade föreningarna att redan från början spåra in på sunda banor, har K. F. i fortsättningen vidhållit kravet ifråga. Däremot är det fortfarande fullt fritt för de intill 1917 till K. F. anslutna föreningarna att avgöra, huruvida de vilja vara med i revisionsavdelningen eller icke. Majoriteten av dessa föreningar har dock funnit anledning ansluta sig till revisionsavdelningen.

För bestridande av de med revisionen förbundna kostnaderna betala de till revisionsavdelningen anslutna föreningarna en avgift, som är ställd i förhållande till deras försäljningssumma. Avgiften utgår enligt följande grunder:

vid omsättning upp till 150,000 kr.	1: — kr. per tusen
„ „ från 150,000—450,000 kr.	grundavgift 150: — kr. + 30 öre per tusen utöver 150,000 kronor.
„ „ „ 450,000—1 miljon	grundavgift 240: — kr. + 10 öre per tusen utöver 450,000 kronor.
„ „ „ 1 miljon och uppåt	grundavgift 295: — kr. + 2 öre per tusen utöver 1 miljon.

Anslutning till revisionsavdelningen innebär, att föreningen för sin revision får anlita sakkunniga revisorer. Vid ingången av år 1924 voro i revisionsavdelningens tjänst anställda tolv revisorer. I omkring $\frac{4}{5}$ av de till förbundet anslutna föreningarna är revisionen numera sålunda uppdelad på dels lo-

kala revisorer och dels de hos K. F:s revisionsavdelning anställda revisorerna. Enligt § 17 i föreningarnas stadgar är arbetsfördelningen mellan de olika revisorerna fastställd sålunda:

"De av föreningssammanträdet valda revisorerna åligger särskilt:

att kontrollera att samtliga inkomster och utgifter dagligen införs i kassaboken,

att tillse att i kassaboken införda utgifter äro styrkta med vederbörliga verifikationer,

att minst en gång i månaden uppräknat den kontanta kassa-behållningen och kontrollera, att den överensstämmer med det saldo kassaboken utvisar,

att för övrigt tillse, att ordning och reda äro rådande i den dagliga vården av föreningens egendom.

Den av Kooperativa förbundet eller dess distrikt utsedde revisorn åligger särskilt:

att tillse att föreningens räkenskaper föras på ett lagenligt, systematiskt och överskådligt sätt, samt

att förnämligast ur fackmässiga och kooperativa synpunkter granska föreningens skötsel och att vid sina besök giva föreningens styrelse del av sina iakttagelser rörande föreningens tillstånd."

Denna arbetsfördelning innebär, att siffergranskning samt löpande kontroll av kassan och tillsyn i allmänhet utövas av de lokala revisorerna, medan K. F:s revisor skall beakta, att det i föreningen använda bokföringssystemet är planmässigt ordnat och ger en god överblick över förvaltningen, samt vidare att verksamheten bedrivs på ett ur ekonomisk synpunkt och med hänsyn till kooperativa grundsatser tillfredsställande sätt.

Revisionsavdelningens tjänsteman besöker föreningen minst två gånger om året, första gången omedelbart efter bokslutet och andra gången efter halvårsinventeringen. Vid båda tillfällena verkställer han en genomgående granskning av räkenskaper och affärsställning men inskränker sig icke till att bedöma föreningens ställning räkenskapsmässigt utan tar en över-

blick över själva affärsverksamheten. Han samarbetar vid besöken med de lokala revisorerna och avger tillsammans med dem vederbörlig revisionsberättelse, varjämte styrelsen sammankallas, för att revisorerna skola bli i tillfälle redogöra för föreningens läge. Därvid behandlas icke endast ställningen, sådan denna rent bokföringsmässigt framträder, utan affärs-skötseln i allmänhet, lagervård, butiksarbete, kontrollsystem o. dyl. belysas. Den av revisionsavdelningen anställde revisorn verkar sålunda icke endast som revisor i mera inskränkt bemärkelse utan tjänar föreningen som rådgivare i allt vad som sammanhänger med dess rörelse. Både genom sin utbildning och genom sin under tjänsten vunna kontakt med konsumtionsföreningsverksamheten inom ett större område, är revisorn i tillfälle att göra även mindre, avlägset belägna föreningar delaktiga av nya rön och metoder. Han verkar därigenom i hög grad som uppfostrare icke endast av de lokala revisorerna utan även av styrelseledamöter och den anställda personalen.

Under den tid, som förflyter mellan hans tvenne ordinarie besök, uppehålls hans förbindelse med föreningen genom månatliga rapporter över föreningens verksamhet. Dessa rapporter, som utgöra sammandrag av föreningens räkenskaper, utvisa förändringarna i lagerhållning, omsättning, medlemsantal och omkostnader samt beträffande föreningens skulder och kassaställning. Rapporterna äro sålunda ägnade att klargöra, huruvida någon förskjutning i föreningens verksamhet ägt rum. De utskrivas av föreningens föreståndare (affärsledare eller bokförare) i fyra exemplar. Sedan de underställts de lokala revisorernas granskning och undertecknats av dessa, skickas två exemplar till K. F:s revisionsavdelning, av vilka det ena blir föremål för granskning av avdelningens centrala ledning och det andra underställes den revisor, inom vars arbetsområde (distrikt) föreningen är belägen. Om granskningen av rapporterna därtill ger anledning, sätter sig revisorn i förbindelse med föreningen brev- eller telefonledes eller, om så är nödvändigt, personligt för att bringa rättelse i något eventuellt missförhållande.

Av de båda övriga exemplaren registrerar föreståndaren-bokföraren det ena, medan det andra överlämnas till föreningens styrelse och behandlas av denna vid närmast följande sammanträde. De månatliga rapporterna ha sitt värde icke endast ur den synpunkten, att de förmedla en obruten kontakt mellan revisionsavdelningen och den därtill anslutna föreningen, utan även ur den synpunkten, att de införa i den lokala revisionen en månatligen återkommande granskning och föranleder styrelsen att med samma regelbundenhet göra en överblick över föreningens förhållanden.

I vår tidigare lämnade framställning om konsumtionsföreningarnas organisation är sagt, att medlemmarna utöva sitt inflytande över företagets angelägenheter vid det ordinarie sammanträdet, som hålles årligen. Det återstår oss att i detta sammanhang belysa, huru detta inflytande ter sig i praktiken och hur det påverkar föreningens förvaltning och den allmänna utvecklingsriktningen.

Därvid erinra vi först om att de frågor, som stadgeenligt hänskjutas till föreningssammanträdet, äro, förutom rent formella ärenden, styrelsens och revisorernas berättelser över det gångna verksamhetsåret, fråga om disposition av nettoöverskottet samt förslag från styrelsen och av medlemmarna inlämnade ärenden. Förslagen från styrelsen kunna avse stadgeändringar, öppnande av nya försäljningsställen och branscher, inköp av tomt, uppförande eller ombyggnad av fastighet, inköp av dyrare inventarier, representation vid och rapporter från K. F:s kongress och distrikt o. s. v.

Behandlingen av styrelsens och revisorernas berättelser ger medlemmarna tillfälle till kritik av förvaltningen under det gångna året, ett tillfälle som ofta nog tages i akt. Tidigare kunde denna punkt på dagordningen ge upphov till timplånga diskussioner över rena småsaker, och detta kan naturligtvis ännu förekomma framförallt i yngre föreningar, men med växande mognad och erfarenhet ha medlemmarna övergått till

att framföra eventuella klagomål över butiksarbetet o. dyl. direkt till styrelsen.

Den måttstock, medlemmarna vanligen använda vid bedömandet av föreningens verksamhet, är nettoöverskottet. Om detta minskats i sådan grad, att återbäringen på köpta varor påverkas därav, får styrelsen vara beredd att för årsmötet förklara anledningen därtill. Detsamma gäller, om föreningens nettoöverskott under en följd av år varit genomgående lägre än i närbelägna föreningar. Den av medlemmarna i sådana situationer övade kritiken har väl icke alltid något positivt värde, men den saknar därför icke betydelse. Den tvingar nämligen styrelsen att såväl för sig själv som för medlemmarna reda ut orsakerna till de påtalade förhållandena och verkar därigenom uppfostrande.

Ifråga om förslag, som av styrelsen hänskjutits till föreningsammansammanträdet, påverkas nog medlemmarnas ställning till dessa av det förtroende, styrelsen i allmänhet åtnjuter, vilket i sin tur är i hög grad beroende av det resultat, styrelsen kunnat framvisa. Har resultatet varit gott, åsyfta väl också förslagen i regel någon utvidgning av verksamheten eller annan åtgärd, som markerar ett framåtskridande. Under sådana förhållanden torde det icke möta några svårigheter för styrelsen att få förslaget antaget. Skulle däremot ställningen vara sådan, att en inskränkning av verksamheten påkallas, kan det vara rätt mödosamt för styrelsen att vinna erforderlig majoritet.

Överhuvudtaget består medlemmarnas maktutövning i ett ställningstagande till styrelsens förvaltning och förslag. Medlemmarnas viktigaste uppgift blir därför att bland sig utse personer, som kunna göra en verksam och vederhäftig insats i styrelsearbetet samt att välja revisorer för kontroll och granskning.

Ställer man frågan så, huruvida medlemmarna i konsumtionsföreningarna i allmänhet visa sig kapabla att utse för eningsledningen lämpliga personer, så torde man ha kommit fram till sakens kärna. Denna fråga kan även, så som den är ställd, besvaras med en hänvisning till den utveckling och obe-

stridliga stabilisering av konsumtionsföreningarnas verksamhet, som ägt rum, varmed dock icke är sagt, att det ej står att uppleta fall, som utgöra bekymmersamma undantag från regeln.

Innan vi avsluta denna del av vår framställning, böra vi omnämna det inom konsumtionsföreningarna och bland deras medlemmar utförda kooperativa upplysningsarbetet. Syftet med detta arbete är att göra medlemmarna förtrogna med de kooperativa grundsatzerna samt de ekonomiska lagarna i allmänhet.

En väsentlig del av detta arbete utföres genom den kooperativa pressen samt genom den litteratur och de föreläsningar, som nämnas i samband med K. F:s verksamhet. I ett stort antal föreningar är det även praxis att i samband med årsmötet anordna ett föredrag, ägnat att informera medlemmarna. Sedan år 1920 har dessutom inom ett betydande antal föreningar bildats "grupper" av intresserade medlemmar för att i samverkan med styrelsen främja det kooperativa upplysningsarbetet. Detta sker förnämligast genom anordnandet av diskussioner och genom spridning av litteratur. Grupperna äro även verksamma med att sprida kunskap om konsumtionsföreningarna bland allmänheten.

Bland husmödrarna finnas särskilda, efter brittiskt mönster bildade upplysnings- och propagandaorganisationer, nämligen de s. k. kvinnogillena. Till skillnad från grupperna, som utgöra frivilliga organ till föreningsstyrelsernas tjänst, äro kvinnogillena självständiga organisationer med särskilda stadgar och sammanslutna i en centralorganisation, Kooperativa kvinnogillesförbundet. Kvinnogillena äro dock trots sin organisatoriska självständighet även de organ för det kooperativa upplysningsarbetet. De rikta sig uteslutande till kvinnorna och sträva att bland dem klargöra konsumtionsföreningarnas grundsatser och betydelse. Vid utgången av 1923 funnos i landet 78 kvinnogillen med 2,581 medlemmar.

I landets större konsumtionsföreningar tillämpas, som tidigare antytts, en mera differentierad parlamentarisk organisation, och i överensstämmelse härmed gestalta sig även de inre

organisationsförhållandena något annorlunda i dessa föreningar. Den mest typiska av storföreningarna är Konsumtionsföreningen Stockholm med omnejd, vilken omsluter c:a 20,000 medlemmar. Det är tydligt, att i en organisation av denna omfattning det icke skall vara möjligt att bereda alla medlemmar tillfälle att vara närvarande vid årssammanträdet, därför att det överhuvudtaget icke gives lokaler stora nog att rymma så väldiga människomassor. Även om man utginge ifrån att intresset för föreningens angelägenheter vore så svagt, att endast $\frac{1}{10}$ av medlemmarna infunne sig till årsmötet, och även med antagande att verksamhetsområdets olika delar därmed vore tämligen jämnt företrädade, så skulle ett sammanträde även av dessa starkt begränsade men dock stora dimensioner icke vara ägnat för den behandling av detaljfrågor, som medlemmarna utifrån sin erfarenhet kunna önska belysta. Med anledning härav har denna förening — och, ehuru med vissa modifikation, även andra större föreningar — infört en mera rikt utbyggd parlamentarisk organisation.

Sålunda äro föreningens organ:

distriktsmötena,
medlemsrådet,
föreningssammanträdet,
förvaltningsrådet,
styrelsen och
revisorerna.

Med hänsyn till verksamhetens utbredning i olika stadsdelar är föreningen uppdelad i tolv distrikt. De inom ett distrikt bosatta medlemmarna sammanträda årligen under april månad till ett distriktsmöte, vars dagordning förutom val av mötesfunktionärer upptager rapport från det inom distriktet verk samma medlemsråd angående dess arbete under föregående år, förberedande behandling av förslag, som av förvaltningsrådet och styrelsen skola föreläggas föreningssammanträdet, samt val av medlemsråd och fullmäktige till föreningssammanträdet jämte suppleanter för dessa.

Vid distriktsmötena beredas sålunda medlemmarna tillfälle att säga sin mening om verksamheten såväl i allmänhet som vid de särskilda försäljningsställena inom distriktet samt att taga ställning till föreliggande förslag till föreningssammanträdet. Då medlemmarna samtidigt även utse representanter till föreningssammanträdet, komma medlemmarnas uppfattning i de frågor, som föreligga till definitivt avgörande vid detta sammanträde, till uttryck i fullmäktiges sammansättning.

Det vid distriktsmötet valda medlemsrådet, som består av från tre till fem ledamöter, har till uppgift:

”att tjäna som förbindelseled mellan medlemmarna inom distriktet och föreningens centrala ledning;

att i samråd med av förvaltningsrådet utsedda personer inom distriktet planlägga och leda propagandan och

att övervaka skötseln av distriktets försäljningsställena enligt av styrelsen givna anvisningar.”

Medlemsrådet, som sammanträder minst en gång i kvartalet, skall hålla sig underrättat om medlemmarnas önskemål ifråga om verksamheten inom distriktet och delgiva ledningen dessa. Om till medlemsrådet anmälas missförhållanden i skötseln av de butiker, som ligga inom distriktet, eller ifråga om exempelvis personalens uppträdande eller varornas beskaffenhet, är medlemsrådet skyldigt meddela detta till styrelsen. Medlemsrådet äger dock icke att utöva någon disciplinär myndighet över personalen, ej heller att utan styrelsens medgivande vidtaga åtgärder, som förorsaka utgifter.

Fullmäktige till föreningssammanträdet äro till antalet 60, så länge medlemsantalet understiger 20,000, 80 då medlemsantalet överstiger denna gräns och 100 då medlemsantalet uppgått till 30,000. De utses av distriktsmötena, varvid hänsyn tages därtill, att representationen avväges enligt medlemsantallets storlek i de olika distrikten. Föreningens personal äger därjämte bland sig utse fem fullmäktige för att bli i tillfälle att inför medlemmarnas representanter framföra sina synpunkter och önskemål. Föreningssammanträdet, vilket utgöres

av de sålunda valda fullmäktige, äger besluta på samtliga medlemmars vägnar och sammanträder senast i maj månad. Vid sammanträdet förekomma slutlig behandling av verksamhetsberättelsen samt fråga om ansvarsfrihet, användning av föreningens överskott, val av revisorer, till sammanträdet hänskjutna ärenden o. s. v. Föreningssammanträdet väljer dock icke föreningens styrelse. Däremot utses för en tid av två år med avgång växelvis vartannat år ett av femton ledamöter bestående förvaltningsråd. Förvaltningsrådet har till uppgift att utse styrelse och att öva tillsyn över dess förvaltning. Medan styrelsen äger rätt att utan rådets hörande avgöra frågor, "som höra till den löpande förvaltningen och affärsskötseln" samt i allmänhet frågor av mindre ekonomisk räckvidd, skola ärenden av principiell art eller större ekonomisk betydelse avgöras av förvaltningsrådet. Sådana ärenden äro enligt stadgarna:

- 1) utvidgningar av föreningens verksamhetsområde;
- 2) inköp eller försäljning av fastigheter;
- 3) upptagande av lån;
- 4) fastare placering av tillgängliga penningmedel, som ej krävas för rörelsen;
- 5) kollektivavtal med anställd personal samt
- 6) yttrande över frågor, som böra hänskjutas till förenings-sammanträdet avgörande.

För förvaltningsrådet, som är stadgeenligt tillförsäkrat oinskränkt rätt att få del av föreningens räkenskaper och handlingar samt att genom utsedda delegerade deltaga i besiktningar och inventeringar, har föreningssammanträdet fastställt följande arbetsordning, varav rådets befogenhet och arbetssätt tydligt framgår:

§ 1.

Förvaltningsrådet utser efter varje ordinarie val av ledamöter i rådet ordförande, v. ordförande, sekreterare och v. sekreterare samt förrättar de utskottsval, som omtalas i §§ 8—13.

§ 2.

Förvaltningsrådet håller ett ordinarie sammanträde varje månad, om möjligt å tid och plats, som vid arbets-årets början bestämts. Extra sammanträde hålles, då så befinnes nödigt. Sådant sammanträde skall av ordföranden utlysas, då föreningens styrelse eller revisorer eller minst 5 ledamöter av rådet hos honom för uppgivet ändamål därom anhållit. Kallelse till extra sammanträde skall innehålla uppgift om ändamålet för sammanträdet.

§ 3.

Förvaltningsrådet är i allmänhet beslutsmässigt, då mer än hälften av ledamöterna äro närvarande och minst 5 om beslutet ense. Vid val och entlediganden av styrelse, beslut om köp, försäljning och intecknande av fastighet, fastställande av kollektivavtal med anställd personal, beslut om fastare placering av penningmedel och upptagande av nya verksamhetsgrenar skola minst $\frac{2}{3}$ av rådets ledamöter deltaga i beslutet.

Ledamot äger icke närvara, då fråga om avtal mellan honom och föreningen förekommer.

Omröstning sker öppet. Vid lika röstetal skiljer ifråga om val lotten och i övriga frågor ordförandens utslagsröst.

§ 4.

Vid förvaltningsrådets sammanträden böra styrelsens ledamöter med nedan nämnt undantag vara närvarande. De äga därvid yttrande- och förslagsrätt, men ej rösträtt.

På kallelse av rådets ordförande äro styrelsens ledamöter skyldiga att bevista rådets sammanträden för att lämna upplysningar.

Då ärendet om styrelseledamots anställningsvillkor, val eller fråga om entledigande av styrelse eller styrelseledamot förekommer, äga styrelsens ledamöter icke utan särskild anmodan närvara.

§ 5.

Vid förvaltningsrådets sammanträden skola föras protokoll över fattade beslut.

§ 6.

Vid förvaltningsrådets ordinarie sammanträden skola följande ärenden förekomma:

1. Protokolljustering.
2. Föredragning av styrelsens protokoll.
3. Rapporter från styrelsen.
4. Rapporter från rådets utskott.
5. Av styrelsen enligt stadgarna till rådet hänskjutna ärenden.

§ 7.

Förvaltningsrådet skall i enlighet med föreningens stadgar öva tillsyn över föreningens förvaltning. Rådet skall med synnerlig omsorg vaka över affärsledning, bokföring och penningförvaltning, granska styrelsens beslut och åtgärder med hänsyn till deras lämplighet och överensstämmelse med lag, stadgar och instruktioner eller eljest gällande förhållningsregler, inspektera föreningens butiker och fabrikslokaler samt i sista hand ansvara för upplysningsverksamhetens och propagandans energiska bedrivande.

§ 8.

För att underlätta fullgörandet av i föregående § nämnda åligganden utser förvaltningsrådet för ett år i sänder inom sig utskott och delegerade till lämpligt antal. Följande utskott skola städse finnas:

1. Revisionsutskott.
2. Butikskott.
3. Produktionsutskott.
4. Medlems- och propagandautskott.

Därjämte utser rådet en delegerad för finansförvaltningen.

Utskotten utse själva ordförande och sekreterare.

§ 9.

Revisionsutskottet, som skall bestå av tre ledamöter, har till uppgift att granska affärsrörelsen och övervaka bokföringen. Med lämpliga mellantider skall utskottet å föreningsens kontor för berörda ändamål taga del av korrespondensen och räkenskaperna.

Revisionsutskottet har att yttra sig i alla frågor om bokföringens organisation och dylikt, vilka komma under förvaltningsrådets behandling.

§ 10.

Butiksutskottet, som består av tre eller fyra ledamöter, skall övervaka butikernas skötsel samt kontrollera, att ordning och renlighet iakttagas och att lagret och inventarierna väl vårdas. Butiksutskottet skall yttra sig angående klagomål över missförhållanden i detta hänseende, som kommit till förvaltningsrådets kännedom.

§ 11.

Produktionsutskottet, som består av två eller tre ledamöter, har beträffande produktionsanläggningarna och centrallagrets skötsel samma uppgifter, som butiksutskottet i fråga om butikerna.

Förslag om ändringar och utvidgningar av produktionen skola granskas av produktionsutskottet.

§ 12.

Medlems- och propagandautskottet består av tre till fem ledamöter.

Utskottet har att taga del av alla frågor, som beröra medlemsanskaffningen och upplysningsverksamheten, och

skall därför stå i ständig rapport med medlemsråden. Vid utskottets sammanträden skall en av styrelsens ledamöter närvara, varjämte ledamöter i medlemsråden efter behov tillkallas för överläggningar och erhållande av instruktion. Utskottet är skyldigt att föra protokoll över sina beslut.

§ 13.

Delegeraden för finansförvaltningen skall med uppmärksamhet följa styrelsens förvaltning av tillgängliga penningmedel, tillse att kontanter och värdehandlingar äro på tillfredsställande sätt förvarade samt till förvaltningsrådet, muntligen eller skriftligen, yttra sig angående sådana placeringsåtgärder, som styrelsen icke utan rådets hörande må företaga.

§ 14.

För särskilda ändamål kan förvaltningsrådet utse tillfälliga utskott. Vid förestående förhandlingar om kollektivavtal med personalen skall förvaltningsrådet utse delegerade att jämte styrelsen deltaga i förhandlingarna.

§ 15.

Varje utskott är skyldigt att till förvaltningsrådets ordinarie sammanträde rapportera de utskottssammanträden, som hållits sist förflutna kalendermånad, jämte uppgift om däri deltagande ledamöter. Motsvarande rapportskyldighet åligger delegeraden för finansförvaltningen. Förvaltningsrådet äger pröva dessa rapporter. Utskottens verksamhet regleras, då så anses behöfligt, genom av förvaltningsrådet utfärdade föreskrifter.

§ 16.

Förvaltningsrådet äger å föreningens vägnar sluta anställningsavtal med de personer, förvaltningsrådet ämnar invälja i styrelsen. Sådant avtal undertecknas å före-

ningens vägnar av förvaltningsrådets ordförande och sekreterare.

§ 17.

Valbara till styrelseledamöter äro cheferna för föreningens olika verksamhetsgrenar samt kontorschefen.

Valet förrättas för en tid av två år. Avgår eller entledigas någon av styrelsens ledamöter under mandattiden, utses ny ledamot för en tid av två år.

§ 18.

Förvaltningsrådet äger förrätta sådana val av ombud och representanter i sammanslutningar, i vilka föreningen är eller kommer att bliva medlem, som föreningssammansrådet ej förbehållit sig.

§ 19.

Suppleant i förvaltningsrådet inkallas, då ordinarie ledamot avgått eller för längre tid är hindrad att fullgöra uppdraget.

Den av förvaltningsrådet valda styrelsen består av tre till fem ledamöter och är föreningens förvaltande organ. Styrelseledamot utses för två år, men kan av förvaltningsrådet skiljas från uppdraget före mandattidens utgång. Då stadgarna innehålla föreskriften, att "cheferna för föreningens centrala verksamhetsgrenar böra vara styrelseledamöter", får styrelsen närmast karaktären av en juridiskt ansvarig affärsexekutiv under förvaltningsrådets kontroll och myndighet. Styrelsens befogenhet framgår närmare av följande utdrag ur den av förvaltningsrådet fastställda arbetsordningen:

§ 6.

Utan förvaltningsrådets hörande äger styrelsen:

1. Utse firmatecknare;
2. inom sig fördela verkställandet av beslut, som tillkommit i enlighet med stadgar och instruktioner;

3. besluta anskaffandet av inventarier och utförandet av reparationer, där den beräknade kostnaden icke överstiger 5,000 kr.;
4. i enlighet med gällande avtal antaga och avskeda personal;
5. bestämma personliga lönetillägg åt butiks- och kontorspersonal och liknande;
6. avgöra alla frågor, som höra till den löpande förvaltningen och affärsskötseln;
7. löner för anställda i förtroendeställning skola, där de överstiga 7,000: — kr. per år, underställas förvaltningsrådet.

§ 7.

Å styrelsesammanträde skola behandlas samtliga de i föregående §, punkterna 1—5, nämnda ärenden samt frågor rörande:

1. Större varuinköp, som väsentligen taga föreningens tillgångar i anspråk;
2. försäkringsfrågor;
3. framställningar till förvaltningsrådet och föreningssammanträdet.

§ 8.

Styrelsen är pliktig att i rätt tid göra anmälningar, som enligt lag åligga föreningen, att låta justera vågar och vikter samt att försäkra föreningens lösa och fasta egendom till betryggande belopp, att verkställa den personalförsäkring, som enligt avtal eller lag skall bekostas av föreningen samt att tillse, att vederbörliga förordningar och tillkännagivanden bliva ordentligt anslagna i föreningens butiker.

§ 9.

Verkställandet av beslutade varuinköp och andra åtgärder överlämnas av styrelsen i regel åt respektive avdelningsförståndare.

§ 10.

De inköpta varorna skola omedelbart efter mottagandet noga kontrolleras med hänsyn till kvalitet vikt eller mått.

§ 11.

Styrelsens ledamöter skola med lämpliga mellanrum besöka försäljningsställen och produktionsanläggningar, övervaka att ordning och renlighet råda samt tillse, att den anställda personalen är vuxen sin uppgift.

§ 12.

Styrelsen är skyldig att ordna en effektiv lagerkontroll enligt principer, som underställts förvaltningsrådet, samt sörja för betryggande kassa- och varukontroll i butikerna.

Till ledning för personalen skall styrelsen utfärda vederbörliga föreskrifter och vid sammanträden med personalen och vid andra tillfällen hos densamma söka ingjuta ett levande intresse för föreningens verksamhet.

§ 13.

Styrelsen bör och är, efter erhållet meddelande därom, skyldig närvara vid förvaltningsrådets sammanträden för att lämna äskade upplysningar. Till varje ordinarie sammanträde med förvaltningsrådet skall styrelsen avlämna rapport över föreningens verksamhet under föregående månad efter formulär, som på styrelsens förslag blivit av förvaltningsrådet fastställt.

§ 14.

Med synnerlig omsorg skall styrelsen organisera och övervaka bokföringen. Denna bör ordnas så, att resultatet av föreningens verksamhet vid behov kan utan svårighet överblickas.

§ 15.

Angående inventeringar och besiktningar skall styrelsen i god tid underrätta förvaltningsrådet, som äger utse delegerade för deltagande i sådan förrättning.

Revisorerna intaga i föreningen fullständigt samma ställning som i övriga konsumtionsföreningar.

Ingen kan samtidigt vara ledamot av mer än ett av följande för-
eningsorgan: medlemsråden, förvaltningsrådet, styrelsen och re-
visorerna, och med undantag för styrelsen, vilken som sagt be-
står av cheferna för de centrala verksamhetsgrenarna, kan
ingen i föreningens tjänst anställd person tillhöra nyss nämnda
organ.

Med större eller mindre avvikelser, betingade av lokala för-
hållanden och av föreningens omfattning, tillämpas samma or-
ganisation av landets större konsumtionsföreningar.

Kooperativa förbundet.

Historik.

Kooperativa förbundet — konsumtionsföreningarnas central-
organisation — bildades 4—6 sept. 1899 vid en "allmän svensk
kooperativ kongress", vartill inbjudan utgått från konsumtions-
föreningar i Stockholm, Göteborg och Malmö. I kongressen
deltogo representanter för 41 konsumentföretag, av vilka dock
icke alla omedelbart anslöto sig till förbundet.

Under de första åren bestod förbundets arbete huvudsak-
ligen i att uppnå förbindelser med existerande konsumentföre-
tag för att intressera dessa för anslutning samt att utbreda kun-
skap om de kooperativa grundsatserna och arbetsformerna.
Med de ytterst oklara föreställningar, som rådde i dessa avse-
enden, samt med den därur härledda organisatoriska och prin-
cipiella förbistring, som kännetecknade flertalet av de då exi-

sterande konsumentföretagen, erbjöd även denna begränsade uppgift ett krävande arbete. Då förbundet ännu var okänt och saknade auktoritet såväl inför allmänheten som bland konsumtionsföreningarnas medlemmar samt dessutom hade att röra sig med ytterst knappa ekonomiska medel, voro resultaten under de första åren icke särdeles iögonenfallande. Av stor betydelse för det kooperativa upplysnings- och organisationsarbetet under förbundets första tid var, att den då utkommande Social tidsskrift ställde sig till förfogande som rörelsens organ och offentliggjorde ett antal artiklar och notiser om den kooperativa rörelsen. År 1904 startade förbundet tidningen Kooperatören. Dessutom utgavos populära småskrifter samt anordnades föredrag och föreläsningar.

Det första verkligt betydelsefulla resultatet av förbundets upplysnings- och organisationsarbete var utarbetandet år 1907 av de flerstädes nämnda s. k. mönsterstadgarna för konsumtionsföreningarna, varmed en praktisk utgångspunkt för föreningarnas organisatoriska och så småningom även ekonomiska konsolidering var given.

Tanken att förbundet även skulle vara föreningarna behjälpligt vid deras varuanskaffning, framfördes redan vid den konstituerande kongressen, men man ansåg då, att förbundet saknade möjligheter härför. Då emellertid behovet av en gemensam inköpscentral gjorde sig starkt gällande, beslöts vid kongressen år 1900 på förslag av styrelsen, att en särskild parti-handelsförening skulle grundas vid sidan av förbundet. Denna förening, vars namn blev Kooperativa parti-handelsföreningen u. p. a., fick sitt säte i Malmö, och sedan föreningen vunnit registrering den 19 sept. 1900, trädde den kort därefter i verksamhet. Svårigheterna blevo dock snart det nya och ekonomiskt svaga företaget övermäktiga, och sedan ett år 1902 fattat beslut att omorganisera föreningen till aktiebolag icke kunnat realiseras, upphörde verksamheten den 5 april 1903. Orsakerna till denna snöpliga utgång av det första försöket att organisera en kooperativ parti-handel voro främst att söka i bristen på rörelsemedel dels hos företaget självt — insatskapitalet uppgick

aldrig till mera än några hundra kronor — och dels hos de anslutna föreningarna, av vilka många drogo krediter, som överstego partihandelsföreningens möjligheter. En av Kooperativa partihandelsföreningen öppnad depå i Gävle ombildades emellertid till självständig förening och verkade som sådan till aug. 1907, då den uppgick i Kooperativa förbundet.

Om än sålunda det första försöket var ytterst nedslående, gjordes redan 1904 en ny ansats, och denna gång kröntes försöket med framgång. Hösten 1904 öppnades inom Kooperativa förbundet en partihandelsavdelning, vilken under den första tiden arbetade uteslutande som agentur för ett antal grosshandelsfirmor och fabrikanter.

Verksamheten var under första tiden särdeles blygsam. Förbundets ekonomiska resurser voro ytterligt små, vartill kom, att stora grupper av föreningar hade så undergrävd ekonomi, att de voro fullständigt beroende av sina leverantörer. Hos föreningarna spårades vidare en avgjord misstro till förbundets för många som partihandelsföretag.

Första året uppnåddes en omsättning av 276,000 kronor, och följande år var omsättningen uppe i 800,000 kronor. Under år 1906 skedde ett med hänsyn till förhållandena märkligt uppsving: omsättningen nådde detta år upp till något över 2 miljoner kronor. Därmed började nya svårigheter inställa sig. De enskilda köpmännen sågo en fara i den spirande kooperativa rörelsen, som de insågo skulle växa i styrka, om den lyckades etablera ett partihandelsföretag. De grossister, som antagit förbundet som agent, uppvaktades nu med framställningar, vari de uppmanades att avbryta sina förbindelser med det kooperativa partihandelsföretaget vid risk att eljest förlora sina kunder bland de privata köpmännen. Redan år 1906 avbröto några skånska firmor av dylika skäl sina förbindelser med K. F., och under de följande åren blev detta en allt vanligare företeelse. Detta nödvändiggjorde för förbundet att öppna egna lager. K. F:s malmöavdelning tillkom hösten 1906, och år 1907, då K. F:s hela omsättning var 4,3 milj. kronor, redovisades av detta belopp 1,2 milj. kronor i försäljning från egna lager.

Etablerandet av egna lager och den gradvisa övergången från provisionsförsäljning betydde icke, att irritationen bland de enskilda köpmännen dämpades. I stället tillväxte denna i påfallande grad, i synnerhet sedan köpmännen begynt samlas i det på våren 1908 bildade Sveriges minuthandlares riksförbund. Under detta och de närmast följande åren fann också köpmännens misstämning utlösning i en serie försök att avskära det kooperativa partihandelsföretaget från förbindelse med dess leverantörer. Sålunda försökte man förmå de fabrikanter, med vilka K. F. hade träffat uppgörelser, att avbryta förbindelserna med förbundet. Det mest uppseendeväckande försöket gjordes ifråga om förbundets försäljning av margarin. Omedelbart efter sin tillkomst inledde minuthandlarnas riksförbund förhandlingar med margarinfabrikanternas förening med resultat, att K. F. den 1 jan. 1909 berövades den agentprovision på margarinförsäljningen, förbundet dittills åtnjutit. Förbundet besvarade denna åtgärd dels med att förklara i bojkott det margarin, som tillverkades vid de två största till fabrikantföreningen anslutna fabrikena, och dels med att köpa en utanför fabrikantföreningen stående fabrik. Genom detta förvärv blev förbundet i tillfälle att ostört leverera margarin till föreningarna, vilket var så mycket mer betydelsefullt som margarinfabrikanternas förening i slutet av januari beslöt avstänga jämväl de lokala kooperativa föreningarna från köp av margarin från någon av de till fabrikantföreningen anslutna fabrikena. Den inleda striden, som bland annat avspeglades i kraftiga sänkningar av margarinpriset, fördes från bägge håll med stor skärpa och kom till en vändpunkt först i mars 1911, då margarinfabrikanternas förening föll sönder. K. F. behöll sin margarinfabrik intill år 1914, men då fabriken icke ansågs i längden kunna tillfredsställa K. F:s behov, försåldes den.

Inom andra branscher förekommo också ansatser av liknande karaktär, även om de icke tilldrogo sig samma uppmärksamhet som den s. k. "margarinstriden". K. F. hade från de till Föreningen Sveriges såpfabrikanter anslutna fabrikena drivit kommissionsförsäljning av såpa. Efter att minuthandlarnas

riksförbund under någon tid fört förhandlingar med såpfabrikanternas förening, vägrade föreningen hösten 1909 att fortsätta denna förbindelse, och då förbundet med anledning därav förklarade sig berett att övergå till fasta köp, erbjöd fabrikantföreningen sådana villkor, att förbundet, därest det accepterat, skulle varit definitivt utslaget från denna marknad. Då det emellertid var möjligt att från fabriker utanför ringen täcka föreningarnas behov, betydde fabrikantföreningens åtgärd icke så mycket. Den kvarstod dock intill utgången av 1911.

Även från chokladindustriens sida bereddes förbundet svårigheter. I början av febr. 1910 meddelade nämligen Föreningen mellan Sveriges chokladfabrikanter, att den på bestämd fordran av Sveriges minuthandlares riksförbund beslutat vägra förbundet engrosrabatt. Med anledning härav tvingades förbundet att under några år importera kakao och choklad.

Beträffande sockerförsäljningen mötte förbundet svårigheter i så måtto, att förbundet tilläts driva försäljning av socker endast från sitt stockholmskontor. Först sedan förbundet under år 1911 igångsatt import av tyskt socker och därvid inledde en vid tidpunkten rätt uppmärksammas konkurrens med den inhemska sockerindustrien, fick förbundet rättighet att över hela landet sälja socker från det stora sockerbolaget. Visserligen var frågan därmed icke definitivt ordnad, då förbundet icke offentligt erkändes som grossist och tillerkändes de villkor, som gällde för dessa. Den provisoriska lösning, som åvägbragtes år 1911, innebar, att förbundets hela sockeromsättning fakturerades genom en enskild grossistfirma, som avstod en del av sin provision till förbundet. Först under krigsåren fick förbundet rätt att göra sina sockerinköp utan anlitanande av mellanhand.

Dessa försök att beröva den kooperativa partihandeln möjlighet att tillhandahålla viktiga förbrukningsartiklar kompletterades med ansatser litet varstades i landet att förmå de enskilda grossisterna att avbryta sina försäljningar till de lokala konsumtionsföreningarna. Sålunda meddelade år 1909 Örebro läns minuthandelsförbund, att förbundet "i likhet med andra

länsförbund beslutat, att dess medlemmar icke skola göra sina uppköp hos de firmor, som försälja varor till de kooperativa handelsaffärerna".

Till allt detta sällade sig under denna tid mycket stora kreditsvårigheter för den kooperativa rörelsen.

Sveriges minuthandlares riksförbund ingick i oktober 1909 till Sveriges banksyndikat med en skrivelse, vari uttalades "önskvärdheten av att alla banksyndikatet tillhörande banker och bankirhus rent av förständigades att icke belåna papper, i vilka föreningar u. p. a. antingen i ena eller andra formen teckna säkerhet". Den sålunda begärda bankbojkotten förklarades av riksförbundet vara "enda utvägen att blott något så när jämställa oss med den på den privata företagsamhetens undergång målmedvetet arbetande Kooperationen". Det är visserligen icke känt, att något beslut i den riktning, riksförbundet begärde, fattades av banksyndikatet, men då man från kooperativt håll under tiden närmast efter rönt flera flagranta kreditvägranden från bankernas sida, varav åtminstone i ett fall som skäl angavs, att det vore stridande mot bankens instruktioner att bevilja kredit åt förening utan personlig ansvarighet, drog man den slutsatsen, att Sveriges minuthandlares riksförbunds framställning icke lämnat bankerna opåverkade.¹⁾

De svårigheter, som restes i förbundets väg, hindrade dock icke utvecklingen av verksamheten. Partihandelns försäljning till föreningarna icke endast fortgick utan ökades, varom den på sidan 132 återgivna tabellen över förbundets rörelse ger vittnesbörd. Det lär till och med kunna sägas, att de från det enskilda näringslivets sida vidtagna åtgärderna voro indirekt nyttiga för den konsumentkooperativa verksamheten. Det torde sålunda vara otvivelaktigt, att de många försöken att beröva K. F. möjligheten att verka som partihandel för de anslutna föreningarna kommo dessa senare att betydligt snabbare, än vad annars skulle ha varit fallet, ansluta sig till det gemensamma partihandelsföretaget, vars värde de i hög grad kommo att uppskatta efter det mot företaget resta motståndet. De låt

¹⁾ Kooperativa förbundets styrelseberättelse, 1909, sid. 19—20.

vara mindre effektiva försöken att omöjliggöra för konsumtionsföreningarna att ens från enskilda grossistfirmor täcka sina behov verkade också som en uppfordran till sammanhållning med den egna partihandeln. De upprepade attackerna mot rörelsen bidrogo även till att bland de enskilda medlemmarna väcka en begynnande insikt om nödvändigheten att göra de egna företagen ekonomiskt och organisatoriskt starka, om de överhuvudtaget skulle kunna bestå, och därmed underlättades väsentligt det arbete för införande av sunda och hållbara arbetsformer, som från förbundets egen sida bedrevs.

Kooperativa förbundets sparkasseverksamhet tillkom också under denna tid och torde ha framkallats av de kreditsvårigheter, förbundet hade att kämpa med. Visserligen hade inlåning skett redan under 1908, men endast från ett fåtal personer. Först på våren 1909, då förbundet redan var mitt inne i den stora stridsperioden, började man förbereda en planmässig inlåning av sparmedel från de till föreningarna anslutna medlemmarna.

Sedan förbundet utkämpat de strider, som fyllt åren 1908—1911, inträdde en lugn period, som utmärktes genom en ostörd yttre utveckling av förbundets partihandelsverksamhet och av fortsatta strävanden att ekonomiskt och organisatoriskt stärka de till förbundet anslutna föreningarna. Utvecklingen inom partihandelns gebit framgår av den på annat ställe meddelade sifferuppställningen, som på denna punkt kan kompletteras med den uppgiften, att förbundet åren 1909—1912 öppnade kontor i Stockholm, Göteborg och Norrköping, varigenom förbundet hade kontor i rikets fem största städer. På det organisatoriska området fullföljdes införandet av mönsterstadgarna för konsumtionsföreningar, vilka dessutom under årens lopp åtskilligt moderniserats.

Under denna tid togos också betydelsefulla initiativ på försäkringsområdet. Redan år 1908 tillkom på förbundets initiativ den redan 1905 planerade Ömsesidiga brandförsäkringsföreningen Samarbete, och år 1914 anslöt sig till förbundet det efter

reorganisation av Sveriges praktiska livförsäkringsförening bildade företaget Sveriges praktiska livförsäkringsanstalt Folket, ömsesidig. Vidare gjordes förberedelser för bildandet av en garantiförsäkringsförening, vilken under namn av Ömsesidiga försäkringsföreningen Garanti startade sin verksamhet den 7 april 1915. I samband härmed kan nämnas en på förbundets initiativ bildad försäkringsförening Välfärd för övertagande av arbetsgivares ersättningsskyldighet vid olycksfall i enlighet med lagen av den 17 juni 1916. Denna förening, som konstituerades i februari 1918, har emellertid under 1922 avvecklats och överlämnat sin rörelse till riksförsäkringsanstalten. För de tre förut nämnda försäkringsföretagens organisation och utveckling hänvisa vi till den i fortsättningen lämnade särskilda redogörelsen.

Världskriget skapade för K. F. liksom för alla övriga ekonomiska företag säregna förhållanden, som för förbundets del i korthet kunna karakteriseras så, att ett starkt uppsving i partihandelsverksamheten inträdde under de första krigsåren men att därefter den tilltagande varubristen samt de oerhört stegrade importsvårigheterna i icke oväsentlig mån förlamade förbundets verksamhet. Förhållandena voro i själva verket sådana, att ehuru ett ytterst starkt intresse för nybildning av konsumtionsföreningar fanns uti landet, K. F. måste i ett otal fall avråda från föreningars bildande av det skäl, att förbundet saknade möjligheter att ens på ett något så när tillfredsställande sätt anskaffa varor åt dem.

Med undantag av att K. F. under år 1915 förvärvade en stor industritomt i Norrköping samt att ett försäljningskontor i Sundsvall öppnades hösten 1916, företer förbundets utveckling under världskrigsperioden åtminstone i yttre avseenden ingenting särskilt märkligt. Däremot förbereddes under denna tid ett genomgripande nydaningsarbete inom rörelsen. Hit kan räknas startandet av förbundets revisionsavdelning, som efter grundliga förberedelser ägde rum hösten 1916, och varefter så småningom uppbyggts det omfattande och för en sund utveckling av konsumtionsföreningarnas verksamhet ytterst betydelse-

fulla revisionsväsen, vars närmare organisation och arbetssätt vi tidigare redogjort för.

Av ännu större betydelse än detta var emellertid den förändring av förbundets parlamentariska organisation, som beslöts på kongresserna 1917 och 1918, samt den jämsides därmed genomförda nyorganiseringen av förbundets hela förvaltning. Dittills hade förbundet haft en parlamentarisk organisation av samma slag som dess minsta medlemsföreningar, endast med den skillnaden, att medlemsföreningarnas rätt att delta i föreningssammanträdet (kongressen) var graderad efter föreningens storlek. Detta organisatoriska system hade emellertid i den mån, som förbundet växte och verksamheten fick allt större ekonomisk vikt, uppenbarat allvarliga olägenheter och efter att frågan varit föremål för diskussion vid flera kongresser, beslöt man vid kongresserna 1917 och 1918 att ge åt förbundet den organisatoriska gestaltning, som vi närmare redogöra för i det följande. Ifråga om förvaltningen hade förbundet bibehållit många rester av en ordning, som var passande under de tider, då verksamheten hade liten omfattning, men som icke på längden kunde tillförsäkra effektivitet och rationell ledning åt ett företag av de dimensioner, förbundet tenderade att få. Därför genomfördes hösten 1918 en till grunden gående omläggning av förbundets förvaltning. Denna hade just tagit fast form, då vapenstilleståndet ingicks. Den tid, som gått därefter, har utmärkts av en synnerligen snabb utveckling, vilket helt säkert är att till större delen tillskriva den nyssnämnda organisatoriska förändringen men som dock kanske framstår alltför markerad på grund av det hämmande inflytande, som de bägge sista krigsåren medförde för förbundets partihandelsverksamhet. Då denna tid ligger oss så nära, avstå vi från att i denna historiska översikt redogöra för de inträffade förändringarna i förbundets verksamhet och hänvisa till den framställning, som längre fram lämnas om förbundets nuvarande verksamhet.

Allmänna principer.

Innan vi övergå till en redogörelse för förbundets organisation och verksamhet, torde det vara motiverat att söka klarlägga förbundets allmänna principiella ställning, sådan denna framgår av förbundets egen verksamhet och av vid olika tillfällen gjorda offentliga uttalanden.

Kooperativa förbundet är en rent konsumentkooperativ samlingslutning. Från början var detta icke fallet. I de tidigare stadgarna uttrycktes förbundets ändamål vara "att sammansluta de kooperativa organisationerna i Sverige, främja deras intressen och syften samt verka för den kooperativa rörelsens utveckling i sund riktning". Denna deklaration innebar, att förbundet ville bli den allmänna ideella samlingspunkten för den kooperativa verksamheten i landet, oavsett om denna utgick ifrån konsumenterna och sålunda byggde på behovshushållningens grund eller om den utgick från producenterna och följaktligen hade ett förvärvsmässigt syfte. I överensstämmelse härmed mottogos som medlemmar i förbundet icke endast konsumentföretag utan även — låt vara ett mindre antal — produktionsföreningar.¹⁾ Den teoretiska oklarhet, som sålunda kännetecknade förbundet under dess första tid, vållade väl inga större praktiska olägenheter, så länge förbundets arbete var rent ideellt, men när verksamheten efter få år vidgades till att omfatta jämväl varuanskaffning, blev det uppenbart, att förbundet icke på längden kunde tjäna som gemensam samlingspunkt för alla olika slag av föreningar, som ehuru formellt besläktade fullföljde väsensskilda uppgifter. Förbundets ekonomiska verksamhet fick med nödvändighet konsumentkooperativ inriktning, och som följd härav vidtogs snart den förändringen, att förbundet som medlemmar mottog endast konsumentkooperativa företag. I de sist antagna stadgarna har förbundets syfte i överensstämmelse härmed angivits vara att medels varuanskaffning — genom inköp eller produktion —

¹⁾ Sedan denna tid kvarstå som medlemmar i förbundet trenne mindre produktionsföreningar.

främja de anslutna föreningarnas medlemmars hushållning samt att sprida kunskap om varför och huru konsumenterna måste organisera sig samt bevaka konsumentorganisationernas intressen inom lagstiftningen.

Genom att på detta sätt begränsa sig till att tjäna som ekonomiskt och ideellt organ för konsumenternas ekonomiska sammanlutningar har förbundet i själva verket markerat sin neutralitet gentemot de politiska partigrupperingarna. Denna hållning har förbundet alltid hävdad. Vid den kongress år 1900, då de första förbundsstadgarna antogs, yrkades visserligen i en motion, att förbundet skulle upptaga endast sådana föreningar, "vilkas medlemmar samt och synnerligen tillhöra socialdemokratiska arbetarpartiet", men detta förslag mötte så starkt motstånd, att motionen återtogs.

Vid samma tillfälle framställdes förslag, att förbundsledningen skulle stadgeenligt åläggas "att alltid hålla ett vaket öga på att den kooperativa rörelsen utvecklar sig att bli ett viktigt moment för arbetarklassens höjande i såväl moraliskt som ekonomiskt avseende". Men detta förslag avböjdes av kongressen under motivering, att "den kooperativa rörelsen borde få sprida sina verkningar så vidsträckt som möjligt". Den förståelse för Kooperationens sociala universalitet, som redan förbundets första ordinarie kongress visade sig besitta, har alltsedan kännetecknat den konsumentkooperativa centralorganisationen.

Sin allmänna syn på den ekonomiska lagstiftningen har förbundet framlagt i sitt år 1922 avgivna yttrande till den inom Handelsdepartementet då pågående näringsrättsutredningen. I detta yttrande har förbundet givit uttryck för den uppfattningen, "att näringsutövningen, så långt samhällets intressen det medgiva, bör vara i möjligaste grad oinskränkt, då endast därigenom den fria tävlan kan äga rum, ur vilken de bästa företagen och företagsformerna framgå".

Förbundet utvecklade denna ståndpunkt vidare:

"Vi anse rätten till möjligast fri företagsamhet vara ett fundamentalt villkor för ett sunt ekonomiskt liv. Vi äro visserligen

starkt medvetna om att en på oinskränkt näringsfrihet byggd ekonomisk verksamhet kan leda till sådana konsekvenser, att ett ingripande från samhällets sida kan bli absolut nödvändigt, men utan att vitala samhällsintressen så fordra och utan att man har trygghet för att det sociala gagnet av ett sådant ingripande svarar mot de olägenheter, som begränsningen i den ekonomiska rörelsefriheten i olika avseenden medför, bör ett sådant ingripande icke ifrågakomma.”¹⁾

Ut ifrån denna allmänna uppfattning har förbundets uppgift att i lagstiftningen bevaka konsumentorganisationernas intressen bestått i att söka trygga konsumentkooperationens fullständiga likaberättigande med andra företagsformer och att hindra rörelsens motståndare från att med politiska medel ställa konsumentföretagen i en undantagsställning.

Det följer av denna ståndpunkt, att förbundet icke ifrågasätter, att samhället skall i något avseende favorisera konsumentkooperationen, då ju detta skulle i lika mån innebära en ekonomisk orättvisa som ett motsatt förhållande. I sitt år 1922 avgivna yttrande över Mellanhandssakkunniges betänkande har förbundet med avstyrkande av ifrågasatt statsanslag åt den ekonomiska föreningsverksamheten uttalat, ”att den kooperativa rörelsen bör bygga på medlemmarnas organiserade självhjälp och självansvar”.”²⁾

Denna uppfattning om den ekonomiska frihetens outhärlighet och gagnet av fri tävlan mellan olika företag och företagsformer upprätthåller förbundet även inom sitt eget verksamhetsområde, vilket framgår därav, att varje ansluten förening, som redan förut sagts, har oinskränkt frihet att vid sina varuinköp anlita de leverantörer, som kunna presterade de förmånligaste utbuden.

¹⁾ Cit. efter Kooperatören 1922, s. 40—42. Näringsfriheten, K. F:s yttrande till näringsrättsutredningen.

²⁾ K. F:s yttrande över Mellanhandssakkunniges betänkande. Cit. efter Kooperatören 1922, s. 340.

Organisation.

Vi övergå härmed till en redogörelse för förbundets nuvarande organisation.

I stadgarnas formulering anges förbundet ha till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom att anskaffa livsmedel och andra förnödenheter åt medlemmarna.

För att fylla sitt ändamål skall förbundet

- 1) inköpa och producera samt åt medlemmarna i parti tillhandahålla varor, som dessa behöva för sina medlemmars hushållning;
- 2) sprida kunskap om varför och huru konsumenterna måste organisera sig;
- 3) bevaka konsumentorganisationernas intressen på lagstiftningens område;
- 4) uppsamla sparmedel.

Medlemmar i förbundet kunna vara dels konsumentföreningar, dels försäkringsföreningar. I fråga om de senares plats i organisationen hänvisas till den särskilda redogörelsen för Kooperationens försäkringsväsen. Beträffande konsumentföreningarna gäller, att de för att kunna vinna inträde i förbundet skola i sina stadgar ha tillämpat följande grundsatser:

- a) obegränsat medlemsantal;
- b) en röst per medlem;
- c) kontantbetalningssystem;
- d) tio insatser per medlem å lägst tio kronor;
- e) betryggande avskrivningar;
- f) högst 5 proc. ränta å insatser;
- g) 15 proc. av årsöverskottet avsättas till en reservfond samt $2\frac{1}{2}$ proc. till en upplysningsfond;
- h) utbetalning av överskott till medlemmar (och andra) äger rum i förhållande till gjorda inköp;
- i) för medlem, som icke till fullo inbetalt fem insatser, sker utbetalning av överskott genom överföring av hela beloppet till insatskontot och för den som icke inbetalt tio

insatser, genom halva beloppets överförande till insatskontot;

j) för produktion: vid partihandel 30 dagars kredittid.

Vidare är konsumentförening skyldig tillhöra förbundets revisionsavdelning, en bestämmelse som dock endast gäller för nytillträdande förening, medan, som vi tidigare anmärkt, anslutning till revisionsavdelningen är frivillig för de före 1917 till förbundet anslutna föreningarna.

Frågan om inträde i förbundet avgöres av förbundets styrelse. Bifalles förenings inträdesansökan, har förening att erlægga en inträdesavgift av 2 kronor samt att göra en avbetalning av minst 10 kronor på den första insatsen, vilken skall vara till fullo inbetald inom ett år, efter det ansökan om inträde var gjord. Insatsen lyder å ett belopp av 150 kronor. Förenings insatsskyldighet är dock icke begränsad härtill. Stadgarna föreskriva nämligen, att för medlem, som icke är innehavare av insatser till ett antal motsvarande tre tiondelar av sitt eget medlemsantal, sker utdelning av överskott genom överföring till insatskontot. Om medlem innehar insatser utöver detta belopp, överföres hälften av honom tillkommande del i överskottet till hans insatskonto, medan den andra hälften utbetalas kontant. Först när medlem innehar insatser i K. F. till ett antal motsvarande fem tiondelar av sitt eget medlemsantal, utbetalas hela återbäringen kontant. Följaktligen komma föreningarna att hålla ett insatskapital i förbundet, utgörande 75 kronor per ansluten enskild medlem.

Insatserna i förbundet äro ouppsägbara, men medlem är berättigad att efter anmälan därom till förbundets styrelse överlåta insats till annan medlem.

För bedrivande av förbundets upplysningsverksamhet erlägger konsumentförening en årsavgift av 25 öre per medlem och försäkringsförening 5 öre per medlem.

Medlem är berättigad att efter anmälan utträda ur förbundet, dock icke tidigare än två år efter inträdet. Beslut härom

skall för att vara giltigt ha fattats av två på varandra följande sammanträden med den anslutna föreningen och å det sista biträttts av $\frac{2}{3}$ av de närvarande. Skulle medlem företa sådan stadgeändring, att han ej längre fyller de i förbundets stadgar fastställda inträdesvillkoren, kan han uteslutas ur förbundet. Försummelse att erlægga i stadgarna bestämda avgifter utgör också uteslutningsgrund.

Av det överskott, som kan uppkomma på verksamheten, avsättas årligen minst 50 % till förbundets reservfond, och av återstoden kan återbäring ske till medlemmarna i förhållande till gjorda köp. Förbundet kan dock från återbäringsrätt undantaga inköp av vissa varor. Härav har man också begagnat sig, i det mjöl och socker hittills alltid undantagits.

Insatskapitalet förräntas med 5 %.

Förbundets organ äro: kongressen, förvaltningsrådet, styrelsen, revisorerna och distriktsmötena.

Kongressen motsvarar de lokala organisationernas förenings-sammanträde och sammanträder en gång om året, senast under juli månad. Varje ansluten konsumentförening, som fullgjort en insats, äger rätt sända ett ombud till kongressen och dessutom ytterligare ett för varje fullt 500-tal medlemmar föreningen ägde vid senaste årsskiftet. Förening må dock ej sända mer än tio ombud. Varje ombud äger på kongressen en röst.

Kongressen har att behandla förvaltningsrådets, styrelsens och revisorernas berättelser, att besluta om ansvarsfrihet för rådet och styrelsen, fastställa arvode för ledamöterna i förvaltningsrådet och för revisorerna samt att välja revisorer. Dessutom har kongressen att fatta beslut i ärenden, som förelagts densamma dels från förvaltningsrådet och styrelsen och dels från de anslutna föreningarna. Kongressen utser däremot varken förvaltningsråd eller styrelse.

Förvaltningsrådet kan enligt stadgarna bestå av tolv till tjugi ledamöter, vilka väljas av K. F:s distrikt. Enligt vid K. F:s kongress år 1924 fattat beslut skall förvaltningsrådet bestå

av aderton ledamöter.¹⁾ För varje ledamot utses två suppleanter. Då distrikten äro till antalet tretton, innebär detta, att vissa distrikt med hänsyn till sitt högre medlemsantal utse två ledamöter, medan de övriga välja vardera en ledamot. Vid samma kongress infördes den bestämmelsen, att då distrikt har att utse två ledamöter i rådet, "skall minst den ena av dem jämte hans två suppleanter vara personer, som *icke* äro anställda i något till Kooperativa förbundet anslutet företag".

Förvaltningsrådets ledamöter utses för en tid av två år. Halva antalet ledamöter avgår varje år. Ledamot eller suppleant i förvaltningsrådet kan skiljas från sin befattning före mandattidens utgång, om distriktsmöte med minst två tredjedelar av de avgivna rösterna så beslutar. Ett sådant beslut är dock giltigt endast under förutsättning, att ärendet angivits i den av distriktsstyrelsen utfärdade kallelsen till distriktsmöte.

Förvaltningsrådet har till uppgift att välja styrelse för förbundet och att öva tillsyn över styrelsens förvaltning. Dessutom skall till rådets prövning hänskjutas ärenden av principiell art eller av större ekonomisk betydelse, såsom

- 1) utvidgningar av förbundets verksamhetsområde;
- 2) inköp och försäljning av fastigheter;
- 3) fastare placering av penningmedel, som ej behövas för rörelsen;
- 4) kollektivavtal med anställd personal samt
- 5) uteslutning av medlemmar.

Rådet håller fyra ordinarie sammanträden årligen och extra sammanträden, då så påfordras. Vid ordinarie sammanträde skola följande ärenden städse förekomma:

- 1) fråga om sammanträdet blivit stadseenligt utlyst;

¹⁾ Enligt intill 1924 gällande ordning bestod förvaltningsrådet av 15 ledamöter, av vilka 14 utsågos av K. F:s distrikt och en av de till K. F. anslutna försäkringsföreningarna. I samband med den omorganisation av försäkringsväsendet, som beslutats under 1924 och för vars innebörd redogörelse lämnas i det följande, har försäkringsföreningarnas representationsrätt i rådet upphört.

- 2) justering av protokoll från rådets näst föregående sammanträde;
- 3) föredragning av styrelsens protokoll;
- 4) rapporter från styrelsen rörande förvaltningen av förbundets olika verksamhetsgrenar;
- 5) rapporter från förvaltningsrådets utskott;
- 6) av styrelsen hänskjutna frågor.

Rådet har oinskränkt rätt att för sitt uppdrags fullgörande ta del av förbundets räkenskaper och handlingar, att genom delegationer deltaga i besiktningar och inventeringar samt att genom särskilda utskott öva tillsyn över olika områden av verksamheten.

Inom rådet finnas följande sex arbetsutskott: organisationsutskottet, affärsutskottet, industriutskottet, soliditetsutskottet, finansutskottet och avtalsutskottet.¹⁾

Utskottens uppgifter ha fastställts sålunda:

Organisationsutskottet	<i>att noga följa sekretariatet och organisationsavdelningen med dit hörande avdelningars verksamhet;</i>
affärsutskottet	<i>att sammalunda följa samtliga affärsavdelningars rörelse och organisation;</i>
industriutskottet	<i>att följa förbundets industriföretag, göra sig förtroget med kvaliteten av resp. företags produkter samt företagens driftskostnader och konkurrensförmåga;</i>
soliditetsutskottet	<i>att övervaka fordringarna och revisionsväsendet;</i>
finansutskottet	<i>att följa finansförvaltningen, kassa- och räkenskapsavdelningarna och på grund därav pröva månadsbalanserna samt att före rådets behandling av bokslutet</i>

¹⁾ Från hösten 1924 finnes jämväl ett försäkringsutskott med uppgift att övervaka Kooperationens försäkringsverksamhet.

pröva dess olika poster samt därvid noga ta kännedom om i balansräkningen upptagna tillgångar och skulder;

avtalsutskottet

att följa förbundets arbetsavtalsförhållanden.

Innan sådant ärende, som hör under rådets avgörande, förelägges rådssammanträdet, skall detsamma underställas det eller de utskott, inom vars område ärendet faller.

Angående val av styrelse föreskrives i rådets arbetsordning, att sådant val skall av förvaltningsrådet företas efter att rådet inhämtat styrelsens mening samt att varje ledamot väljes särskilt med hänsyn till den verksamhetsgren inom förbundet, för vilken han är inför förvaltningsrådet ansvarig chef.

Styrelsen, som är förbundets förvaltande organ, består av från fyra till sju ledamöter valda för två år.

Styrelseledamot kan skiljas från sitt uppdrag, innan mandatiden gått till ända, om två tredjedelar av förvaltningsrådets medlemmar äro ense därom.

Styrelsen består obligatoriskt av cheferna för förbundets tre huvudavdelningar. Dessa äro organisationsavdelningen, varuavdelningen samt kassa- och räkenskapsavdelningen.

Varje avdelning ledes av en chef: organisationsavdelningen av förbundets sekreterare, varuavdelningen av affärschefen samt kassa- och räkenskapsavdelningen av kassachefen.

De tre huvudavdelningarna äro ur förvaltningssynpunkt uppdelade i underavdelningar enligt följande schema:

Organisationsavdelningen:

Sekretariatet

Tidningsavdelningen

Studieavdelningen

Förlaget.

Varuavdelningen:

Fabriksvaruavdelningen

Viktualieavdelningen

Kolonialvaruavdelningen
 Manufakturavdelningen
 Skoavdelningen
 Husgerådsavdelningen
 Industriföretagen.

Kassa- och räkenskapsavdelningen:

Kassaavdelningen (i vilken sparkassan ingår)
 Räkenskapsavdelningen
 Revisionsavdelningen
 Soliditetsavdelningen och platsförmedlingen.

Med undantag för sekretariatet, vars ledning utövas direkt av förbundets sekreterare, samt kassa- och revisionsavdelningarna, som ledas av kassachefen, finnas för de olika underavdelningarna särskilda avdelningschefer, som enligt av styrelsen fastställd instruktion handlägga de löpande ärendena inom avdelningarnas verksamhetsområden. Ärenden av större betydelse avgöras däremot av styrelsen.

Revisorernas uppgift är att granska förvaltningsrådets verksamhet, styrelsens förvaltning och förbundets räkenskaper. De äro till antalet tre och utses av kongressen för en tid av två år, med avgång växelvis två och en för varje år.

K. F:s distrikt ha till uppgift "att å förbundets vägnar handhåva den lokala propagandan, att utöva tillsyn över dess revisionsväsen samt att bereda tillfälle till rådpläging mellan distriktets kooperatörer rörande gemensamma angelägenheter. Därjämte äga distrikten utse ledamöter och suppleanter i Kooperativa förbundets förvaltningsråd".

Distrikten, i vilka de till K. F. anslutna föreningarna obligatoriskt ingå — med undantag för försäkringsföreningarna, vilka icke kunna tillhöra distrikt — äro tretton till antalet och indelade på följande sätt:

1. Stockholms stad och Gottlands län,
2. Stockholms, Uppsala och Västmanlands län,
3. Södermanlands och Östergötlands län,

4. Jönköpings, Kronobergs och Kalmar län,
5. Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län,
6. Hallands, Göteborgs och Bohus län,
7. Skaraborgs och Älvsborgs län,
8. Värmlands och Örebro län,
9. Kopparbergs län,
10. Gävleborgs län,
11. Västernorrlands län,
12. Jämtlands län,
13. Västerbottens och Norrbottens län.

Distrikten n:r 1, 3, 5, 8 och 10 utse vardera *två* ordinarie ledamöter och distrikten n:r 2, 4, 6, 7, 9, 11, 12 och 13 vardera *en* ordinarie ledamot i förvaltningsrådet.

En gång årligen under september månad håller varje distrikt ordinarie distriktsmöte, till vilket föreningarna äga rätt att sända ombud enligt samma grunder som till K. F:s kongress.

Vid distriktsmötet förekomma utom formella ärenden och val redogörelse för verksamheten inom distriktets föreningar. Denna redogörelse lämnas av den vid förbundets revisionsavdelning anställda revisor, som har distriktet till verksamhetsområde. Vidare förekommer behandling dels av frågor, som hänskjutits från K. F. eller distriktets styrelse, samt dels av motioner från anslutna föreningar.

Distriktets styrelse består av tre till fem ledamöter. Det är i stadgarna föreskrivet, att förvaltningsrådets ledamot för distriktet skall tillhöra styrelsen.

Verksamhet.

Arten av förbundets verksamhet samt dess uppdelning på de förut nämnda huvudavdelningarna framgår av följande redogörelse.

Till organisationsavdelningen med dess underavdelningar sekretariatet, tidningsavdelningen, studieavdelningen och för-

laget höra alla de ärenden, som sammanhånga med det allmänna organisations- och upplysningsarbetet. Sekretariatet har till uppgift att handleda blivande föreningar, att stå i gång varande föreningar till råds i organisatoriska och juridiska angelägenheter, att företräda konsumentkooperationens intressen inom det offentliga livet samt uppehålla förbindelse med de konsumentkooperativa organisationerna i andra länder och med den av dessa organisationer år 1895 bildade internationella samman slutningen, Internationella kooperativa alliansen.

En av de viktigaste bland de antydda uppgifterna är handledningen av de under bildning varande konsumtionsföreningarna, då ju därav i hög grad beror, vilken utvecklingskraft de blivande föreningarna komma att få. Förbundet inskränker sig därvid icke till att söka förmå föreningarna att antaga de mönsterstadgar för konsumtionsföreningar, vari den konsumentkooperativa rörelsens organisatoriska erfarenheter kommit till uttryck, utan vill med sin rådgivande verksamhet bidra till att de nya föreningarna starta utifrån sådana allmänna förutsättningar, att de kunna bli sina medlemmar till största möjliga gagn. Att en förening redan från början bör ha anslutning från ett så stort antal hushåll, att en ekonomiskt fördelaktig drift kan med säkerhet påräknas samt att medlemmarna före verksamhetens öppnande kontant inbetala ett så stort insatskapital, att det rimligen svarar mot företagets behov, äro de huvudpunkter, som förbundet söker klargöra för de nya föreningarna. Genom sekretariatet vakar förbundet också över att den lokala konsumentorganisationen blir i möjligaste mån enhetlig och söker hindra, att mer än en förening bildas inom varje naturligt befolkningsområde eller verkar för att flera redan befintliga sådana sammanslås. I här berörda avseende samarbetar sekretariatet med distrikten.

Ledningen av den på annat ställe omnämnda gruppverksamheten inom konsumtionsföreningarna, för vilken utgives ett periodiskt instruktionsblad benämnt Kooperativa gruppen, hör också till sekretariatets uppgifter.

Tidningsavdelningen handhar skötseln av förbundets pressväsen. Efter att Social tidskrift, som tidigare nämnts, under åren 1901—1903 verkat som kooperationens organ och efter det att den av förbundet år 1904 startade Kooperatören intill utgången av 1913 utgivits som tidning, vidtogs från ingången av 1914 en genomgripande omläggning av förbundets pressväsen. Sålunda utgives sedan början av 1914 en kooperativ folktidning, Konsumentbladet, innehållande populära artiklar dels om kooperationens grundsatser, dels också om aktuella frågor inom rörelsen. Tidningen utgår i en upplaga av 120,000 exemplar.

Jämsides därmed utgives en facktidskrift, Kooperatören, organ för den kooperativa rörelsen i Sverige, vilken numera utkommer med 24 nummer per år och som är särskilt avsedd för styrelsemedlemmar, revisorer samt föreståndare och annan personal i konsumtionsföreningarna och i överensstämmelse härmed på ett mera fackmässigt sätt belyser olika frågor rörande kooperativ teori och praktik samt dessutom ger en fortlöpande ekonomisk översikt.

Studieavdelningen, vilken startade hösten 1918, har till egentlig uppgift att bereda utbildningsmöjligheter för den i kooperationens tjänst stående personalen men utför även ett icke ringa arbete i den allmänna medlemsupplysningens tjänst. Detta sker främst genom att avdelningen är föreningarna behjälplig med att organisera föreläsningsskurser i kooperativa och allmänt ekonomiska ämnen. Till denna allmänna upplysningsverksamhet kunna också hänföras de s. k. sommarskolorna, som anordnats sedan år 1920. Dessa skolor, som äro förlagda till den vanliga semestertiden och pågå i längst 14 dagar med tvenne var för sig fullt avslutade veckoprogram, upptagande föreläsningar om kooperation, nationalekonomi eller därmed besläktade ämnen, frekventeras av såväl medlemmar som personal i konsumtionsföreningarna.

Avdelningens viktigaste uppgifter ligga dock inom den egentliga personalutbildningens område. En hel rad av för föreståndare avsedda kurser har under årens lopp hållits. Redan de närmaste åren innan avdelningen öppnades, hade förbundet

arrangerat kurser för föreståndare, vilka hölls under medverkan av bl. a. lärare vid Handelshögskolan i Stockholm. År 1919 och 1920 hölls ett antal kurser på vardera en månad i olika delar av landet, och hösten 1923 hölls en för blivande affärsföreståndare lämpad kurs under 8 veckor i Stockholms graninsskap. Denna kurs var på visst sätt kombinerad med den undervisning per korrespondens, som studieavdelningen bedriver, och avsåg att utgöra ett komplement till denna. Korrespondensundervisningen startade i februari 1919 med en kurs i bokföring. Sedermera ha kurser i nya ämnen tillkommit. Vid ingången av 1924 meddelade avdelningen undervisning i följande för kooperativa affärsföreståndare och förtroendemän betydelsefulla ämnen: bokföring, räkning, bankkännedom, svenska språket, handelskorrespondens och nationalekonomi. Dessutom lämnar avdelningen även undervisning i några allmänna ämnen.

Förlaget har till uppgift dels att tillhandahålla arbetsmaterial åt konsumtionsföreningarna och dels att utge litteratur. Förlagsverksamheten i egentlig mening har hittills huvudsakligen omfattat instruktionsskrifter samt framställningar i kooperativa ämnen. Under senare år har förlaget emellertid även utgivit allmän ekonomisk litteratur.

Varuavdelningen omfattar all den varuanskaffningsverksamhet, som förbundet driver för de anslutna föreningarnas räkning. Denna verksamhet har, som framgår av den inledningsvis lämnade översikten över förbundets tidigare rörelse, från början varit synnerligen begränsad men så småningom utvecklats till att omfatta allt flera varuslag. Till och med år 1919 omslöt varuavdelningens verksamhet i stort sett endast sådana varor, som ingå i den vanliga specerihandeln. År 1920 tog förbundet det första steget utöver denna gräns, i det att anskaffning av textilvaror påbörjades. År 1922 startade förbundet anskaffning av skor, och under 1923 igångsattes liknande verksamhet för glas och porslin samt husgerädsartiklar i allmänhet. Omfattningen av förbundets partihandelsverksamhet, vad beträffar arten och mångfalden av de varor, som ingå i

omsättningen, framgår för övrigt av de förut anförda namnen på de sex centrala inköpsavdelningarna.

Dessa avdelningar, vilkas verksamhet är förlagd till förbundets huvudkontor i Stockholm, tjänstgöra uteslutande som anskaffningsorgan. De fastställa även försäljningspriser på varorna från varuavdelningen till de anslutna föreningarna.

De olika inköpsavdelningarnas del i varuavdelningens hela omsättning framgår av nedanstående sifferuppgifter, avseende år 1923.

Viktualieavdelningen	kr. 31,444,976: 42
Fabriksvaruavdelningen	„ 25,077,594: 96
Kolonialvaruavdelningen	„ 6,935,567: 72
Förlaget	„ 918,163: 22
Manufakturavdelningen	„ 3,290,059: 10
Skoavdelningen	„ 4,364,636: 56
Husgerådsavdelningen	„ 202,181: —
Provisionsförsäljning	„ 55,222: 52
Summa	kr. 72,288,401: 50

Som synes härav, nådde under 1923 viktualieavdelningen högst bland de olika avdelningarna, närmast följd av fabriksvaruavdelningen. I sifferuppställningen härövan redovisas under särskild rubrik den del av omsättningen, som utgöres av i kommission försålda varor. Denna verksamhet är dock numera av ytterst blygsamma dimensioner. Vi ha även medtagit förlagets omsättningssiffror, ehuru förlaget organisatoriskt icke hör till förbundets varuavdelning.

Avsättningen av varor till de anslutna föreningarna sker genom ett antal försäljningskontor, belägna i olika delar av landet, vart och ett utgörande centrum inom ett försäljningsdistrikt, vars omfattning beror dels på föreningarnas utbredning och styrka och dels på kommunikationsförhållandena.

Försäljningskontoren voro vid 1924 års ingång till antalet nio och belägna i följande städer: Stockholm, Norrköping, Malmö, Göteborg, Kristinehamn, Gävle, Sundsvall, Östersund och

Luleå. Dessutom finnas vid viktiga trafikpunkter inom sådana delar av försäljningsdistrikten, som äro belägna på längre avstånd från försäljningskontoret, depåer av större eller mindre omfattning. Dessa depåer sortera under sitt distrikts försäljningskontor. Försäljningskontoren företaga inga som helst inköp utan äro uteslutande inriktade på avsättningen. Förbindelserna mellan försäljningskontoren och föreningarna uppehållas mestadels per telefon eller korrespondens. På lämpliga punkter inom försäljningsdistrikten anordnas i regel en gång om året s. k. uppköpsmöten, vartill föreningarna inom området inbjudas sända sina föreståndare. Vid dessa möten äro anordnade utställningar av de varor, förbundet tillhandahåller. Det ges vid uppköpsmötena även tillfälle för föreningarnas uppköpare att framföra önskemål i olika avseenden. I uppköpsmötets program ingå dessutom stundom redogörelser för och överläggning i någon inom rörelsen aktuell angelägenhet.

Varje försäljningskontor ledes av en särskild föreståndare, som har att enligt från inköpsavdelningarna utfärdade direktiv leda försäljningsarbetet inom distriktet. Följande uppgifter för år 1923 visa, hur varuavdelningens omsättning fördelar sig på de olika försäljningskontoren.

Stockholm	kr. 19,696,321 : 58
Norrköping	„ 6,604,299 : 07
Malmö	„ 7,736,024 : 16
Göteborg	„ 6,711,278 : 18
Kristinehamn	„ 4,446,940 : 05
Gävle	„ 11,410,006 : 57
Sundsvall	„ 8,024,757 : 48
Östersund	„ 3,304,880 : 32
Luleå	„ 4,353,894 : 09
Hela landet	kr. 72,288,401 : 50

Som synes härav, är stockholmskontoret det största med en omsättning av nära 20 milj. kronor. Andra plats intages av Gävlekontoret med en omsättning av cirka 11½ milj. kronor.

Inom varuavdelningens ram faller också den produktion, förbundet bedriver.

Tidigare är redogjort för hur förbundet under trycket av de svårigheter, som skapades genom den dåvarande margarinkartellens vägran att låta förbundet försälja margarin i kommission till konsumtionsföreningarna, år 1909 inköpte en i Vänersborg belägen margarinfabrik, vilken emellertid avyttrades år 1914, då den icke kunde fylla förbundets växande anspråk. På grund av vad som förevarit, ansåg sig dock förbundet nödsakat att, så snart möjlighet därtill fanns, trygga tillgången på margarin. Uppförandet av en margarinfabrik, vilket tog sin början under år 1918 på den av förbundet förvärvade industritomten i Norrköping, var därför en såväl psykologiskt som ekonomiskt naturlig konsekvens av den tidigare margarinstriden. Fabriken igångsattes hösten 1921, och nu liksom förra gången, då förbundet trädde in på margarinproduktionens område, följde en stark prissänkning, vilken blev ännu starkare, sedan margarinkartellen i mars 1922 upphörde med sin gemensamma prissättning. Efter en period av mycket häftig konkurrens mellan de olika fabrikerna inträdde senare någon stabilisering. Sedan förbundets margarinfabrik startades, har K. F:s margarinförsäljning ökats i så hög grad, att en fördubbling av fabriken maskinella utrustning har måst företagas. Ytterligare utvidgningar ha planerats att utföras under år 1924.

I oktober 1922 förvärvade K. F. den vid inloppet till Stockholm belägna kvarnen Tre Kronor. Köpet skedde på sådant sätt, att förbundet förvärvade aktierna i Qvarnaktiebolaget Tre Kronor. Efter att kvarnen drivits för förbundets räkning från tiden för övertagandet och intill mitten av 1923, inställdes driften för att möjliggöra en modernisering av kvarnen och en ökning av dess tillverkningskapacitet. Efter ombyggnaden uppgår denna till 2,300 säckar spannmål per dygn. Denna tillverkning beräknades vid tiden för inköpet av kvarnen icke endast motsvara förbundets mjölavsättning utan även något överskrida denna. Emellertid har förbundets avsättning av mjöl till föreningarna ökats så avsevärt sedan hösten 1922, att det

icke är möjligt täcka hela behovet med tillverkningen från Tre Kronor. Förbundet har därför i samverkan med Konsumtionsföreningen Göteborg inköpt aktierna i Göteborgs Ångkvarns- och Ångbageriaktiebolag. Detta aktiebolag äger i Göteborg icke endast fin- och spisbrödsbagerier utan även en kvarn, låt vara av mindre dimensioner. Den har dock ansetts utgöra en värdefull tillökning i förbundets kvarnindustriella utrustning. Bolagets bagerirörelse drives för Konsumtionsföreningen Göteborgs räkning.

Sedan år 1920 har förbundet bedrivit tillverkning av kemisk-tekniska artiklar i Malmö samt förpackning av kryddor och te. Hela denna avdelning står dock ännu på försöksstadiet, och dess verksamhet är på grund därav icke så betydande. Vid tre av sina försäljningskontor har förbundet inrättat kafferosterier.

I syfte att vinna ett lämpligt tomtområde för framtida industriföretag inköpte förbundet i slutet av år 1923 hela den ö, Hästholmen, på vilken kvarnen Tre Kronor är belägen. Ön har en areal av 232,000 kvadratmeter. För att ge Hästholmen landförbindelse har under år 1924 uppförts en bro mellan ön och fastlandet.

I samband med framställningen om varuavdelningens verksamhet torde det vara lämpligt att redogöra för den organiserade samverkan ifråga om inköp, som består mellan de skandinaviska ländernas konsumentkooperativa centralorganisationer. Tanken på ett sådant samarbete hade vid flera tillfällen varit uppe till diskussion inom skandinaviska kooperativa kretsar; men det var först under krigsåren, som tanken mognade och tog form. På inbjudan av Kooperativa förbundet i Sverige sammanträdde i början av år 1918 representanter för de nordiska ländernas konsumentkooperation till en överläggning i Malmö, varvid man enades om vissa riktlinjer för det ifrågasatta arbetet, och vid ett i juli månad samma år hållet nytt sammanträde i Kristiania konstituerades det gemensamma parti-handelsföretaget, som fick namnet Nordisk Andelsförbund. Förbundet, som i dagligt tal kallas N. A. F., består av Kooperativa förbundet i Sverige, Fællesforeningen for Danmarks

Brugsforeninger och Norges kooperative landsforening samt har sitt säte i Köpenhamn. Dess uppgift är att åt medlemmarna anskaffa i främsta rummet kolonialvaror. Efter generalförsamlingens beslut kan dock verksamheten utvecklas till att omfatta industriell produktion, rederirörelse och plantage-drift.

Varje medlem i N. A. F. skall teckna en insats av 50,000 kronor för varje påbörjat 10-miljontal av sin omsättning. Insatserna gäldas kontant eller efter beslut av styrelsen. Då verksamheten icke krävt något större kapital, har hittills endast en mindre del av insatserna inbetalts.

Överskottet på verksamheten fördelas i förhållande till av medlemmarna gjorda inköp. Återbäringen överföres till medlems reservfondskonto, intill dess detta uppgår till samma höjd som medlems insatsskyldighet, varefter medlem är berättigad kontant utfå återbäringen.

Enligt N. A. F:s bokslut ³¹/₁₂ 1923 tedde sig medlemmarnas insatsskyldighet på följande sätt (i parentes anges det faktiskt inbetalade insatskapitalet):

Fællesforeningen for Danmarks Brugs-

foreninger	kr. 550,000	(45,000)
Kooperativa förbundet	„ 250,000	(15,000)
Norges kooperative landsforening	„ 50,000	(5,000)
	Kr. 850,000 (65,000)	

Medlemmarnas tillgodohavande i reservfonden fördelade sig sålunda:

Fællesforeningen for Danmarks Brugsfor-

eninger	kr. 451,844:87
Kooperativa förbundet	„ 153,876:41
Norges kooperative landsforening	„ 31,015:59
	Kr. 636,736:87

Denna summa representerar sålunda den återbäring på köpta varor, som medlemmarna tillgodogjorts sedan verksamheten startades.

N. A. F:s högsta myndighet är generalförsamlingen, vilken består av två representanter för varje medlem samt ytterligare tolv representanter, som utses av medlemmarna med hänsyn tagen till dessas insatskapital och varuinköp. Enligt denna ordning hade de olika länderna år 1923 följande representation i generalförsamlingen: Danmark 9, Sverige 6 och Norge 3 representanter. Generalförsamlingen har att avgöra fråga om ansvarsfrihet för styrelsen, att besluta om överskottets användning, att utse styrelse samt att avgöra de ärenden, som framlagts av styrelsen eller medlemmarna.

Styrelsen, som har ansvaret för förbundets verksamhet, består av sex ledamöter. De olika länderna skola företrädas i styrelsen i förhållande till deras representation i generalförsamlingen. Revisionen av förbundets räkenskaper är ordnad så att själva siffergranskningen utföres av en av danska staten auktoriserad revisor, medan den egentliga revisionen verkställes av trenne av medlemmarna var för sig utsedda revisorer.

Förbundets verksamhet, som bedrivs dels vid huvudkontoret i Köpenhamn och dels vid ett filialkontor i London, har hittills omfattat anskaffning av kolonialvaror. Medlemmarna ha intet som helst köptvång.

Av nedanstående tabell framgår förbundets totala omsättning sedan verksamhetens början, dess fördelning på de olika länderna samt det ekonomiska resultatet:

År	Omsättning Kr.	Omsättningens procentuella fördelning			Netto Kr.
		Danmark	Sverige	Norge	
1919.....	9,647,649	73,8	23,2	3,0	198,468
1920.....	11,224,191	64,7	23,7	11,6	143,813
1921.....	11,385,492	75,9	21,0	3,1	154,761
1922.....	13,177,517	63,0	32,7	4,3	164,823
1923.....	17,691,406	60,7	35,6	3,7	194,677

Kassa- och räkenskapsavdelningens uppgifter torde rätt väl framgå av avdelningens namn. Sålunda sorterar det till för-

bundets huvudkontor centraliserade räkenskapsväsendet liksom förbundets kassaväsen och penningförvaltning under denna avdelning. Dess uppgifter äro sålunda i högre grad än någon annan av de förut nämnda avdelningarna av inre, förvaltningsmässig karaktär. En framställning av dess verksamhet skulle sålunda med nödvändighet komma att till väsentlig del innefatta en redogörelse för förbundets inre, tekniska organisation, vilket dock ligger utom ramen för denna redogörelse. Avdelningen har sig emellertid även ålagd uppgifter, som stå i samband med de sidor av kooperationens verksamhet, vilka äro föremål för denna framställning. Till dessa hör bl. a. den kreditövervakning, som kassa- och räkenskapsavdelningen genom sin underlydande soliditetsavdelning utför. Sedan år 1908 medger Kooperativa förbundet en kredit till sina föreningar på högst 30 dagar, med undantag för sådana varor, för vilka fabrikanter själv bestämt kortare kredittermin, som fallet är exempelvis beträffande socker. Denna bestämmelse, som står i samklang med konsumentkooperationens kontanthandelsprincip, är av grundläggande betydelse för en sund ekonomisk politik i de anslutna föreningarna. Ett strängt fasthållande vid en högsta kredittid av 30 dagar bidrager nämligen i hög grad till att föreningarna avväga lagren efter sina betalningsmöjligheter. Emellertid föreligger ju alltid risken, att enskilda föreningar engagera sig hårdare, än vad deras ekonomiska resurser medgiva, och detta avspeglas då bl. a. däri, att vederbörande föreningar uraktlåta fullgöra sina betalningar inom den i förbundets stadgar angivna tiden. Den ovan nämnda soliditetsavdelningen har att övervaka, att dylikt överskridande icke äger rum, och att ingripa, när ett sådant fall inträffar. Dess verksamhet har haft stor betydelse såväl för de enskilda föreningarna ur de synpunkter, vi ovan utvecklat, som för förbundet, vars förlustrisker på mindre väl skötta föreningar därmed avsevärt begränsats.

Revisionsavdelningen, för vars verksamhet vi tidigare redogjort i samband med föreningarnas inre förhållanden, sorterar

också under kassa- och räkenskapsavdelningen, som utövar den centrala tillsynen över revisionsväsendet.

Inom kassa- och räkenskapsavdelningen finnes även en platsförmedlingsbyrå. Denna har vuxit fram ur de anslutna föreningarnas behov att vid tillsättande av föreståndareplatser kunna få tillgång till ett sakkunnigt och opartiskt omdöme om de sökandes kvalifikationer, sådana dessa kommit till uttryck i deras tidigare verksamhet inom rörelsen.

Slutligen hör till kassa- och räkenskapsavdelningen den av förbundet bedrivna sparkasseverksamheten. Denna påbörjades redan år 1908 men var såväl då som närmast följande år av mycket ringa omfattning. Först från 1910 års ingång begynte verksamheten utvecklas i raskare takt.

Sparkasseverksamhetens utveckling framgår av den här nedan införda tabellen.

Kooperativa förbundets sparkassa.

År	Avdelningar	Motböcker	Insättningar Kronor	Uttagningar Kronor	Insättarna gottskriven ränta Kronor	Innestående Kronor
1908	1	6	2,960	265	34	2,792
1909	2	144	92,128	46,472	979	49,365
1910	133	3,714	718,433	323,461	13,246	457,584
1911	159	6,683	1,216,015	728,069	36,749	982,280
1912	164	8,228	1,508,494	1,156,098	53,078	1,387,754
1913	170	9,772	1,821,897	1,464,621	71,889	1,816,921
1914	168	10,978	1,804,333	1,552,275	92,385	2,161,345
1915	162	12,347	1,864,354	1,478,343	109,040	2,656,396
1916	181	14,462	2,632,010	2,001,457	147,679	3,434,628
1917	188	16,849	4,222,729	2,629,794	218,873	5,246,436
1918	193	19,438	5,384,435	3,733,806	312,381	7,209,447
1919	219	22,143	6,471,039	4,894,792	418,236	9,203,931
1920	288	25,588	7,211,451	6,012,300	506,121	10,909,205
1921	318	28,284	6,081,501	6,086,041	545,726	11,450,392
1922	355	31,271	6,869,432	6,645,432	483,156	12,157,548
1923	398	36,722	8,983,954	7,328,778	544,858	14,357,582

Depositionsräkning.

År	Antal räkningar	Insättningar	Uttagningar	Insättarna gottskriven ränta	Innestående
		Kronor	Kronor	Kronor	Kronor
1919.....	18	89,800	—	675	90,475
1920.....	410	1,170,890	172,763	38,872	1,127,474
1921.....	612	964,024	617,294	95,329	1,569,533
1922.....	713	1,149,594	750,970	79,187	2,047,343
1923.....	748	527,127	641,910	91,716	2,024,276

Kapitalräkning.

År	Antal räkningar	Insättningar	Uttagningar	Insättarna gottskriven ränta	Innestående
		Kronor	Kronor	Kronor	Kronor
1919.....	1	1,000	—	6	1,006
1920.....	83	179,544	3,044	3,110	180,616
1921.....	259	434,283	40,822	17,976	592,052
1922.....	761	1,780,735	341,432	61,055	2,092,410
1923.....	1,388	1,872,069	737,610	123,489	3,350,358

Som framgår av tabellerna, mottar förbundet sedan år 1919 sparmedel icke endast å vanlig sparkasseräkning utan även å depositions- och kapitalräkning. Sparkasseräkningen har dock nått den ojämförligt största utvecklingen. För de inlånade medlen, vilka uteslutande användas i förbundets egen rörelse, ansvarar K. F. med alla sina tillgångar. Ett stort antal av förbundets föreningar tjänstgöra såsom avdelningar av sparkassan, d. v. s. i så måtto att de mottaga insättningar och verkställa utbetalningar till insättarna. För att förening skall kunna tjänstgöra som avdelning av sparkassan, måste den vara ansluten till förbundets revisionsavdelning.

Då penningrörelsen vid sparkasseavdelning är helt och hållet skild från föreningens egen förvaltning, är den icke underka-

stad kontroll av föreningens egna revisorer eller dess styrelse utan kontrolleras av revisionsavdelningens tjänsteman, som vid sina besök inventerar behållningen av de vid inlåningen använda kontrollmärkena samt verkställer ett sammandrag av rapporterna angående inlåningar och uttagningar samt till K. F. inbetalda och återuppburna medel. För de i sparkassan inlånade medlen betalas i allmänhet samma ränta som i sparbankerna. Följande uppsägningsterminer äro fastställda i sparkassareglementet:

8 dagar,	om det uppsagda beloppet ej överstiger	500 kr.
15	„ „ beloppet överstiger	550 men ej 2,000 „
30	„ „ „ „	2,000 „ „ 5,000 „
45	„ „ „ „	5,000 „ „ 10,000 „
60	„ „ „ „	10,000 „ „ 25,000 „

För belopp därutöver sker uppsägning efter överenskomelse.

För depositions- och kapitalräkning gäller fyra månaders uppsägning.

I samband härmed kan också nämnas den kontokuranträkning för anslutna föreningar, som förbundet öppnade 1919 och å vilken föreningarna kunna placera sina rörliga medel. Då förbundets fordringar hos föreningarna debiteras på kontokuranträkningen, har denna närmast karaktären av en giroräkning med förbundet. För innestående medel gottgöres ränta, liksom föreningarna belastas med ränta å varuskulder efter förfallodagen.

Ekonomisk ställning.

K. F:s egna kapital utgöres av insatser och reservfond.

De anslutna föreningarnas stadgeenliga insatsskyldighet är, som förut nämnts, 75 kr. per varje enskild föreningsmedlem. Liksom förhållandet varit i konsumtionsföreningarna, har även inom förbundet bestämmelsen om insatsskyldigheten upprepad gångar reviderats. Ända fram till 1913 föreskrevs i stadgarna ett minsta insatsbelopp av 20 kr. per föreningsmedlem, men

detta höjdes från och med 1914 till 25 kr. Vid den senaste stadgeändringen höjdes insatsminimum till tre gånger det förutvarande beloppet eller till 75 kr. per medlem i ansluten förening.

Genom den ordning för insatsernas gäldande, som är i stadgarna föreskriven, blir insatskapitalets tillväxt beroende av den till föreningarna utgående återbäringen på deras hos förbundet köpta varor. Kontanta inbetalningar av insatsmedel ha städse spelat en ytterst underordnad roll.

Insatskapitalets storlek under åren 1908—1923 framgår av det å sid. 134—135 meddelade sammandraget av förbundets balanskonton. Räknat per medlem i ansluten förening utgjorde insatskapitalet vid utgången av 1923 11:28 kr., varav synes, att det ännu återstår mycket, innan insatskapitalet tillnärmelsevis motsvarar den stadgeenliga insatsskyldigheten. Insatskapitalets relativa tillväxt beror emellertid i hög grad av förändringarna i själva medlemsbeståndet, då snabb tillväxt av det senare fördröjer utjämnandet av, eller kan rent av vidga, differensen mellan insatskapitalet och insatsskyldigheten. Med hänsyn härtill är det anmärkningsvärt, att trots den hastiga utvecklingen av de anslutna föreningarnas medlemsbestånd det genomsnittliga insatsbeloppet icke oväsentligt höjts år efter år. Från att ha utgjort endast 90 öre per föreningsmedlem år 1908, kr. 1:96 år 1913 och kr. 4:67 år 1918, uppgick det till kr. 9:75 år 1921 och kr. 11:28 år 1923.

I förbundet finnes numera endast en fond, reservfonden, sedan övriga fonder fr. o. m. 1921 överförts till denna.

Även det fonderade kapitalets storlek åren 1908—1923 framgår av det meddelade balanssammandraget. Förbundets hela egna kapital, insatser och fonder, utgjorde år 1908 123,035 kr., 1913 462,826 kr., 1918 2,065,759 kr. och 1923 5,290,694 kr.

Vad förbundets ekonomiska förhållanden i allmänhet beträffar, ger det nämnda balanssammandraget fullständig upplysning därom. Utöver vad redan sagts om det egna kapitalet, torde det vara tillräckligt att hänvisa till siffrorna för 1923. Det framgår av dessa, att förbundets rörelse finansieras för-

Kooperativa förbundets utveckling åren 1908—1923.

År	Antal anslutna före- ningar ¹⁾	De anslutna före- ningarnas medlems- ansluten antal ¹⁾	Minsta insats- belopp per medlem i förening Kr.	Omsättning		Om- kostnader i % av omsätt- ningen	Överskottets fördelning			
				Kronor	Därv i provision Kr.		Ränta på insatser ²⁾	Åter- bäring å varor till medlem- mar ³⁾	Fond- avsett- ning	Övriga ändamål och od- sponera- de medel Kr.
1908.....	376	68,097	20	4,396,650	2,489,807	2,9	2,266	--	57,815	11,674
1909.....	385	71,786	20	4,795,935	1,362,066	3,1	2,877	--	26,998	14,000
1910.....	391	73,545	20	4,513,028	1,063,494	4,4	3,222	34,495	45,333	--
1911.....	469	86,171	20	5,087,776	671,807	5,0	4,352	33,970	61,630	--
1912.....	514	95,418	20	6,744,348	803,208	4,7	6,246	41,699	69,021	1,000
1913.....	557	104,626	20	7,621,395	1,030,390	4,4	8,558	46,915	59,965	2,931
1914.....	584	118,879	25	9,889,253	1,037,887	4,6	11,007	53,187	82,808	16,134
1915.....	675	133,441	25	16,497,641	1,214,719	3,1	14,923	76,168	197,878	20,780
1916.....	771	171,106	25	22,013,041	1,828,622	2,8	18,758	112,727	258,251	35,158
1917.....	820	200,483	25	21,802,604	1,550,047	3,7	24,881	114,711	208,816	84,631
1918.....	843	213,834	25	27,089,733	881,138	4,4	30,836	152,384	121,417	302
1919.....	914	233,460	25	69,149,626	2,179,612	3,0	55,777	364,416	366,745	2,630
1920.....	943	240,716	25	69,519,887	2,346,941	3,2	103,386	308,975	24,457	--
1921.....	924	255,141	75	62,372,275	537,601	3,2	118,077	253,855	122,179	--
1922.....	898	259,388	75	63,824,499	59,741	3,0	126,420	289,094	494,055	--
1923.....	886	274,269	75	72,288,401	55,222	3,0	136,716	390,986	474,613	--

¹⁾ Uppgifterna avse icke de till K. F. anslutna försäkringsföreningarna och deras medlemmar.²⁾ Räntan har under samtliga år utgått med 5 procent.³⁾ Återbäring lämnas ej å s. k. grövre varor (socker och mjöl). — Under de år, återbäring lämnats, har den utgått med

utom genom de till 5,290,694 kr. uppgående egna medlen av det från medlemmarna inlånta kapitalet, vilket belöpte sig till sammanlagt 19,732,216 kr. Utöver dessa bägge poster samt det till 1,002,315 kr. uppgående överskottet, upptager passivsidan endast tvenne poster: lån 363,998 kr. och varuskulder 539,114 kr. Inalles belöpte sig sålunda förbundets skulder till tredje man till 903,112 kr. Tillgångsidan utvisar fastigheter till ett värde av 1,343,719 kr. En jämförelse med skuldsidans lånekonto visar, att fastigheterna äro så gott som fullständigt obelånade. Inventarierna äro fr. o. m. 1919 nedskrivna till en krona. Varulagret belöper sig till ett värde av 5,317,135 kr., utgörande 7,3 % av varuomsättningen under året. Varufordringarna efter avdrag för i förskott betalda varor uppgingo till 856,096 kr., och fordringar mot säkerhet, d. v. s. inneliggande accepter och lån mot inteckning, utgjorde inalles 3,345,087 kr. Posten på bank och obligationer uppgick till 8,952,523 kr., varav obligationer (svenska statens) utgjorde 8,111,587 kr. Kassa-behållningen var 319,612 kr. Att dessa omedelbart likvida medel uppgingo till så stort belopp sammanhänger naturligen med den från medlemmarna bedrivna inlåningen, som föranleder förbundet att hålla en betydande reserv för att kunna möta eventuella anspråk från insättarnas sida. För år 1923 uppgingo kassa, banktillgodohavanden och obligationer till 47 % av inlåningen, varför det sålunda skulle varit förbundet möjligt att omedelbart utbetala praktiskt taget halva insättarebehållningen, utan att förbundets normala rörelse därav hindrats. Även för större delen av den övriga inlåningen hade förbundet uppenbarligen varit i stånd att genom avyttring eller belåning av vissa tillgångar uppbringa täckning inom kort tid.

Under rubriken övriga tillgångar ha sammanförts aktier (huvudsakligen i Qvarnaktiebolaget Tre Kronor och fastighetsaktiebolagen Söderstrand och Tranbodarna samt Stockholms dykeriaktiebolag, som äger Hästholmen) med 4,798,714 kr. samt av förbundet inbetalt garantikapital av 965,000 kr. i de till förbundet anslutna försäkringsföretagen.

Kooperativa förbundets balanskonton åren 1908—1923.

År	A k t i v a								Summa aktiva resp. passiva Kr.
	Fastigheter Kr.	Inventarier Kr.	Varulager Kr.	Varu- fordringar Kr.	Fordringar mot säkerhet Kr.	På bank och obligationer Kr.	Kontant i kassan Kr.	Övriga tillgångar Kr.	
1908.....	—	9,818	221,812	314,705	32,659	15,395	7,472	16,922	618,783
1909.....	125,000	86,114	369,492	430,745	17,088	841	16,789	21,852	1,067,921
1910.....	111,000	77,524	430,956	381,443	15,402	2,662	31,003	25,330	1,075,320
1911.....	111,000	49,646	715,687	577,187	16,188	55,686	45,282	34,204	1,604,880
1912.....	198,851	49,427	998,223	579,190	21,894	171,369	36,171	90,577	2,145,702
1913.....	331,196	41,397	679,771	735,047	26,033	658,876	52,141	89,655	2,614,116
1914.....	208,256	18,122	996,893	999,119	443,250	461,634	56,012	140,824	3,324,110
1915.....	199,756	19,350	1,388,642	1,509,607	392,941	845,712	71,332	277,943	4,705,283
1916.....	417,131	43,497	1,935,803	1,898,095	280,524	1,258,976	86,598	302,326	6,222,950
1917.....	517,131	33,899	2,072,009	2,136,025	215,035	3,218,186	154,311	¹⁾ 380,000	8,726,596
1918.....	1,441,594	27,456	3,090,906	3,568,653	245,007	4,241,194	158,778	¹⁾ 964,500	13,738,088
1919.....	2,459,762	I	8,232,142	4,133,104	449,104	2,150,884	264,458	¹⁾ 964,600	18,654,055
1920.....	3,163,498	I	6,713,219	4,419,097	296,932	4,950,716	271,329	¹⁾ 964,600	20,779,392
1921.....	3,905,356	I	4,704,893	553,472	586,203	7,290,898	118,570	²⁾ 3,289,480	20,448,873
1922.....	4,051,364	I	4,924,782	296,016	2,106,863	7,932,359	252,234	³⁾ 4,344,724	23,909,243
1923.....	3,230,265	I	5,317,135	867,631	2,477,457	8,952,523	319,613	³⁾ 5,763,714	26,928,339

¹⁾ Garantikapital. ²⁾ Garantikapital och a-vista lån. ³⁾ Garantikapital och aktier.

År	P a s s i v a										Överskott
	E g e t k a p i t a l			S k u l d e r							
	Insats- kapital Kr.	Reservfond Kr.	Övriga fonder Kr.	Summa Kr.	Lån Kr.	Skulder till leverantörer Kr.	Å sparkasse-, depositions- och kapital- räkning innesittande Kr.	Övriga skulder Kr.	Summa Kr.		
1908	60,991	45,206	16,838	123,035	5,600	415,629	2,730	34	423,993	71,755	
1909	70,014	72,072	22,601	164,687	302,886	504,987	49,366	2,120	859,359	43,875	
1910	79,090	89,922	26,146	195,158	199,350	138,907	457,584	1,271	797,112	83,350	
1911	113,199	120,970	29,068	263,237	169,341	88,076	982,280	1,994	1,241,691	99,952	
1912	157,836	164,610	38,314	360,760	161,376	111,871	1,387,755	5,974	1,666,976	117,966	
1913	204,957	213,107	44,762	462,826	148,487	61,943	1,816,921	5,570	2,032,921	118,369	
1914	255,474	317,877	1,120	574,471	181,723	225,867	2,161,345	17,568	2,586,503	163,136	
1915	314,956	400,527	1,278	716,761	575,982	356,038	2,656,396	90,357	3,678,773	309,749	
1916	401,556	557,953	41,729	1,001,238	581,194	451,612	3,434,628	329,384	4,796,818	424,894	
1917	526,613	763,537	94,397	1,384,547	648,929	678,991	5,299,059	282,031	6,909,010	433,039	
1918	999,010	970,149	96,600	2,065,759	2,145,632	1,709,680	7,480,298	31,780	11,367,390	304,939	
1919	1,774,228	1,086,736	101,430	2,962,394	3,865,195	1,697,549	9,295,413	43,936	14,902,093	789,568	
1920	2,139,403	1,453,481	¹⁾ 101,430	3,694,314	3,217,190	1,184,944	12,217,295	28,831	16,648,260	436,818	
1921	2,488,615	1,579,368	—	4,067,983	368,870	1,905,931	13,611,977	—	15,886,778	494,111	
1922	2,771,414	1,702,556	—	4,473,970	366,394	1,862,008	16,297,302	—	18,525,704	909,569	
1923	3,094,083	2,196,611	—	5,290,694	363,998	539,114	19,732,218	—	20,635,330	1,002,315	

¹⁾ 1921 överförda till reservfonden.

I syfte att främja den vidare utvecklingen av förbundets industriella verksamhet beslöt kongressen år 1923, att en s. k. produktionsgarantifond skulle uppläggas. Kongressen uppmanade de anslutna föreningarna att i denna fond sammanskjuta ett belopp av minst tio kronor per medlem. Teckningen till fonden gäller för en tid av tjugu år och innebär, att föreningarna åta sig en teckningen motsvarande ansvarighet för förbundets förbindelser att, om så skulle erfordras, tagas i anspråk näst efter reservfonden och insatskapitalet. Vid slutet av maj månad 1924 hade 551 föreningar tecknat sammanlagt 3,422,830 kr. i produktionsgarantifonden, som därmed kommit att icke oväsentligt överskrida den av kongressen begärda minimisumman. Då teckningen till produktionsgarantifonden skett under 1924, förekommer denna fond icke i det här meddelade balanssammandraget.

Försäkringsanstalter.

I de flesta länder, varest konsumentkooperationen nått en högre grad av utveckling, ha i nära anslutning till den kooperativa centralorganisationen upprättats försäkringsanstalter.

Orsakerna härtill äro flera. Konsumentkooperationen syftar genom hela sin verksamhet att hos sina medlemmar inskräpa förutseende och planmässighet i deras hushållning, och försäkringstanken är uppenbarligen nära förknippad med den fostran till ekonomisk omsorg, som ligger i rörelsens linje. För de kooperativa företagen själva föreligger dessutom ett försäkringsbehov, som framträder allt starkare och mångsidigare, ju rikare verksamheten utvecklas. Hit hör i främsta rummet behovet att försäkra de olika företagens egendom — varulager, inventarier och fastigheter — mot brandskada.

Uppgiften att för medlemmarna och deras företag ordna försäkringsverksamhet framstår för Kooperationen som så mycket viktigare, då därmed också möjliggöres att inom de i försäkringslagstiftningen uppdragna gränserna för medlemmarnas gemensamma företag nyttiggöra de betydande fonder, som uppstå vid försäkringsverksamhet.

Det första till konsumentkooperationen knutna försäkringsföretaget var *Ömsesidiga brandförsäkringsföreningen Samarbete*, som trädde i verksamhet den 1 juni år 1908. Föreningen meddelade till en början endast lösöreförsäkring, men vidgade år 1917 sin verksamhet till att omfatta försäkring jämväl av fastigheter. År 1924 har beslutats att ytterligare utvidga verksamheten, så att föreningen, vars firma samtidigt ändrats till Försäkringsanstalten Samarbete — ömsesidig —, enligt sitt nya reglemente kan utöva följande slag av försäkringsrörelse:

- 1) brandförsäkring av fast och lös egendom;
- 2) vattenskadeförsäkring;
- 3) glasförsäkring;
- 4) stöld- och inbrottsförsäkring;
- 5) maskinförsäkring;
- 6) garantiförsäkring eller försäkring mot förlust genom bristande redovisning;
- 7) automobilförsäkring;
- 8) ansvars- (skadestånds-) försäkring;
- 9) olycksfallsförsäkring.

I samband med den sålunda beslutade utvidgningen har företags en genomgripande omgestaltning av föreningens organisation. Tidigare var organisationen grundad på delägarna-försäkringstagarnas direkta inflytande vid det årliga föreningssammanträdet. Detta möjliggjorde emellertid endast för de delägare, som voro bosatta på sammanträdesorten, att delta och gav överhuvudtaget ringa fasthet åt föreningens parlamentariska organisation. Sedan Kooperativa förbundet år 1914 tillskjutit ett garantikapital av 100,000 kronor, vilket år 1917 i samband med anstaltens upptagande av fastighetsförsäkring ökades till 300,000 kronor, gavs åt förbundet rätt att vid föreningssammanträdet låta sig representeras av 100 ombud.

Enligt det år 1924 beslutade reglementet, har anstalten följande administrativa organ:

- representantförsamlingen;
- styrelsen.

Representantförsamlingen utses av K. F:s kongress och består av 21 ledamöter och 10 suppleanter för dessa. Varje ledamot har en röst. Endast delägare-försäkringstagare kunna väljas till ledamöter eller suppleanter. Personer i anstaltens tjänst äro icke valbara, ej heller ledamöter av K. F:s styrelse eller förvaltningsråd. Ledamöter och suppleanter av representantförsamlingen väljas för två år, varvid 12 ledamöter avgå det ena året och 9 det andra.

Representantförsamlingen sammanträder årligen till ordinarie stämma, varvid verksamhets- och revisionsberättelserna föredragas, balansräkning fastställs och beslut angående ansvarsfrihet för styrelsen och disposition av överskott fattas. Dessutom förrättas val av revisorer och avgöras övriga ärenden, såsom exempelvis motioner från delägarna och förslag från styrelsen. Anstaltens förvaltande organ, som är styrelsen och som består av tre till fem ledamöter, utses däremot icke av representantskapet utan av K. F:s förvaltningsråd.

Ifråga om garantikapitalet heter det i det nya reglementet, att K. F. i mån av behov tillskjuter erforderligt belopp, lägst 500,000 kr. och högst 1,000,000 kronor. Utöver garantikapitalets maximibelopp är garanten icke pliktig tillskjuta något ytterligare kapital. Garantikapitalet är från K. F:s sida ouppsägbart. Representantförsamlingens stämma kan dock besluta att helt eller delvis återbetala garantikapitalet, när anstaltens reservfond uppgår till ett belopp, motsvarande tio gånger det inbetalda garantikapitalet. K. F. är berättigat åtnjuta 5 % årlig ränta på garantikapitalet, men denna rätt inträder först efter det lagenliga avsättningar till försäkrings- och säkerhetsfonderna skett. För anstaltens förbindelser svara i första rummet anstaltens fonder och garantikapitalet upp till dess maximibelopp och därefter delägarna i förhållande till vars och ens årspremier. I denna delägarnas ansvarighet inbegripas dock icke ansvars- och olycksfallsförsäkringstagare.

Livförsäkringsanstalten Folket, ömsesidig, som år 1914 anslöt sig till K. F., har uppkommit genom omorganisation av den

år 1898 bildade, på uttaxeringsprincipen vilande, Sveriges praktiska livförsäkringsförening.

Folket har liksom Samarbete under år 1924 beslutat en omläggning av sin organisation, så att denna med undantag för en mindre avvikelse blir av samma art som den, för vilken vi nyss redogjort. Det torde dock vara motiverat att i korthet redogöra för anstaltens hittillsvarande organisation.

Enligt denna voro anstaltens administrativa organ:

- 1) ombudsmötet;
- 2) representantförsamlingen;
- 3) centralstyrelsen.

Ombudsmötet, som sammanträdde vart femte år, bestod av 40 ombud, valda av anstaltens delägare-försäkringstagare. Till ombud kunde utses endast delägare. Valet av ombud föresiggick i valkretsar, som var och en skulle omfatta minst $\frac{1}{40}$ av anstaltens delägare. Valsedel kunde insändas jämväl per post.

Ombudsmötet hade utom formella ärenden att behandla femårsberättelse över anstaltens verksamhet, att besluta om alla ändringar i anstaltens reglemente samt om ändring eller tillägg av grunderna för anstaltens verksamhet. Dessutom utsåg ombudsmötet 15 ledamöter i anstaltens representantförsamling. Till ledamot av representantförsamlingen kunde ombudsmötet icke utse aktieägare i förlagsaktiebolaget, ledamot i centralstyrelse eller i anstalten anställd. Den sistnämnda bestämmelsen gällde dock med undantag för tre ledamöter, föreslagna av anstaltens fast anställda distriktsombudsmän.

Representantförsamlingen bestod av, förutom de av ombudsmötet valda 15 ledamöterna, ytterligare 15 ledamöter valda av det förlagsaktiebolag, som tillskjutit anstaltens till 600,000 kr. uppgående garantikapital. Den sammanträdde årligen och behandlade därvid centralstyrelsens och revisorernas berättelser, fastställde balansräkningen samt beslutade om ansvarsfrihet och disposition av överskott. Därjämte utsåg representantförsamlingen centralstyrelse.

Centralstyrelsen, anstaltens förvaltande organ, bestod av 5 till 9 ledamöter, alla delägare i anstalten. En av dess leda-

möter skulle väljas inom förslag av anstaltens fast anställda distriktsombudsmän.

Organisationen, som sålunda avsåg att tillförsäkra delägarna försäkringstagarna inflytande på anstaltens förvaltning, var i så måtto mindre effektiv, som delägarna i ytterst ringa utsträckning begagnade sig av denna sin rätt. I valet till ombudsmötet år 1919 deltog av omkring 60,000 delägare endast 1,423, och år 1924 gjorde blott 1,337 av de 100,000 delägarna bruk av sin rösträtt. Som följd härav blevo vissa ombud valda med ytterligt få röster. Vid sådant förhållande lämnades fältet öppet för tillfälliga inflytelser, och det riskerades, att representationen icke blev ett uttryck för en fast och medveten delägareopinion.

Enligt den år 1924 beslutade omorganisationen avskaffas ombudsmötet, och Kooperativa förbundets kongress utser på samma sätt som i fråga om Samarbete en representantförsamling, i detta fall bestående av 24 ledamöter och 12 suppleanter. Tre ledamöter och två suppleanter skola utses inom förslag av anstaltens fast anställda distriktsombudsmän. Med detta undantag kunna utses endast delägare, som icke äro fast anställda i anstalten. Ledamöter i K. F:s styrelse eller förvaltningsråd kunna icke väljas till representantförsamlingen. Ledamöter och suppleanter väljas för två år, och halva antalet avgår varje år.

Vidare skall enligt den nu beslutade ordningen anstaltens för-lagsaktiebolag upplösas, och K. F., som under senare år innehaft praktiskt taget hela aktiekapitalet i detta, inträder direkt som garant och utan rätt att utse ledamöter i representantförsamlingen.

Den sålunda utsedda representantförsamlingen sammanträder årligen och har därvid att behandla förvaltnings- och revisionsberättelser, fastställa balansräkning, besluta om ansvarsfrihet för styrelsen och om disposition av överskott. Dessutom väljer församlingen revisorer för anstalten och beslutar i övriga ärenden, som till församlingen hänskjutits, såsom exempelvis förslag från delägarna och från styrelsen.

Anstaltens styrelse, bestående av 3 till 5 ledamöter, utses däremot av K. F:s förvaltningsråd. En av dessa ledamöter skall utses inom ramen av ett av distriktsombudsmännen upprättat förslag. Folkets parlamentariska organisation skiljer sig från Samarbetes på den punkten, att i Folket distriktsombudsmännen tillförsäkrats en viss representation i representantförsamling och styrelse, i likhet med vad redan tidigare varit gällande i anstalten.

Omorganisationen innebär, att K. F. genom förvaltningsrådet får ansvaret för förvaltningen, medan en församling av delägare ansvarar för kontrollen och överskottens användning.

För övrigt innebär den beslutade omorganisationen, att möjlighet är given att få en till personsammansättningen likformig styrelse för de båda anstalterna Samarbete och Folket och att sålunda konsumentkooperationens försäkringsväsen får en möjligast enhetlig ledning.

Om anstalten Folkets reglemente är i övrigt att anföras, att ansvarigheten för anstaltens förbindelser är begränsad till dess tillgångar, att garantikapitalet är fastställt till 600,000 kronor och att garanten — Kooperativa förbundet — icke är pliktig tillskjuta något ytterligare belopp. Garantikapitalet förräntas med 5 %, som utgår, sedan av uppkommet överskott avsättning skett till premieåterbäringsreserven och till säkerhetsfonden.

Det tredje av de till konsumentkooperationen knutna försäkningsföretagen, *Ömsesidiga försäkringsföreningen Garanti*, startades år 1915 med syfte att meddela garantiförsäkring av redovisningsskyldiga. Föreningens verksamhet är i förhållande till branschens jämförelsevis ringa omfång ganska betydande, med ett antal försäkringar ³¹/₁₂ 1923 av 292 och en försäkringssumma av 1,838,900 kr. K. F. har i föreningen tillskjutit ett garantikapital av 20,000 kr. Den beslutade omorganisationen av Samarbete innebär, att denna anstalt skall övertaga den av Garanti drivna rörelsen.

Vi återgiva här balanskontona för samtliga försäkringsanstalterna per den ³¹/₁₂ 1923.

Balansräkningar ^{31/12} 1923 för »Samarbete», »Folket»
och »Garanti».

Aktiva:

	Samarbete	Folket	Garanti
Kassa, kontant och hos banker..	284,559: 97	147,792: 71	49,546: 66
Obligationer	395,494: —	3,604,958: 23	29,804: —
Lån mot inteckningssäkerhet i fast egendom	1,908,998: 75	6,918,468: 78	—
Lån mot säkerhet i försäkrings- brev inom dessas återköpsvär- den	—	1,008,736: 50	—
Kommunlån	42,019: 12	2,798,880: 49	—
Andra värdepapper	—	517,018: 93	5,000: —
Upplupna räntor	30,538: 20	158,270: 55	2,193: 88
Avräkning med återförsäkrare..	314,321: 99	12,218: 92	4,357: 24
Värdet av återförsäkrares ansva- righet	—	49,949: 11	—
Utestående premier och andra fordringar hos ombuden	98,930: 58	324,938: 18	3,218: 25
Inventarier	I: —	58,649: 19	I: —
Diverse Debitorer	21,698: 54	87,995: 81	—
Summa kronor	3,096,562: 15	15,687,787: 40	94,121: 03

Passiva:

	Samarbete	Folket	Garanti
Garantikapital	300,000: —	600,000: —	20,000: —
Grundfond	353,512: 27	—	11,350: 19
Reservfond	1,060,539: 68	—	34,050: 58
Avräkning med återförsäkrare..	67,878: 59	205,027: 19	—
Depositioner och andra skulder till ombud	22,894: 02	81,980: 03	924: 66
Diverse Kreditorer	5,047: 51	112,244: 08	53: 56
Premiereserv	983,250: —	14,451,765: 38	14,771: 26
Skattereserv	—	27,500: —	—
Överskott (Folket: 389,300: 69 kr., avgår icke täckta anskaffn. kost. 1916—18 kr. 180,029: 97)	303,440: 08	209,270: 72	12,970: 78
Summa kronor	3,096,562: 15	15,687,787: 40	94,121: 03

Den allmänna utvecklingen av de till K. F. knutna försäkringsanstalterna framgår av i följande tabell meddelade uppgifter om föreningarnas rörelse:

Vissa uppgifter om försäkringsanstaltens rörelse.

Försäkringsanstalten Samarbete, ömsesidig, 1908—1923.

År	Antal försäkringar	Försäkrings- summa	Premie- inkomst	Utbetalda brandskade- ersättningar	Fonder inklus. garantikapital
		Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1908.....	6,238	12,216,000	34,012	195	22,700
1909.....	13,832	25,204,670	53,541	8,616	40,973
1910.....	20,331	37,320,250	73,798	9,539	73,362
1911.....	26,822	48,355,100	94,618	14,271	110,888
1912.....	31,830	57,650,350	110,914	57,167	137,082
1913.....	38,770	70,566,050	136,477	26,660	203,455
1914.....	47,416	87,063,160	162,193	37,915	¹⁾ 362,715
1915.....	55,650	103,014,750	212,936	68,128	448,337
1916.....	63,946	124,041,650	256,089	34,819	584,292
1917.....	73,428	160,381,800	348,756	74,913	²⁾ 963,638
1918.....	84,155	230,993,500	526,226	156,130	1,192,686
1919.....	93,466	312,198,500	718,681	374,304	1,449,312
1920.....	105,072	435,238,500	1,014,912	370,403	1,860,943
1921.....	115,133	500,038,500	1,092,914	624,292	2,141,707
1922.....	121,444	532,075,800	1,112,075	593,646	2,466,051
1923.....	132,708	595,601,088	1,229,334	409,651	2,897,992

¹⁾ Fr. o. m. 1914 ingår här 100,000 kr. garantikapital.

²⁾ Fr. o. m. 1917 ingår här 300,000 kr. garantikapital.

Livförsäkringsanstalten Folket, ömsesidig, 1908—1923¹⁾.

År	Antal delägare	Försäkrings- summa Kr.	Premier Kr.	Dödsfalls- och kapital- utbetaln. Kr.	Försäkrings- fond Kr.
1908.....	3,617	4,318,430	132,637	65,690	647,955
1909.....	3,626	4,286,040	118,617	48,130	667,922
1910.....	4,398	4,968,585	136,475	49,165	735,703
1911.....	5,143	5,634,950	161,688	62,675	818,965
1912.....	5,819	6,221,520	176,736	54,130	921,392
1913.....	7,518	7,751,830	219,667	74,454	1,050,131
1914.....	11,141	11,211,045	310,611	70,140	1,223,659
1915.....	22,379	21,462,776	562,061	106,931	1,557,764
1916.....	33,934	31,723,936	960,677	113,265	2,150,707
1917.....	46,594	43,183,558	1,375,468	151,316	3,043,591
1918.....	61,629	59,773,554	1,941,273	481,648	4,136,217
1919.....	75,932	76,992,215	2,633,328	365,920	5,537,782
1920.....	88,225	93,443,025	3,214,348	340,400	7,468,204
1921.....	91,181	97,693,405	3,519,048	387,103	9,792,075
1922.....	94,316	101,333,788	3,626,200	402,079	12,249,182
1923.....	100,730	109,065,331	3,805,053	446,991	14,451,765

Ömsesidiga försäkringsföreningen Garanti, 1915—1923.

År	Antal försäkringar	Försäkrings- summa Kr.	Premie- inkomst Kr.	Fonder inklusive garanti- kapital ²⁾ Kr.
1915.....	60	145,300	3,222	21,698
1916.....	157	502,300	7,618	26,165
1917.....	196	557,650	8,845	30,495
1918.....	231	724,300	10,480	38,349
1919.....	255	845,250	12,384	45,809
1920.....	276	1,027,100	15,548	55,098
1921.....	260	1,251,100	18,146	66,392
1922.....	275	1,658,100	24,801	78,400
1923.....	292	1,838,900	25,385	91,372

¹⁾ Åren 1908—1913 gälla Sveriges praktiska livförsäkringsförening, som Folket vid sitt bildande övertog.

²⁾ Garantikapitalet har under hela verksamhetstiden varit 20,000 kr.

Speciella konsumentföreningar.

Till speciella konsumentföreningar räkna vi sådana sammanlutningar, vilkas verksamhet är begränsad till vissa slag av nödenheter. I denna grupp inräknas mjölkföreningar, matlag och kaféföreningar samt av konsumenterna upprättade produktionsföreningar såsom bageri- och slakteriföreningar samt bostadsföreningar.

Orsakerna till att sådana specialföreningar över huvud taget bildats äro flera. I regel ha dessa föreningar tillkommit vid en tidpunkt, då de allmänna konsumentföreningarna (konsumtionsföreningarna) icke hade vare sig någon större omfattning eller stadga. Utrustade med ringa kapital och byggda på jämförelsevis klen anslutning från hushållens sida, förde konsumtionsföreningarna en ojämn kamp i konkurrensen och föreföllo icke alltid vara i stånd att kunna med framgång vidga sin verksamhet till nya områden.

Under sådana förhållanden var det förklarligt, att man här och var fann det lämpligt att bilda särskilda föreningar för kooperativ varuanskaffning inom nya branscher. Stundom har vid sidan av här anförda skäl även andra orsaker spelat in. Yrkes- och kårsolidariteten är en av de faktorer, som medverkat här, liksom den över huvud taget övat visst inflytande på den konsumentkooperativa verksamhetens utgestaltung under äldre tider.

I fråga om konsumenternas produktionsföreningar har emellertid ett speciellt arbetarintresse i vissa fall gjort sig gällande. Det har stundom hänt, att bageriarbetarna i en stad tagit initiativet till en bageriförening, uppenbarligen i avsikt att åt verksamheten ge producentkooperativ inriktning. För att nå en be-

tryggande omsättning har man emellertid varit nödsakad att på något sätt intressera konsumenterna för föreningen, och man har gjort detta genom att lämna dem tillträde till föreningen med samma rätt och inflytande över föreningens angelägenheter som bageriarbetarna själva. Då man vidare gjort konsumenterna delaktiga i överskottet genom att bevilja dem återbäring på gjorda köp, så har därav oundgängligen blivit följden, att föreningarna efter kortare eller längre tid, om än möjligen efter inre slitningar, blivit utpräglade konsumentföretag.

Av de ovan nämnda specialorganisationerna äro såväl mjölkföreningarna som matlagen och kaféföreningarna av ringa betydelse.

Mjölkföreningar, matlag och kaféföreningar.

Mjölkföreningarna ha till uppgift, som för övrigt framgår av namnet, att åt sina medlemmar anskaffa mjölk. De bruka dock även tillhandahålla mejeriprodukter i allmänhet samt stundom ägg och bröd. I vissa dock sällsynta fall ha de utsträckt sin verksamhet även något utöver dessa varuslag. Antalet sådana föreningar torde icke vara nämnvärt större än 20. I Socialstyrelsens statistik redovisas dessa föreningar bland de fristående konsumtionsföreningarna, och vi ha tidigare (sid. 19) urskilt mjölkföreningarna ur de fristående föreningarnas grupp och funnit, att bland de år 1919 redovisade fristående föreningarna inalles 19 med c:a 7,000 medlemmar utgjordes av mjölkföreningar. Deras omsättning belöpte sig till omkring $2\frac{1}{4}$ miljon kronor. Siffrorna torde icke exakt ange denna föreningstyps förekomst och betydelse men ge dock en tillförlitlig föreställning om verksamhetens omfattning. Av ännu mindre vikt är gruppen matlag och kaféföreningar. År 1919 redovisades inalles 13 sådana föreningar till Socialstyrelsen, av vilka 9 utgjordes av matlag och de övriga av kaféföreningar. Medlemsantalet uppgick till cirka 1,300. Den med hänsyn till medlemsantalet största av dessa föreningar utgjordes av Kooperativa föreningen Mjölkcentralens matlag i Stockholm, som räknade 220 medlemmar, och den till verksamheten mest bety-

dande var Kooperativa föreningen Linnéa i Uppsala, som för detta år redovisade en omsättning av 234,000 kronor.

Bageri- m. fl. föreningar.

Av större betydelse än de här nämnda slagen av föreningar äro de av konsumenterna bildade produktionsföreningarna och bland dem i synnerhet *bageriföreningarna*. Dessa bageriföreningar förekomma talrikast i Sydsverige och ha sin största utbredning i Malmöhus län. Utan tvivel sammanhänger detta därmed, att de brödtyper, som äro vanligast i Skåne, med nödvändighet måste bli föremål för lokal produktion, i olikhet med det inom andra delar av landet gängse torra spisbrödet, som kan tillverkas centralt inom mycket stora konsumtionsområden.

Den äldsta kvarvarande bageriföreningen är Gjuteriarbetarnas i Malmö bageriförening, som bildades år 1870 och vilken sålunda är lika gammal som de äldsta konsumtionsföreningarna. Under 1880-talet tillkommo flera föreningar i städerna i Malmöhus län, men även senare har nybildningen pågått.

Vi ha med användande av till Socialstyrelsen lämnade uppgifter här nedan sammanfört några siffror, som belysa bageriföreningarnas omfattning och ekonomiska betydelse.

Uppgifter om bageriföreningarna.

År	Antal redovisande föreningar	Medlemsantal vid årets slut	Omsättning Kr.	Nettoöverskott (Brist) Kr.	Insatskapital Kr.	Fonder Kr.
1908.....	23	13,093	2,539,790	¹⁾ 266,401 (33,419)	¹⁾ 118,574	¹⁾ 128,059
1910.....	29	15,956	¹⁾ 2,813,335	292,880 (40,216)	¹⁾ 159,163	180,166
1914.....	30	21,215	3,737,462	214,039 (8,751)	132,275	358,668
1918.....	22	16,380	3,706,330	262,251	168,627	575,825
1920.....	17	19,154	6,418,390	533,749	220,636	763,989
1923.....	16	18,572	4,385,398	411,980	369,162	809,609

¹⁾ En förening redovisar ej uppgift härom.

Därav framgår, att antalet redovisade föreningar varierar något från år till år. Från att ha utgjort 23 år 1908 redovisades år 1914 30, som är det högsta antalet, medan under därefter följande år en minskning i antalet föreningar inträdde. Ett studium av medlemsbeståndets förskjutningar ger ett liknande intryck. Det genomsnittliga medlemsantalet är i jämförelse med konsumtionsföreningarna särdeles högt eller omkring 1,160. Tillverkningen, vilken sammanfaller med omsättningen, enär föreningarna så gott som undantagslöst försälja blott av dem själva tillverkade varor, uppgick för 1923 till närmare 4,4 milj. kr. Den omfattar uteslutande mjukt matbröd samt i vissa fall kaffebröd och konditorivaror. De skånska föreningarna försälja en betydande del av sin tillverkning genom utkörare, som leverera brödet direkt i hemmen. I regel förfoga de även över fasta försäljningsställen. I viss utsträckning använda de sig också av återförsäljare, ortens eller grannskapets konsumtionsföreningar, men även enskilda köpmän. Medlemmarnas insatsskyldighet har av ålder varit synnerligen blygsam, och fortfarande stannar det verkligen inbetalda insatskapitalet vid ett genomsnittligt belopp av icke fullt tjugo kronor. Fonderna äro emellertid betydande och belöpa sig per medlem till drygt 43 kr., d. v. s. mer än dubbelt så mycket som det genomsnittliga insatskapitalet. De absoluta siffrorna voro för 1923: insatskapital 369,162 kr. och fonder 809,609 kr., d. v. s. summa eget kapital 1,178,771 kr. Av i tabellen meddelade uppgifter om föreningarnas ekonomiska resultat framgår, att detta varit genomgående tillfredsställande och att endast undantagsvis förluster redovisats. För år 1923 utgör nettoöverskottet cirka 9 % av omsättningen. I de enskilda fallen varierade relationen mellan nettoöverskottet och omsättningen högst betydligt. Några av föreningarna, och detta gäller särskilt de i Hälsingborg verksamma, ha inriktat sig på att lämna medlemmarna en hög återbäring på köpta varor och ha följaktligen rättat sin kalkylering därefter. Det förekommer sålunda i några föreningar, att medlemmarna erhållit 15—25 % återbäring på köpta varor, medan andra föreningars återbäringsprocent stannat vid lägre belopp såsom exempelvis 5—8 %.

Av de olika bageriföreningarna är Kooperativa föreningen Solidar i Malmö, eller som den tidigare hette Kooperativa bageriföreningen Solidar, av särskilt intresse.

Denna förening trädde i verksamhet år 1908. Initiativet till dess bildande utgick från bageriarbetarna i staden, och föreningen var från början en oklar mellanform mellan producent- och konsumentföretag. Dess ändamål uppgavs i de tidigaste stadgarna vara att mot "gångbara priser avyttra av medlemmar tillverkade bagerialster". Man fann sig dock föranlåten intressera konsumenterna för verksamheten, och detta har lett till att föreningen så småningom omvandlats till ett rent konsumentkooperativt företag. Dess utveckling belyses i här nedan meddelade uppgifter:

Kooperativa föreningen Solidar, Malmö.

År	Medlemsantal	Omsättning	Eget kapital (insatser och fonder)
		Kr.	Kr.
1908.....	150	46,500	—
1909.....	230	157,500	—
1910.....	388	292,300	5,947
1911.....	531	295,400	10,132
1912.....	663	371,100	16,344
1913.....	871	407,900	25,962
1914.....	1,141	467,700	44,538
1915.....	1,300	613,200	52,869
1916.....	2,051	787,500	69,113
1917.....	2,315	822,000	93,441
1918.....	2,456	1,222,000	115,080
1919.....	2,735	1,625,000	172,637
1920.....	3,009	1,976,000	225,665
1921.....	3,260	1,900,000	276,967
1922.....	3,673	2,048,000	353,147
1923.....	4,620	2,055,000	321,361

Som synes härav, har föreningen i alla avseenden starkt utvecklats. Särskilt frappant har ökningen av det egna kapitalet varit. Föreningen har under senare år antagit K. F:s mönsterstadgar för konsumtionsföreningar och samtidigt därmed vidgat sin uppgift till att åt medlemmarna anskaffa livsmedel och förnödenheter i allmänhet. I praktiken har detta hittills inneburit, att föreningen hösten 1923 startat mjölkförsäljning i stor stil. Föreningen förvärvade nämligen vid denna tidpunkt aktiemajoriteten i Malmö mejeriaktiebolag. Utom mejeri i Malmö förfogade bolaget över ett 20-tal försäljningsställen för bröd och mjölk samt andra mejeriprodukter. Solidar drev själv 9 försäljningsställen, av vilka 4 inretts jämväl för mjölk och mejeriprodukter. Genom förbindelsen med mejeribolaget skedde sålunda en ur alla synpunkter betydelsefull utveckling av föreningens försäljningsorganisation. För medlemmarna innebar transaktionen, att de tillförsäkrades samma återbäring på mejeriets varor som på bageriprodukterna.

Mejeriets omsättning har i runt tal uppgått till en milj. kronor per år. Det av Solidar företagna aktieförvärvet innebär icke ett fullständigt övertagande av mejeriaktiebolaget, utan kan i stället karakteriseras som etablerande av samarbete mellan Solidar och mejeriet, d. v. s. mellan konsumenter och producenter. Aktieminoriteten innehas nämligen av leverantörer till mejeriet. I överensstämmelse härmed har också ledningen av bolaget avvägs på sådant sätt, att av sju styrelseledamöter fyra utgöras av konsumentrepresentanter, medan tre äro företrädare för mjölkproducenterna.

Föreningen har vidare utsträckt sin verksamhet jämväl till charkuteribranschen. Under vintern 1923—24 har sålunda uppförts en charkuterifabrik samt öppnats försäljningsställen för dess produkter.

Av särskilt intresse äro också bageriföreningarna i Hälsingborg. Där finnas icke mindre än 4 föreningar, av vilka trenne, Hälsingborgs allmänna bageriförening, Bageriföreningen N:r 3 och Bageriföreningen Garanti, äro av betydande dimensioner med 3,099, 3,197 och 3,020 medlemmar respektive år 1921. In-

alles räknade de fyra föreningarna sagda år ett medlemsantal av 9,940, och deras sammanlagda omsättning belöpte sig till 2,219,698 kr. Nettoöverskottet utgjorde samma år 462,156 kr. eller cirka 20 % av omsättningen,

Till K. F. äro anslutna fem bageriföreningar.

År 1912 bildade bageriföreningarna en särskild organisation, Bageriföreningarnas centralförening, med uppgift att tillvarata medlemmarnas gemensamma intressen. Inom föreningen ha övervägts planer att för de anslutna organisationernas räkning starta gemensamma produktionsföretag, såsom jästfabrik, kvarn och spisbrödsfabrik, men föreningen har icke i något av dessa fall funnit sig böra vidtaga åtgärder. Verksamheten har därför begränsats till insamling och bearbetning av statistiska uppgifter om de lokala föreningarnas rörelse samt till ett allmänt utbyte av erfarenheter angående olika sidor av bagerirörelsen.

Slakteri- och charkuteriföreningarna äro av långt mindre betydelse än bageriföreningarna. Av här meddelade uppgifter för ett antal år framgår, att föreningarna inom charkuteribranschen varken ifråga om antal, medlemsanslutning eller ekonomisk omfattning och vikt kunna tävla med de här ovan behandlade föreningarna. År 1923 redovisades sålunda 6 föreningar med 930 medlemmar och en omsättning av c:a 1,100,000 kr. Av dessa föreningar voro två anslutna till K. F.

Uppgifter om slakteriföreningarna.

År	Antal redovisande föreningar	Medlemsantal vid årets slut	Omsättning Kr.	Nettoöverskottet (Brist) Kr.	Insatskapital Kr.	Fonder Kr.
1908 ...	4	1,462	276,355	1,864 (7,201)	21,286	1,417
1910 ...	4	1,439	572,919	13,633 (8,046)	22,787	6,719
1914 ...	8	2,661	1,148,528	33,691	49,223	45,586
1918 ...	5	1,627	2,261,351	12,694	30,900	41,453
1920 ...	4	621	1,692,535	7,791	17,267	26,317
1923 ...	6	930	1,105,985	18,736 (10,619)	60,183	13,190

Överhuvudtaget är den föreningstyp, som representeras av bageri- och charkuteriföreningarna, icke stadd i utveckling. De tidigare meddelade uppgifterna angående de förra äro därvid särskilt belysande och ge vid handen, att en otvetydig minskning av antalet bageriföreningar inträtt under de senare tio åren. Detta beror emellertid icke därpå, att föreningarna av ekonomiska skäl nödgats upphöra med sin verksamhet, utan förklaras därav, att de uppgått i ortens konsumtionsförening, som därmed övertagit deras rörelse. Genom den växande omfattningen och stabiliseringen av konsumtionsföreningarna bli dessa allt bättre rustade för de uppgifter, som specialföreningarna fullfölja, och framstå numera som de obestridligt lämpligaste organen för konsumenternas varuanskaffning i allmänhet.

Till de speciella konsumentföreningarna får även räknas *Svenska järnvägsmännens skofabriksförening*, som driver tillverkning av skodon vid av föreningen ägd fabrik i Jönköping.

Förslaget att starta denna skofabrik uppstod under åren 1919—1920 och motiverades av åstundan att åvägabringa lägre priser på skodon. Planen tillvann sig stor popularitet bland järnvägsmännen och organisationsarbetet gick raskt undan. En för annat ändamål uppförd fabriksbyggnad i Jönköping förvärvades, och sedan denna efter vissa omändringsarbeten ställts i ordning och maskiner inköpts och monterats, sattes driften i gång hösten 1920.

Föreningen är i verkligheten ett rent järnvägsmanufaktur-företag, även om stadgarna icke innehålla förbud för personer utom järnvägsmännens krets att ansluta sig.

Vid utgången av 1923 räknade föreningen 36,752 medlemmar bosatta i olika delar av landet.

Föreningens insatser lyda å tio kronor. Medlem kan innehava obegränsat antal insatser och skall ha fullgjort fem insatser, innan han äger rätt att kontant uppbära ränta på sitt insatskapital. Den ³¹/₁₂ 1923 uppgick det tecknade insatskapitalet till 900,840 kr., varav 773,532 voro inbetalade, motsvarande i runt tal 21 kr. per medlem.

Insatskapitalet förräntas med högst fem procent. Av därutöver befintligt överskott skall enligt stadgarna avsättas minst femton procent till reservfonden, tio procent till en sjuk- och understödsfond för i fabriken anställd personal, och återstoden skall överföras till en dispositionsfond. Stadgarna innehålla inga bestämmelser om att återbäring på köpta varor kan ägarum.

Med hänsyn till sin parlamentariska organisation är föreningen av samma typ som de mindre konsumtionsföreningarna, d. v. s. medlemmarna deltaga direkt i föreningssammanträdet, varvid de utse styrelse, bestående av sju ledamöter, och revisorer, till antalet tre, samt besluta om ansvarsfrihet och disposition av överskott. Helt naturligt kan dock endast en bråkdelen av medlemskretsen begagna sig av den rätt att deltaga i föreningssammanträde, som finnes uttryckt i stadgarna.

Vid föreningens fabrik tillverkas alla typer av skodon. Tillverkningen uppgick under år 1922 till i medeltal 211 par skodon per dag och under 1923 till 260 par. Föreningen har egna försäljningsställen i Jönköping och Nässjö, men använder sig för övrigt i stor utsträckning av ombud bland järnvägsfolket. Ombuden, som äro omkring 200 till antalet och hålla smärre lager, sälja skodonen till av föreningen fastställt pris och uppbära en mindre provision som ersättning för sitt arbete. Från början arbetade ombuden uteslutande i kommission, men under de senaste åren har man alltmer övergått till fasta köp. Föreningen ikläder sig dock garanti för prisfall jämväl å kontant försålda skopartier.

Då ombudssystemet särskilt för större orter icke är tillräckligt effektivt, ha i några städer — Göteborg, Malmö, Karlskrona — bland järnvägsmännen bildats ekonomiska föreningar med uppgift att från fasta försäljningsställen saluföra fabriakens produkter. Dessa lokala försäljningsföreningar ha dock intet organisatoriskt samband med skofabriksföreningen. Fabriakens tillverkningar säljas även av ett antal konsumtionsföreningar.

Fabriken, vars hela utrustning anskaffats till högkonjunkturens toppriser och vars verksamhet igångsattes vid tidpunkten för själva konjunkturomslaget, har nödgats göra mycket betydande nedskrivningar å fastighet och inventarier.

Föreningen har därför ej kunnat undgå att visa förlust. I bokslutet för 1921, som var föreningens första egentliga verksamhetsår, redovisades en förlust av 682,788 kr. Sedermera har denna förlust reducerats, så att den i 1923 års utgående balanskonto upptages till 650,618 kr. Dessutom ha efter 1921 ytterligare nedskrivningar av föreningens tillgångar företagits.

Bostadskooperationen.

Av Olov Sundström.

Den kooperativa bostadsföreningsrörelsen i Sverige torde datera sig från 1870-talet, då närmast med mönster från England och Frankrike en rörelse uppstod med syfte att genom nybyggnader tillgodose i främsta rummet arbetarebefolkningens behov av sunda och goda bostäder. De grunder, på vilka rörelsen lades, stodo dock knappast i överensstämmelse med reglerna för en modern Kooperation. Företagsformen var i allmänhet bolags- eller aktiebolagsformen, och det filantropiska inslaget var märkbart. Om dessa strävanden finnas en del uppgifter, vilka här i det väsentliga må återgivas, av V. v. Wright i en "Redogörelse för en del arbetaresträvanden i Sverige och Norge", tryckt i Meddelanden från industristyrelsen i Finland, 2 h., 1886.

Författaren uppdelar bolagen efter de anordningar, de vidtagit för nyttjande- eller äganderättens överlåtande åt delägarna, i tre huvudgrupper, nämligen:

a) Bolag, som mot *lägre* hyra än den vanliga åt delägarna lämna endast *nyttjande*-rätten till vissa rum.

b) Bolag, där hyresgästen mot erläggande av en något högre hyra än den vanliga inom ett visst antal år blir *ägare* av lägenheten.

c) Bolag, där delägarna, antingen i den ordning de blivit inskrivna eller enligt lottdragning, komma i full besittningsrätt till vissa rum, efter hand som dessa bliva färdiga.

Förf. ger vidare några exempel på bolag och föreningar av olika typer.

Göteborgs arbetarebostadsaktiebolag, stiftat 1873, hade till ändamål att å tomter i förstaden Annedal, ävensom sedermera möjligen i andra delar av stadsområdet, uppföra byggnader till uthyrning eller försäljning, i avsikt att underlätta redbara arbetares strävan att erhålla goda bostäder och vinna oberoende ställning. Bolagets verksamhet avsåg icke beredandet åt bolagsmännen av annan avkastning av tillskjutna medel än räntan efter högst 5 % årligen. Vid tilldelning av lägenheter i bolagets hus inbetalade hyresmannen vid kontraktets underskrivande som "städja" ett belopp av 400 kronor samt därefter viss avgift per månad. Efter omkring 20 år skulle på detta sätt lägenheten vara betald, varefter köpebrev utfärdades, hyresmannen obetaget att genom större inbetalningar på kortare tid bli ägare av densamma. I händelse av kontraktets hävande ägde hyresmannen återfå "städjan" jämte utöver hyresavgifterna gjorda inbetalningar.

Bostadsaktiebolaget Sirius i Stockholm, stiftat i början på 1880-talet, hade delägarantalet begränsat till 37 med ett aktiekapital av 100,000 kronor. Delägarna erlade vid aktieteckningen 32 % av det tecknade beloppet samt ytterligare 8 % under vartdera av fem följande år, de återstående 28 % skulle uttagas endast i mån av behov. Sedan de 72 % inbetalts, utfärdades aktiebrev. Aktietecknare, som fullgjort stadgad inbetalning, ägde dels andel i förhållande till tecknade beloppet i bolagets alla tillhörigheter, dels ständig besittningsrätt till lägenhet i bolagets fasta egendom mot skyldighet att för lägenheten erlägga årlig avgift. Bolagets förvaltning omhänderhades av en styrelse, vald å bolagsstämma.

Enligt stadgarna för Arbetarnas byggnadsförening i Göteborg kunde varje ärbar och välfrejdad man och kvinna, utan avseende å ålder, bliva medlem av föreningen. I inträdesavgift

erlades 2 kr. och i veckoavgift 25 öre eller 13 kr. om året under minst 10 års tid. Medlem kunde deltaga med hur många lotter som helst à 13 kronor om året. För influtna medel och för lån, som möjligen kunde upptagas, uppfördes arbetarebostäder. När ett hus var färdigt, avgjordes genom lottdragning bland föreningens medlemmar, varvid dock ingen fick delta med mer än 10 lotter, vem som skulle överta det som hyresvärd med skyldighet att företrädesvis till föreningsmedlemmar uthyra de lägenheter, han själv icke begagnade. Ingen medlem fick äga mer än ett av föreningens hus. Föreningen behöll de utlottade byggnaderna som sina egna och hade kontrollen över dem, tills de som kommit i besittning av husen, efter att ha gäldat hela hyressumman, erhållit köpebrev därpå. Huset överläts då med fri dispositionsrätt. Detta fick dock ej ske förrän efter fem år från husets övertagande, varemot å villkoret om hela hyressummans gäldande kunde medgivas dispens och intill halva summan få intecknas mot förbindelse till årliga avbetalningar.

Förf. lämnar vidare några uppgifter om de svenska arbetarebostadsbolagens verksamhet.

Stockholms Gamla arbetarebostadsförening, vari ledamotsavgiften utgjorde endast 50 öre i veckan, hade sedan 1879 uppfört hus för omkring 400,000 kronor.

Bostadsföreningen Kronan i Stockholm, som hade till ändamål att uppföra nybyggnader, bestående av mindre lägenheter, vilka överlätos åt delägarna, slutförde 1883 ett byggnadsarbete, varför kostnaderna beräknades till 206,000 kronor. Sistnämnda år inköptes för 50,000 kronor en välbelägen tomtplats, vilken under 1884 skulle bebyggas.

I Arbetarnas byggnadsförening i Göteborg utgjorde medlemmarnas antal ultimo 1884 1,324. Föreningen ägde då 24 hus med tillhörande tomter i Annedal, varje hus innehållande 6 lägenheter, fördelade i 3 våningar. Lägenheterna voro av 2 slag: 2 rum, kök och tambur, för vilka erlades 25 kr. i månaden, och 1 rum, kök och tambur, varför hyran utgjorde 15 kr. i månaden. Fastigheterna voro åsatta ett överlåtelsevärde av kronor 358,500, varav amorterats kr. 43,927:47.

Så långt den anförda författaren. Andra på 1870- och 80-talen bildade bostadsföreningar avsågo helt enkelt att förhjälpa medlemmarna att med äganderätt förvärva lägenheter i redan färdigbyggda hus och torde sedermera i stor utsträckning ha övergått till rena affärsföretag. Sedan synes bostadsföreningsrörelsen ha domnat av och vaknat till nytt liv först ett stycke in på detta århundrade samt särskilt ha fått luft under vingarna under krigsåren med de då allt mer tilltagande svårigheterna på bostadsmarknaden.

Någon verkligt kooperativ bostadsföreningsrörelse kan man knappast tala om före år 1912, då Bostadsföreningen Framtiden u. p. a. i Stockholm startades. Denna är rent kooperativt organiserad och avser allenast uthyrande av lägenheter. Den hade år 1916 byggt två komplex i Enskede, det ena om 48 lägenheter, det andra om 46. Dessa torde såväl till exteriören som till lägenheternas planläggning kunna anses tillhöra det bästa i fråga om arbetarebostäder, som dittills byggts i Sverige. Hyrorna för ett rum och kök uppgingo i det äldre komplexet till genomsnittligen 246 kr., i det yngre till 295 kronor. Husen voro belånade i Stockholms stads tomträttskassa och hos privata långivare; något kommunalt understöd hade föreningen ej lyckats erhålla. Den ekonomiska förvaltningen av företaget hade, trots den relativt höga ränta det måst vidkännas å sina lån, uppnått goda resultat. Sedermera har emellertid staden lämnat sin medverkan till ett bättre ordnande av föreningens lån.

Emellertid är det uppenbart, att en bostadsföreningsrörelse, som äsyftar en produktion av smålägenheter i större omfattning, i all synnerhet under hårda penningtider, måste kunna räkna med kommunalt stöd. Från de kommunala myndigheterna i Stockholm började man också visa förståelse för bostadsföreningsrörelsens betydelse. I ett yttrande med avstyrkande av en motion om kommunalt bostadsbyggande för barnrika familjer uttalade drätselnämndens första avdelning, att staden om möjligt borde välja andra utvägar än det kommunala bostadsbyggandet för att främja tillgången å smålägenheter, och avdel-

ningen erinrade härvid särskilt om möjligheten att med billiga tomter, lån eller aktieteckning stödja bolag och föreningar, som avsågo att till billigt pris tillhandahålla smålägenheter. Med utgångspunkt från detta yttrande tillsattes vid ett av Centralförbundet för Socialt Arbete (C. S. A.) 1914 anordnat möte en kommitté, som utarbetade förslag till *mönsterstadgar* för kooperativa bostadsföreningar samt till *finansplan* för deras verksamhet. Mönsterstadgarna utarbetades på grundval av Kooperativa förbundets mönsterstadgar för konsumtionsföreningar samt med stöd av en del tyska och engelska förebilder och bostadsföreningen Framtidens stadgar. Föreningens ändamål är enligt mönsterstadgarna att "huvudsakligen för sina medlemmar anskaffa sunda och billiga bostäder samt att i detta syfte uppföra, inköpa, försälja och förhyra bostadshus samt andra erforderliga lokaler". Insatserna lyda å 50 kronor, och skall medlem deltaga med minst 4 insatser. Medlem, som ej inbetalt en hel insats, äger ej rätt att deltaga i överläggningar och beslut, och för att kunna ifrågakomma vid upplåtandet av föreningens lägenheter skall han hava till fullo inbetalat 2 insatser per eldstad och dessutom tecknat lika stort antal. För att erhålla ett rum och kök måste medlem alltså ingå med 400 kr., varav hälften kontant. Till grund för detta stadgande låg principen, att föreningens eget kapital borde utgöra 10 % av byggnadskostnaderna, vilka beräknades till 2,000 kr. per eldstad. Vid utträde ur föreningen äger medlem utfå sitt insatskapital; dock må av sådan anledning högst 5 % av föreningens insatskapital årligen utbetalas. Detta kapital är sålunda tämligen väl skyddat. Om avskrivningar och avsättningar lämnas utförliga bestämmelser, avsedda att reservera föreningens överskott för gemensamma, allmännyttiga ändamål. Utdelningen å insatserna är begränsad till 4 %. Organisatoriskt uppvisa stadgarna en betydelsefull nyhet: jämte styrelse tillsätter årsmötet ett *förtroenderåd* för tillsyn över styrelsens förvaltning och för samråd med styrelsen i viktigare frågor.

Kommitterades förslag till mönsterstadgar och finansplan överlämnades den 1 december 1915 till drätselnämnden med

hemställan om visst understöd från stadens sida för omedelbart igångsättande av bostadsbyggen å vissa av stadens tomter. Den 15 maj följande år blev denna hemställan med en del ändringar bifallen av stadsfullmäktige, och på grundvalen av detta beslut bildades i juni *Stockholms Kooperativa bostadsförening u. p. a.*, huvudsakligen av arbetare från L. M. Ericssons, Atlas' och Bolinders verkstäder. Trots de ogynnsamma byggnadstiderna tog föreningen omedelbart itu med uppförande av ett större komplex. Föreningen, om vilken mera nedan, har sedermera utvecklat sig till att intaga en rangplats inom bostadsföreningsrörelsen i vårt land.

Under krigsårens bostadsbrist och abnorma förhållanden på hyresmarknaden sågo ett stort antal bostadsföreningar dagen såväl i huvudstaden som i andra städer. Dessa torde kunna indelas i två grupper: dels sådana, som avsågo att genom nybyggnader tillgodose medlemmarnas bostadsbehov, dels sådana, som för ett begränsat antal medlemmar köpte ett redan färdigt hus. För bostadsfrågans lösning saknade de senare givetvis all betydelse. Drivkraften vid deras bildande var helt enkelt å ena sidan husägarnas önskan att för all framtid utnyttja den höjda hyresprisinivån och avyttra huset före ett eventuellt bakslag, å andra sidan hyresgästernas önskan att trygga sin rätt att bo kvar i innehavda lägenheter även sedan hyresstegringslagens upphävande återgäve husägaren hans rörelsefrihet i fråga om uthyrningen och att säkra sig rimliga hyror i händelse av befarad fortsatt hyresstegring eller förhoppningen att i den "fastfrusna" hyresmarknaden komma åt en åtrådd lägenhet.

En större betydelse för bostadsfrågans lösning fick det förra slaget av bostadsföreningar under krisåren. Till belysande av bostadsföreningarnas betydelse för bostadsmarknaden och bostadsproduktionen kunna några siffror ur de officiella utredningarna anföras. Sålunda framgår av den av Socialstyrelsen verkställda allmänna bostadsräkningen år 1920, vilken berörde 89 orter, av vilka 60 äro städer, 25 köpingar och municipalsamhällen och 4 invid större städer belägna landskommuner, med tillsammans en folkmängd av 1,088,289 personer, mot-

svarande runt hälften av folkmängden i rikets samtliga stadsliknande samhällen, att av å nämnda orter befintliga 81,941 bostadshus (och andra hus inrymmande bostäder) 0,8 % tillhörde bostadsföreningar o. dyl. Av de i Sociala meddelanden regelbundet publicerade årliga redogörelserna för byggnadsverksamheten i rikets stadssamhällen kunna vidare några siffror anföras, ägnade att belysa bostadsföreningsrörelsens del i bostadsproduktionen under krisåren. Denna andel framgår med tämlig tydlighet av följande sammanställning, där dock de rent kooperativa bostadsföreningarna förts samman med allmännyttiga bostadsaktiebolag, stiftelser o. dyl., av vilka särskilt de halvkommunala bostadsbolagen för krisårens bostadsproduktion spelade en betydande roll.

År	Antal tillkomna bostadslägenheter	Därav genom allmännyttig byggnadsverksamhet		Av dessa senare genom bostadsföreningar o. dyl.	
		Antal	%	Antal	%
1916.....	5,754	1,225	21,3	522	42,6
1917.....	6,818	3,476	51,0	1,529	44,0
1918.....	5,203	2,955	56,8	1,007	34,1
1919.....	4,915	2,602	52,9	1,074	41,3
1920.....	4,524	1,769	39,1	367	20,7
1921.....	6,365	2,902	45,6	368	12,7
1922.....	6,360	1,110	17,5	332	29,9
1923.....	9,461	1,570	16,6	563	35,9

Den markerade tillbakagången av de kooperativa och andra föreningars byggnadsverksamhet för åren efter 1919 har ett tydligt samband med riksdagens beslut år 1920 angående statsunderstöd till främjande av bostadsproduktionen, vilket gav ett bestämt företräde till statsunderstöds åtnjutande åt egnahemsbyggare.

Mera renodlade siffror, belysande den kooperativa bostadsföreningsrörelsens betydelse för bostadsproduktionen under krisåren och på samma gång antydande de kooperativa bostadsföreningarnas utbredning, kan man få t. ex. ur statens bygg-

nadsbyrås förslag till fördelning av 1920 års anslag till lån och statsbidrag till främjande av bostadsproduktionen. I enlighet med byråns förslag beviljade då Kungl. Maj:t bland andra be-
 lopp staden *Borås* för kooperativt byggnadsföretag 50,000 kr. i lån och 12,000 kr. i statsbidrag, *Halmstad* för kooperativa egnahemsbyggnader 160,000 och 40,000 respektive, *Huskvarna* för kooperativt byggnadsföretag eller enskilda egna hem resp. 62,000 och 15,000 kr., *Jönköping* för kooperativt byggnadsföretag eller enskilda egna hem resp. 210,000 och 45,000 kr., *Karlskrona* för kooperativt byggnadsföretag (egna hem) resp. 250,000 och 60,000 kr., *Landskrona* för kooperativt byggnadsföretag (egna hem) resp. 130,000 och 32,000 kr., *Ludvika* för kooperativt byggnadsföretag (egna hem) resp. 64,000 och 15,000 kr., *Malmö* för kooperativt byggnadsföretag (hyreshus) resp. 210,000 och 86,000 kr., *Stockholm* för kooperativa byggnadsföretag (hyreshus) resp. 880,000 och 277,000 kr., och *Östersund* för kooperativt byggnadsföretag resp. 73,000 och 21,000 kr. samt *Oxelösunds* municipalsamhälle för kooperativa egnahemsbyggnader i statsbidrag 10,000 kronor. Sammanläggas dessa siffror, finner man, att av lånebeloppet 15,000,000 och statsbidragsbeloppet 4,000,000 resp. 2,089,000 och 613,000 tilldelades i all huvudsak kooperativa byggnadsföretag. För 1921 beviljade Kungl. Maj:t åt staden *Göteborg* för av bostadsföreningar uppförda kooperativa byggnader samt enskilda egnahemsbyggnader 668,000 kr. i lån och 212,000 kr. i statsbidrag, *Halmstad* för av en kooperativ egnahemsförening uppförda egna hem resp. 148,000 och 37,000 kr., *Hälsingborg* för kooperativt byggnadsföretag kr. 7,000 och 2,000 kr. resp., *Jönköping* för av bostadsförening uppförd byggnad resp. 34,000 och 8,000 kr., *Kalmar* för kooperativt byggnadsföretag resp. 50,000 och 12,000 kr., *Karlskrona* för av bostadsförening uppförda egnahemsbyggnader resp. 82,000 och 20,000 kr., *Landskrona* för av kooperativ byggnadsförening uppförda egnahem resp. 85,000 och 21,000 kr., *Stockholm* för av bostadsföreningar uppförda kooperativa byggnader samt enskilda egnahemsbyggnader resp. 4,000,000 och 1,494,000 kr., *Uppsala* för av bostadsförening upp-

förd byggnad resp. 30,000 och 8,000 kr., *Örebro* för av kooperativ förening uppförda byggnader resp. 210,000 och 60,000 kr. och *Östersund* för av bostadsförening uppförd byggnad resp. 14,000 och 4,000 kr., eller om ej *Stockholm* medräknas i siffran, för vilken stad ingår ett betydande belopp för egnahemsbyggnader, för övriga städer till i huvudsak kooperativ byggnadsverksamhet i lån 1,328,000 kr. och i statsbidrag 384,000 kronor.

Det torde böra framhållas, att i dessa fall, där bostadsföreningarna byggt under krisåren och härför åtnjutit understöd från stat och kommun eller från staten med kommunens borgen, kommunen i regel torde ha förbehållit sig representationsrätt i föreningens styrelse och förtroenderåd liksom rätt att deltaga i revisionen av föreningens räkenskaper.

Efter denna mera allmänna översikt torde några anteckningar om den kooperativa bostadsrörelsen i vissa städer kunna påräkna intresse, så långt de kommunala handlingarna lämna upplysningar härom eller sådana annorledes stått att erhålla.

Den moderna bostadskooperativa rörelsens första framträdande i *Stockholm* har redan ovan berörts. Det förnämsta kooperativa bostadsföretaget i huvudstaden har *Stockholms kooperativa bostadsförening* blivit, vilken under de åtta år den verkat utvecklat sig till ett verkligt bostadskooperativt mönsterföretag. Från mängden av små ofta ett enda hus omfattande bostadsföreningar skiljer sig denna förening genom sin universalitet, i det den står öppen för varje oförvitlig medborgare, som vill medverka till realiserandet av föreningens syftemål: att genom nybyggnadsverksamhet skapa nya hem åt alla sina medlemmar. Detta mål har föreningen också förverkligat, så långt det under de senaste årens svåra förhållanden på byggnadsmarknaden låtit sig göra. Föreningens första byggnadsföretag påbörjades den 1 augusti 1916 och stod färdigt till inflyttning den 1 april 1917. Sedan dess ha uppförts stora bostadskomplex på tre olika håll i huvudstaden: på övre Norrmalm, där den första byggnaden uppfördes och där den sedermera utvidgats till att omfatta flera kvarter, på Kungsholmen samt vid Ulvsunda i Bromma. Föreningen har också lagt sig

särskild vinning om att såväl giva sina byggnader ett tilltalande, smakfullt yttre som att göra bostäderna ljusa, rymliga och trevliga, och särskilt dess stora företag på Norr har vuxit upp till ett enhetligt, vackert byggnadskomplex efter stränga och enkla linjer och utan onödiga, kostsamma utsmyckningar. Föreningens medlemsantal har stigit till omkring 850, och de av densamma uppförda husen inrymma sammanlagt 511 bostadslägenheter och 1,122 eldstäder, i vilken senare siffra ingå några butiker. För närvarande har föreningen under uppförande ytterligare två hus om inalles 202 eldstäder samt planerar därjämte ett större byggnadsföretag på Söder. Byggnadskostnaderna ha varierat mellan för det första byggnadsföretaget c:a 2,660 kr. per eldstad, eller inklusive tomten något över 3,200 kr. per eldstad, och för de under den svåraste kristiden uppförda byggnaderna resp. 7,800 och 8,500 kr. samt ha för de senast byggda sjunkit till resp. omkring 4,250 och 5,000 kronor. För de påbörjade och planerade företagen beräknas åter någon ökning i byggnadskostnaden. Hyrorna, som måst regleras till någon utjämning, växla i enlighet härmed mellan knappa 300 kr. per eldstad i de äldsta husen och mellan 400 och 450 kr. i de dyraste samt hålla sig i de senast uppförda vid i medeltal 365 och 355 kr. per eldstad. Föreningens medlemmar äro nämligen formellt föreningens hyresgäster med kontrakt på viss tid, varmed man velat vinna både att kunna tillgodose medlemmarnas behov av en viss rörlighet och att skapa en garanti till skydd för ordentliga medlemmar mot eventuella bråkiga och oordentliga grannar. Medlemmarnas eget kapitaltillskott sker i form av insatser i föreningen, vilka efter stadgefixerad tid kunna utbeaktas. För berättigande till bostad fordras en insats av 5 % av byggnadskostnaderna och ansvarsförbindelse för lika stort belopp, vilken givetvis kan indrivyas. Medlemmarna svara sålunda för 10 % av kapitalet. Som regulator mot dålig skötsel av lägenhet är medlem ansvarig för anförtrodd lägenhets inre vård och reparationer. Föreningen har för sin livliga byggnadsverksamhet haft förmånen av lån på goda villkor ur statens bostadslånefond jämte subventionsme-

del av staten samt av Stockholms stads kraftiga bistånd i form av garantiförbindelser och tomtupplåtelser på jämförelsevis goda villkor. I följd härav är staden representerad i föreningens styrelse och förtroenderåd samt i revisionen.

En omfattande byggnadsverksamhet har de senaste åren bedrivits även av andra kooperativa föreningar, särskilt av den nybildade *Hyresgästernas sparkasse- och byggnadsförening*. Denna har framgått ur den år 1917 bildade Hyresgästföreningen, som ursprungligen hade till uppgift att i allmänhet företräda hyresgästernas intressen men som sedermera också tog initiativet till startandet av en kooperativ bostadsföreningsrörelse. Föreningens första hus byggdes år 1923 och innehöll 63 lägenheter om inalles 169 eldstäder, fördelade på lägenheter om 1, 2 och 3 rum och kök. Under år 1924 färdigbyggdes ytterligare 4 hus, innehållande 154 lägenheter och 326 eldstäder, fördelade på lägenheter om 1 och 2 rum och kök, och i början av 1925 har föreningen under uppförande fyra hus med 139 lägenheter och 334 eldstäder och planerar ytterligare fem hus att uppföras under året. Därjämte planeras för år 1925 uppförande av ett större antal en- och tvåfamiljsvillor å ett område vid Enskede. Årskostnaderna för en enfamiljsvilla om 3 rum och kök med värmeledning, varmvatten och badrum beräknas här till c:a 1,225 kr. med ett insatsbelopp av 1,800 kronor. I årsbeloppet ligga då såväl tomtavgifter som amortering och onera, och är amorteringstiden beräknad till 40 år för hela skuldbeloppet. I de år 1924 uppförda husen äro alla lägenheter försedda med värmeledning, varmt och kallt vatten samt duschrum. Årliga avgifterna för lägenheterna variera mellan 6- och 800 kr. för enrumslägenheterna och mellan 1,000 och 1,350 kr. för tvårumslägenheterna. Häri ingå då även amorteringar, så att lägenhetsinnehavarna efter 20 och 30 år komma ner i lägre avgifter. Den kontanta insatsen, vilken skall utgöra 10 % av byggnadskostnaden, har utgjort 1,000—1,200 kr. för enrumslägenheterna och 1,500—2,000 kr. för tvårumslägenheterna. Föreningen är så organiserad, att för varje hus bildas en dotterförening, å vilken huset överlåtes, så att moderföre-

ningens byggnadsverksamhet och dotterföreningarnas förvaltande verksamhet bli juridiskt skilda åt, medan dock ett visst samband bibehålles, intill dess huset är slutamorterat. På så sätt vinnes ock, att dotterföreningens intresse för föreningens fortsatta byggnadsverksamhet ej avklippes utan det en gång insatta kapitalet ständigt kommer tillbaka och tillsammans med nytt kapital kan göras fruktbärande i föreningens tjänst.

Den livliga byggnadsverksamhet, som under år 1925 kan motses från de kooperativa föreningarnas sida, har möjliggjorts genom ett anslag från stadens sida på 5 miljoner kr. för att tillgodose behovet av sekundärkredit, och varvid de kooperativa föreningarna kunna komma i åtnjutande av byggnadslån inom 90 % av fastigheternas värde och på vissa villkor ytterligare lån till täckande av hälften av det till 10 % beräknade tillskottet av medlemmarna.

I *Göteborg* startades år 1915 en på moderna principer grundad bostadsföreningsrörelse. Föreningens, "Bostadsföreningen Göteborg", uppgift begränsades emellertid till att anskaffa tomt och byggnadslån åt medlemmarna. I den mån sådana erhållas, uppdelas medlemmarna i sektioner, vilka ingå avtal om tomt samt uppföra och förvalta byggnaderna. Enligt sektionens stadgar bestämmes medlemsinsats till 5 % per eldstad i för honom avsedd lägenhet, dock minst 75 kronor. Jämte denna anmälde sig också fyra andra bostads- och byggnadsföreningar till erhållande av statsbidrag ur 1917 års anslag, och dessa föreningars byggnadsprogram omfattade sammanlagt 9 hus med 185 lägenheter och 460 eldstäder för en beräknad kostnad av 1,108,800 kronor. Ett par under den svåraste kris-tiden bildade bostadsföreningar av begränsad omfattning ha måst vädja till kommunen om hjälp för att kunna hålla det under den dyraste tiden igångsatta företaget flytande.

I *Malmö* har man exempel på att staden, sedan den själv uppfört bostadshus, tagit initiativet till bildande av bostadsföreningar för inköp av husen och dessas förvaltning. Detta skedde år 1921, och de bostadskomplex, som då i nyss färdigt skick skulle överlätas åt föreningen, innehöllo smålägenheter

om sammanlagt 222 eldstäder. Överlåtelsen av fastigheterna till en bostadsförening motiverades därmed, att desammas behållande under stadens förvaltning komme att för staden medföra en given årlig förlust, som under ogynnsamma förhållanden komme att ytterligare ökas, samt att det dessutom icke vore osannolikt, att omkostnaderna för fastigheternas underhåll vid deras kvarblivande under stadens förvaltning skulle ställa sig dyrbarare, än vad fallet skulle bliva, om de där boende själva vore fastigheternas ägare och därigenom föranleddes till större aktsamhet. Det uppgjorda utkastet till stadgar för föreningen hade tagit till förebilder C. S. A:s mönsterstadgar samt stadgarna för Stockholms kooperativa bostadsförening. Under år 1924 har staden fortgått på samma väg och har sökt intressera den bostadssökande allmänheten för bildande av bostadsföreningar med ändamål att förvärva en eller flera bostadsbyggnader, som genom stadens försorg skulle uppföras. I januari 1924 bildades sålunda en bostadsförening, som skulle övertaga ett till uppförande planerat bostadshus, innehållande 39 lägenheter om sammanlagt 112 eldstäder. Sedermera träffades avtal med föreningen om att staden för dennas räkning skulle uppföra ytterligare ett bostadshus, innehållande 44 lägenheter om sammanlagt 136 eldstäder. Intresset för förvärvande av bostadslägenheter på detta sätt synes också ha varit ganska stort bland de bostadssökande.

I *Jönköping* beslöto stadsfullmäktige år 1916 att ställa till förfogande ett belopp av 100,000 kr. för utlämnande av tioåriga amorteringslån åt byggnadsföreningar, som i staden uppförde välbelägna, goda stenhus. I drätselkammarens utlåtande i ärendet vitsordades den synnerligen goda erfarenhet, man i staden vunnit ifråga om de bostadsföreningars verksamhet, som redan existerade. Att lån nu ifrågasattes endast till bostadsföreningar hade sin orsak dels häri och dels i den omständigheten, att en person genom att ingå såsom medlem i en bostadsförening kunde förskaffa sig en egen bostad till relativt billigt pris, under det att så kallade "egna hem" droge en kostnad, som var nära nog ruinerande, åtminstone för de mindre

bemedlade. I fråga om villkoren för lånen förutsattes bl. a., att föreningens stadgar skulle av drätselkammaren granskas och godkännas, att medlemmarna skulle vara välfrejdade personer, att föreningen skulle i laga ordning registreras samt att lägenheterna i allmänhet skulle omfatta 1 à 2 rum och kök. Då stadsfullmäktiges beslut fattades, uppgåvos flera bostadsföreningar vara under bildande, men de alltjämt stigande byggnadskostnaderna synas ha avskräckt från företagens fullföljande, och enligt en uppgift följande år hade då endast en bostadsförening, bestående uteslutande av arbetare vid en skofabrik i staden och med fabriken som stor andelsägare, begagnat sig av stadens anbud och hade under uppförande en byggnad, innehållande 25 lägenheter. Bland de byggnadsföretagare, som nämnda år ansökte om statsbidrag för sin planerade byggnadsverksamhet, märktes emellertid fyra byggnadsföreningar, tre nybildade och en äldre, vilka vardera ämnade uppföra ett bostadshus; det sammanlagda eldstadsantalet i dessa skulle utgöra 221 i lägenheter om högst 2 rum och kök. Med hänsyn till den starka beskärning, som måste vidtagas av de sökta statsbidragen, torde dock ej samtliga dessa föreningar och deras byggnadsföretag ha kunnat komma till stånd. År 1920 påbörjades ett byggnadsföretag av ännu en kooperativ bostadsförening, räknande 32 medlemmar, och vilken byggnad skulle innehålla 36 lägenheter om tillsammans 86 eldstäder.

I *Landskrona*, som under krigsåren gick starkt framåt i invånarantal och där därför en kännbar bostadsbrist snart gjorde sig gällande, sökte staden att genom egen rätt stort anlagd byggnadsverksamhet bekämpa denna bostadsbrist. Då emellertid farhågor började inställa sig, att denna stadens egna byggnadsverksamhet, om den finge ytterligare utvecklas, skulle komma att tynga för mycket på debetsedlarna, togs från de kommunala myndigheterna själva initiativet till bildande av Landskrona kooperativa bostadsförening u. p. a. för att därigenom få till stånd den byggnadsverksamhet, som i utsikt ställt statsbidrag skulle möjliggöra. Sedan en från föreningens sida verkställd undersökning givit vid handen, att intresset bland

föreningens medlemmar var ojämförligt livligast för egna hem framför radhus eller lägenheter i hyreshus i staden, kom föreningens första byggnadsföretag att omfatta uppförande av 37 st. egna hem om tillsammans 43 lägenheter. Föreningens stadgar överensstämde i huvudsak med för liknande föreningar i allmänhet gällande. Föreningens ändamål angives vara att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom att, inom stadens område, bereda bostäder åt dem. Detta syfte vill föreningen främja genom att inköpa eller genom tomträtt förvärva lämpliga tomter, därå uppföra bostadshus och uthyra lägenheterna eller andra inredda lokaler. Till främjande av det ekonomiska intresset vill föreningen samarbeta med Landskrona stads kommunala myndigheter och söka att i vidsträcktaste mån erhålla anslag från allmänna medel. Bestämmelserna om insatser och medlemskap, om inbetalt bidrag motsvarande 10 % av produktionsvärdet å sökt lägenhet, om rösträtt å årsmöte m. m. äro de vanliga.

I *Uppsala* bildades år 1917 en bostadsförening för utnyttjande av statsbidraget till bostadsproduktionen. Föreningens första byggnadsprogram upptog två radhus av trä, innehållande 20 lägenheter om 1 rum och kök.

1912

1912

1912

1912

1912

1912

1912

1912

1912

1912

Statens offentliga utredningar 1925

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Utkast till ändrad lydelse av vissa paragrafer i kungl. stadgan den 22 juni 1920 med vissa föreskrifter ang. domsagornas förvaltning. [14]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Byggnadsstyrelsesakkunnigas betänkande angående omorganisation av byggnadsstyrelsens byggnadsbyrå m. m. [13]

Betänkande ang. ordnandet av statens byggnadsverksamhet inom Stockholm. [15]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 31. Den svenska tvättmedelsindustrin. [2] 29. Den svenska skoindustrin. [3] 30. Den svenska cementindustrin. [4] 32. Den svenska porslinsindustrin. [5] 33. Tryckeri- och pappersförädlingsindustri i Sverige. [6] Betänkande med förslag till grunder för avsättning till de affärsdrivande verkens förnyelsefonder m. m. [9] Förslag till förordning ang. statlig inkomst- och förmögenhetsskatt. [10]

Politi.

Socialpolitik.

Det svenska skogsbrukets förutsättningar och historia. [11] Sveriges enskilda skogar. [12] Konsumentkooperationen i Sverige. [16]

Hälsö- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Betänkande med utredning och förslag angående socialförsäkringens organisation. [8]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Utredning av vissa frågor rörande privatläroverken. [1]

Försvarsväsen.

Underofficerssakkunnigas yttrande och förslag. [7]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.